

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR VERSLO FAKULTETAS

Justina Stankutė

UŽSIENIO PREKYBOS POVEIKIS BALTIJOS ŠALIŲ EKONOMIKAI

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovė prof. dr. Dalia Bernatonytė

KAUNAS, 2016

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS
EKONOMIKOS IR VERSLO FAKULTETAS

UŽSIENIO PREKYBOS POVEIKIS BALTIJOS ŠALIŲ EKONOMIKAI

Tarptautinė ekonomika ir prekyba, 621L16001

MAGISTRO DARBAS

Darbą atliko

VMTEP – 4, Justina Stankutė

2016 m. gegužės 9 d.

Vadovė

Prof. dr. Dalia Bernatonytė

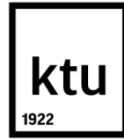
2016 m. gegužės d.

Recenzentė

Prof. dr. Irena Pekarskienė

2016 m. gegužės d.

KAUNAS, 2016

KAUNO TECHNOLOGIJOS UNIVERSITETAS

Ekonomikos ir verslo

(Fakultetas)

Justina Stankutė

(Studento vardas, pavardė)

Tarptautinė ekonomika ir prekyba, 621L16001

(Studijų programos pavadinimas, kodas)

Baigiamojo magistro darbo „Užsienio prekybos poveikis Baltijos šalių ekonomikai“

AKADEMINIO SAŽINGUMO DEKLARACIJA

2016 m. gegužės 9 d.

Kaunas

Patvirtinu, kad mano **Justinos Stankutės** baigiamasis magistro darbas tema „Užsienio prekybos poveikis Baltijos šalių ekonomikai“ yra parašytas visiškai savarankiškai, o visi pateikti duomenys ar tyrimų rezultatai yra teisingi ir gauti sąžiningai. Šiame darbe nei viena dalis nėra plagijuota nuo jokių spausdintinių ar internetinių šaltinių, visos kitų šaltinių tiesioginės ir netiesioginės citatos nurodytos literatūros nuorodose. Įstatymų nenumatytų piniginių sumų už šį darbą niekam nesu mokėjęs.

Aš suprantu, kad išaiškėjus nesažiningumo faktui, man bus taikomos nuobaudos, remiantis Kauno technologijos universitete galiojančia tvarka.

(vardą ir pavardę įrašyti ranka)

(parašas)

Stankutė, Justina (2016). Impact of Foreign Trade on the Baltic States' Economy. Master's Final Thesis in International Economics and Trade/ supervisor prof. dr. Dalia Bernatonytė. Department of Economics, the School of Economics and Business, Kaunas University of Technology.

Social Sciences: 04 S Economics.

Key words: *foreign trade, foreign trade policy, foreign trade theories, import, export.*

Kaunas, 2016, 93 p.

SUMMARY

Countries according to their geographical area are located in different areas of the world where the climate, cultural habits, natural and human resources are different. Also, countries are characterized by unequal economic, social or political level of development, therefore, the composition, volume and quality of produced or consumed goods in each country are different. Because of these differences, countries are involved in foreign trade in order to maximize the economic benefits, taking advantage of the international division of labor and specialization of production.

The relevance of the topic. In the current context of globalization countries economy is becoming increasingly dependent on the ability to compete in foreign trade markets. Increasing economic integration of these countries provide more opportunities for the development of the industry. It is easier to look for new markets and sources of financing for the countries manufacturers, customers are provided with greater range of the lower goods. But at the same time the country's economy is more dependent on the ongoing political and economic processes in the foreign markets. In 2015 the world economy grew by about 3 percent i.e. the least since 2010 when economic activity began to recover from the global financial crisis. Owing to the fall of export commodity prices across Europe and the Russian applied embargo, the Baltic States economic growth slowed as well. Foreign trade on the Baltic economies in recent years is one of the most pressing problems.

Research object – the foreign trade in the Baltic States.

Research aim – to evaluate the impact of foreign trade in the Baltic economies.

Research tasks:

1. Analyze the impact of foreign trade in the country's economy;
2. Analyze theoretical aspects of the impact of foreign trade in the economy;
3. Summarize the assesment methods of an impact of foreign trade for economics;
4. Assess the impact of foreign trade in the Baltic economies.

The main conclusion. The analysis in this master thesis has shown that it is appropriate to increase the export and import volumes, because along increases gross domestic product, direct foreign investments and the average gross wage.

TURINYS

ĮVADAS	9
1. UŽSIENIO PREKYBOS PLĖTROS POVEIKIO ŠALIES EKONOMIKAI SVARBA	11
1.1. Eksporto plėtros poveikis šalies ekonomikai	11
1.2. Importo plėtros poveikis šalies ekonomikai	15
2. UŽSIENIO PREKYBOS POVEIKIO EKONOMIKAI TEORINIAI SPRENDIMAI	18
2.1. Užsienio prekybos esmė ir motyvai	18
2.2. Užsienio prekybos poveikio ekonomikai teorijos	23
2.3. Užsienio prekybos politikos formos	26
2.4. Užsienio prekybos apribojimai	35
3. UŽSIENIO PREKYBOS POVEIKIO EKONOMIKAI TYRIMO METODOLOGIJA	44
4. UŽSIENIO PREKYBOS POVEIKIO EKONOMIKAI TYRIMŲ REZULTATAI IR DISKUSIJA	47
4.1. Baltijos šalių užsienio prekybos analizė	47
4.2. Baltijos šalių makroekonominių rodiklių analizė	52
4.3. Užsienio prekybos poveikio Baltijos šalių ekonomikai koreliacinė regresinė analizė	57
IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS	69
LITERATŪRA	72
PRIEDAI	77

Paveikslų sąrašas

1 pav. Baltijos šalių eksportas 2003 – 2015 m., mlrd. EUR	47
2 pav. Baltijos šalių importas 2003 – 2015 m., mlrd. EUR	50
3 pav. Baltijos šalių BVP, to meto kainomis, mlrd. EUR	52
4 pav. Baltijos šalių infliacija, apskaičiuota pagal SVKI 2003 – 2015 m., %	53
5 pav. Baltijos šalių vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis 2003 – 2015 m., EUR.....	54
6 pav. Baltijos šalių nedarbo lygis 2003 – 2015 m., %	55
7 pav. Baltijos šalių tiesioginės užsienio investicijos 2003 – 2015 m., mlrd. EUR	56

Lentelių sąrašas

1 lentelė. Užsienio prekybos apibrėžimai mokslinėje literatūroje.....	19
2 lentelė. Gamybos padidėjimas dėl absoliutaus pranašumo panaudojimo.....	23
3 lentelė. Gamybos padidėjimas dėl palyginamojo pranašumo panaudojimo.....	24
4 lentelė. Palyginamasis pranašumas dėl skirtingo santykio tarp gamybos veiksnių.....	25
5 lentelė. Klasikinės ir šiuolaikinių užsienio prekybos teorijų argumentų palyginimas.....	28
6 lentelė. Protekcionizmo politikos poveikis šalies ekonomikai.....	30
7 lentelė. Šalys daugiausiai inicijavusios antidempingo tyrimų 2014 m.....	34
8 lentelė. Užsienio prekybos politikos reguliavimo metodų klasifikacija.....	35
9 lentelė. Importo maito ir kvotos skirtumai.....	40
10 lentelė. Empiriniai tiesinio koreliacijos koeficiento vertinimai.....	45
11 lentelė. Lietuvos atvejis: kintamųjų normalumo tikrinimo rezultatai.....	57
12 lentelė. Lietuvos atvejis: ryšio tarp kintamųjų vertinimo rezultatai.....	58
13 lentelė. Lietuvos atvejis: netiesinių modelių, tarp nepriklausomo kintamojo importas ir priklausomo kintamojo nedarbo lygis, reikšmingumo įvertinimo rezultatai.....	59
14 lentelė. Lietuvos atvejis: netiesinių modelių, tarp nepriklausomo kintamojo importas ir priklausomo kintamojo infliacija, reikšmingumo įvertinimo rezultatai.....	59
15 lentelė. Lietuvos atvejis: trečio laipsnio polinomo modelio, tarp nepriklausomo kintamojo importas ir priklausomo kintamojo infliacija, parametų įvertinimo rezultatai.....	60
16 lentelė. Lietuvos atvejis: antro laipsnio polinomo modelio, tarp nepriklausomo kintamojo importas ir priklausomo kintamojo infliacija, parametų įvertinimo rezultatai.....	60
17 lentelė. Lietuvos atvejis: tiesinės regresijos modelių parametų reikšmingumo įvertinimo rezultatai su nepriklausomu kintamuoju importas.....	61
18 lentelė. Lietuvos atvejis: netiesinių modelių, tarp nepriklausomo kintamojo eksportas ir priklausomo kintamojo infliacija, reikšmingumo įvertinimo rezultatai.....	61
19 lentelė. Lietuvos atvejis: antro laipsnio polinomo modelio, tarp nepriklausomo kintamojo eksportas ir priklausomo kintamojo infliacija, parametų įvertinimo rezultatai.....	62
20 lentelė. Lietuvos atvejis: tiesinės regresijos modelių parametų reikšmingumo įvertinimo rezultatai su nepriklausomu kintamuoju eksportas.....	62
21 lentelė. Latvijos atvejis: kintamųjų normalumo tikrinimo rezultatai.....	63
22 lentelė. Latvijos atvejis: ryšio tarp kintamųjų vertinimo rezultatai.....	64
23 lentelė. Latvijos atvejis: tiesinės regresijos modelių parametų reikšmingumo įvertinimo rezultatai su nepriklausomu kintamuoju eksportas.....	64

24 lentelė. Latvijos atvejis: tiesinės regresijos modelių parametrų reikšmingumo įvertinimo rezultatai su nepriklausomu kintamuoju importas.....	65
25 lentelė. Estijos atvejis: kintamųjų normalumo tikrinimo rezultatai.....	66
26 lentelė. Estijos atvejis: ryšio tarp kintamųjų vertinimo rezultatai.....	66
27 lentelė. Estijos atvejis: tiesinės regresijos modelių parametrų reikšmingumo įvertinimo rezultatai su nepriklausomu kintamuoju eksportas.....	67
28 lentelė. Estijos atvejis: tiesinės regresijos modelių parametrų reikšmingumo įvertinimo rezultatai su nepriklausomu kintamuoju importas.....	68

ĮVADAS

Šalys pagal savo geografinę teritoriją yra išsidėsčiusios įvairiose pasaulio vietovėse, kuriose skiriasi klimatas, kultūriniai įpročiai, gamtiniai bei žmogiškieji išteklių. Taip pat šalims būdingas nevienodas ekonomikos, socialinio ar politinio išsivystymo lygis, todėl ir gaminamų ar suvartojamų prekių sudėtis, apimtys bei kokybė kiekvienoje šalyje yra skirtinga. Dėl šių skirtumų šalys dalyvauja užsienio prekyboje siekdamos kuo didesnės ekonominės naudos, pasinaudojant tarptautiniu darbo pasidalijimu bei gamybos specializacija.

Užsienio prekybos teorijos analizuoja, kodėl šalys prekiauja tarpusavyje ir kaip pasirinkti, kokiomis prekėmis prekiauti, užtikrinant efektyviausią ribotų gamybos išteklių panaudojimą šalyse. Užsienio prekybos teorijų raidai viena reikšmingiausių buvo XVIII amžiuje sukurta A. Smito absoliučiojo pranašumo teorija, kuri nagrinėjo abiejų prekiaujančių šalių gaunamą ekonominę naudą ir paneigė iki tol vyravusią merkantilistų nuomonę, kad užsienio prekyba yra naudinga tik vienai pusei, t.y. eksportuojančiai šaliai, o importuojančiai yra nuostolinga.

Užsienio prekybos politikos formos sąlygoja, kaip bus vykdoma užsienio prekyba tarp skirtingų šalių. Nors iš visų užsienio prekybos politikos formų labiausiai vertinama laisvoji prekyba, kaip didžiausią ekonominę naudą teikianti abiems prekiaujančioms pusėms, tačiau pasaulio valstybės vykdo ir protekcionistinę politiką. Šalys yra linkusios riboti užsienio prekybą įvairiomis protekcionistinėmis priemonėmis: muitais, kvotomis ir kt. Mokslinėje literatūroje vyrauja nuomonė, kad užsienio prekybos politikos priemonės daugiausia yra skirtos eksporto skatinimui ir importo ribojimui.

Temos aktualumas. Dabartinėmis globalizacijos sąlygomis šalių ūkis tampa vis labiau priklausomas nuo gebėjimo konkuruoti užsienio rinkose. Stiprėjanti ekonominė šalių integracija suteikia daugiau galimybių vystytis pramonei. Šalių gamintojams yra lengviau ieškoti naujų rinkų ar finansavimo šaltinių, vartotojams suteikiamas didesnis pigesnių prekių asortimentas. Tačiau tuo pačiu šalies ūkis yra labiau priklausomas nuo užsienio rinkose vykstančių politinių ar ekonominių procesų. Lietuvos banko (2016) duomenimis 2015 m. pasaulio ekonomika padidėjo apie 3 proc., t.y. mažiausiai nuo 2010 m., kai ūkio aktyvumas ėmė atsigauti po pasaulinės finansų krizės. Dėl kritusių eksportuojamų prekių kainų visoje Europoje bei Rusijos taikyto embargo Baltijos šalių ekonomikos augimas taip pat sulėtėjo. Todėl užsienio prekybos poveikis Baltijos šalių ekonomikai pastaraisiais metais yra viena iš aktualiausių problemų.

Tyrimo problema. Užsienio prekybos poveikio Baltijos šalių ekonomikai nustatymas.

Tyrimo objektas – užsienio prekyba Baltijos šalyse.

Tyrimo tikslas – įvertinti užsienio prekybos poveikį Baltijos šalių ekonomikai.

Tyrimo uždaviniai:

1. Išanalizuoti užsienio prekybos poveikio šalies ekonomikai svarbą;
2. Išanalizuoti užsienio prekybos poveikio ekonomikai teorinius aspektus;
3. Apibendrinti naudojamus užsienio prekybos poveikio ekonomikai vertinimo metodus;
4. Įvertinti užsienio prekybos poveikį Baltijos šalių ekonomikai.

Tyrimo metodai: mokslinės literatūros, reglamentų bei direktyvų analizė; aprašomoji statistika; koreliacinė regresinė analizė ir prognozavimas naudojantis IBM SPSS Statistics programa.

1. UŽSIENIO PREKYBOS PLĖTROS POVEIKIO ŠALIES EKONOMIKAI SVARBA

Kiekvienai valstybei yra svarbu, kad vidaus ekonomika augtų, o šalies gyventojų gyvenimo kokybė gerėtų. Stern (2008) teigia, kad šalies ekonomikos augimui yra svarbu gebėti užmegzti, palaikyti ir plėtoti ūkio ekonominius ryšius su kitomis valstybėmis.

Europos Sąjungos (toliau – ES) komunikate dedikuojama, kad prekyba turi būti vertinama kaip pagrindinis ekonomikos augimo ir darbo vietų kūrimo ES šaltinis. Komunikate teigiama, kad šalys aktyviau dalyvaudamos užsienio rinkose tinkamai išnaudoja globalizacijos teikiamus privalumus. Dalyvauti užsienio prekyboje tampa svarbu ne tik eksportuojant, bet ir importuojant produkciją ar žaliavas. Importuojant žaliavas, tarpines prekes ir kitus komponentus įmonės yra aprūpinamos produktais reikalingais tolimesnei vidaus įmonių gamybos plėtrai (Europos Komisija [EK], 2012).

Mokslinėje literatūroje įvairūs autoriai užsienio prekybą vertina kaip būtina sąlygą šalies ekonomikos augimui, o dėl eksporto ir importo reikšmės šalies ekonomikai vyrauja nuomonių įvairovė (Czinkota ir Ronkainen, 2005; Moens ir Gillies, 2006; Stern, 2008; Bernatonytė, 2011; Senda ir Skačkauskienė, 2014).

1.1. Eksporto plėtros poveikis šalies ekonomikai

Eksporto sukuriama pridėtinė vertė prisideda prie bendrojo vidaus produkto (toliau – BVP) augimo, nedarbo mažėjimo ir naujų darbo vietų sukūrimo, todėl nedidelėms atviros ekonomikos valstybėms yra labai svarbu palaikyti aukštą eksporto lygį.

Eksportas Lietuvoje buvo pagrindinis variklis, padėjęs atsigausti šalies ūkio raidai po krizės. Vietinė rinka traukėsi, tačiau eksportuojančios įmonės prisitaikydamos prie pasikeitusios situacijos didino Lietuvos eksporto apimtį. Todėl iškilo būtinumas skatinti eksportą, kaip vieną iš reikšmingų šalies ekonomikai procesų, sukuriančių daugiausiai darbo vietų ir didinančių valstybės biudžeto pajamas (Genytė – Pikčienė, 2014).

Lietuvos eksporto plėtros 2014 – 2020 metų gairėse eksportas taip pat laikomas kaip vienas iš pagrindinių ūkio augimą skatinančių procesų. Teigiama, kad eksportas lemia didėjančią ūkio subjektų pelną, prisideda prie naujų darbo vietų kūrimo, skatina veiklos plėtrą bei stiprina visą šalies ekonomikos augimą ir išlieka svarbus šalies ekonomikai net ir augant vidaus vartojimui. Tai grindžiama tuo, kad būtent eksportas ūkio subjektams leidžia padidinti gamybos ir prekybos apimtį, pasiekti masto ekonomiją, gerinti esamų darbuotojų gerovę bei mažinti šalies nedarbo lygį (Lietuvos Respublikos ūkio ministerija, 2014).

Analitikų skaičiavimais eksporto pajamų augimas prisideda prie visos šalies ekonomikos augimo. Išanalizuota, kad eksporto poveikis šalies ekonomikai yra stipresnis nedidelėms, bet atviroms užsienio prekybos šalims, o valstybėms, turinčioms didesnę vietinę rinką, bendro vidaus produkto (toliau – BVP) augimo priklausomybė nuo eksporto yra mažesnė. Didėjant eksporto apimtims šalyje atsiranda naujų darbo vietų tiek eksportu užsiimančiose bendrovėse, tiek tokias bendroves aptarnaujančių įvairių tiekėjų įmonėse (Notten, 2014).

Analizuojant mokslinę literatūrą matyti, kad vyrauja įvairios nuomonės apie eksportą kaip vieną iš pagrindinių šalies konkurencingumo rodiklių. Wignaraja, Lezama ir Joiner (2004) teigia, kad šalių gamybos pajėgumai, leidžiantys pelningai dalyvauti užsienio rinkose, rodo ir šalies ekonominio konkurencingumo lygį. Tuo tarpu, Garrelī (2005) teigia, kad šalies ekonominiam konkurencingumui yra svarbu gebėti konkuruoti ne tik užsienio, bet ir vidaus rinkoje. Todėl siūloma šalies konkurencingumą vertinti neapsiribojant užsienio prekyba, o daugiau visos šalies verslo aplinkos požiūriu.

EK antrina, kad gebėjimas ne tik dalyvauti, bet ir konkuruoti užsienio prekyboje, rinką aprūpinančių reikalingomis prekėmis ar paslaugomis, užtikrina šalies augimą ir ūkio konkurencingumą ilgalaikiu laikotarpiu (EK, 2012).

Grebliuskas ir Stonys (2012) eksportą taip pat analizuoja kaip svarbią šalies ūkio konkurencingumo sudedamąją dalį. Autoriai teigia, kad šalies ekonomikos vystymasis ir gyventojų gerovė tiesiogiai siejama su eksporto teikiama nauda. Šalyje pagaminamos produkcijos gebėjimas konkuruoti eksporto rinkoje gali parodyti, kaip auga ir vystosi visa šalies ekonomikos sistema. Analizuojant šalies ekonomikos augimą ir vystymąsi yra svarbu suprasti, kad ūkio konkurencinį pranašumą rodo ne didesnis eksportuojamos produkcijos kiekis, o greitesni eksporto augimo tempai, kurie lemia didėjančią užimamos eksporto rinkos dalį. Taip pat remiantis jau atliktais ūkio konkurencingumą lemiančių veiksnių tyrimo rezultatais galima daryti prielaidą, kad šalies ekonomikos vystymasis ir gyventojų pragyvenimo lygis yra veikiami eksporto plėtros. Eksporto plėtra didina masto ekonomiją, produktyvumą ir šalies turtą, kurie turi įtakos ekonominiam ūkio vystymuisi. Eksporto teikiamų galimybių panaudojimas didinant šalies ūkio konkurencingumą yra glaudžiai susijęs su šalyje taikoma ekonomine politika.

Ginevičius, Rakauskienė, Patalavičius ir Lisauskaitė (2005) teigia, kad ekonominėje veikloje taikant į eksportą orientuotą besivejančios plėtros modelį galima tikėtis sparčiausio ekonomikos augimo ir didėjančio konkurencingumo tarptautiniu mastu. Tai patvirtina ir šalių, taikiusių tokį modelį ankstesnė patirtis, kuomet išaugus eksporto apimtims padidėjo ir šalies ekonominio išsivystymo lygis. Kaip pavyzdžiu laikomas Pietryčių Azijos regionas, kuriame taikant į eksportą orientuotą ekonominės veiklos modelį per 25 metus pajamos vienam gyventojui išaugo apie 4 kartus.

Į eksportą orientuotas ekonominės veiklos modelis padeda sukurti ne tik didesnę pridėtinę vertę, bet ir skatinti užsienio investicijas bei naujausių aukštųjų technologijų plėtrą šalyje. Kai kurioms šalims be užsienio investicijų būtų sunku konkuruoti eksportuojant statybos, informacinių technologijų, finansinių paslaugų ir kitų reikalaujančių didelio kapitalo ūkio šakų paslaugas bei prekes. Todėl norint išlaikyti aukštą ūkio augimo tempą, reikia nustatyti ir vykdyti kryptingą valstybės ekonominę politiką, remiančią eksportą ir investicijas, nes užsienio investicijų skatinimas glaudžiai susijęs su eksporto apimčių didėjimu, o pastarasis su šalies ekonomikos augimu (Lietuvos mokslų akademijos Ekonomikos institutas [LMA], 2007).

Czinkota ir Ronkainen (2005) atkreipia dėmesį į tai, kad šalys turėtų stengtis tinkamai reguliuoti ir nukreipti eksportą, laikydamosios tarptautinių, dvišalių bei kitų prekybos įsipareigojimų. Gerų tarptautinių santykių palaikymas su kitomis šalimis palengviną naujų eksporto rinkų paiešką bei padeda padidinti eksportuojamos produkcijos apimtis. O eksporto nauda pačiai šaliai pasireiškia per teigiamą einamosios sąskaitos balansą, biudžeto pajamų didėjimą, stabilų nacionalinės valiutos kursą. Veikiant visiems šiems veiksniams kartu užtikrinamas ir visas valstybės gyvybingumas bei plėtra.

Eksporto plėtra yra svarbi šalies einamosios sąskaitos balanso gerinimui, kadangi teigiamas einamosios sąskaitos balansas egzistuoja tuomet, kai šalyje už eksportuojamas prekes ir paslaugas gaunama daugiau nei išleidžiama importuojamoms prekėms ir paslaugoms. Esant teigiamam einamosios sąskaitos balansui pinigai į valstybę „įteka“ ir šalies pragyvenimo lygis kyla. Dapkus ir Garšvienė (2012) atlikę einamosios sąskaitos deficito poveikio ekonomikai tyrimą analizavo, kaip einamosios sąskaitos balansas yra susijęs su šalies pajamomis, tiksliau BVP vienam gyventojui. Remiantis tyrimo duomenimis nustatyta, kad tarp einamosios sąskaitos deficito ir šalies pajamų lygio egzistuoja vidutinio stiprumo tiesinė priklausomybė – einamosios sąskaitos deficito mažėjimas lemia pajamų lygio didėjimą šalyje. Todėl yra svarbu šalies viduje didinti verslo konkurencingumą ir skatinti eksportą, kas prisidėtų prie einamosios sąskaitos deficito mažėjimo.

Senda ir Skačkauskienė (2014) kaip vieną iš svarbių veiksnių nacionalinio biudžeto balansui įvardija teigiamą užsienio prekybos balansą. Autoriai teigia, kad daugiau eksportuojant yra pritraukiamos lėšos iš kitų valstybių, įmonės gali uždirbti daugiau pelno, todėl bus sumokama daugiau mokesčių į valstybės biudžetą. Taip pat didėjant eksportui įmonės gali įdarbinti naujų darbuotojų, nuo kurių yra sumokama daugiau gyventojų pajamų mokesčio į valstybės biudžetą. Dėl naujai kuriamų darbo vietų mažėja nedarbas ir valstybė gali sumažinti biudžeto išlaidas, skirtas socialinėms išmokoms.

Teigiamas užsienio prekybos balansas gali lemti ir vietinės valiutos brangimą, kuomet didėjant eksporto apimtims į šalį vis daugiau įplaukia užsienio valiutos, kuri vėliau iškeičiama į vietinę ir taip sudaroma didėjanti vietinės valiutos paklausa. Tačiau šalies valiutos brangimas

vertinamas dviprasmiškai, kadangi tai gali turėti neigiamų padarinių eksportui ir visam šalies konkurencingumui. Dėl brangstančios vietinės valiutos eksportuojama produkcija taps brangesnė ir taip eksportuojančių įmonių konkurencingumas užsienio rinkose mažėja. Todėl įmonėms gali tapti sunkiau parduoti savo produkciją ir jos bus priverstos mažinti gamybos apimtis, atleidinėti darbuotojus, o visa tai gali pradėti kenkti visai šalies ekonomikai (Startienė, 2002).

Rudzkis ir Kvedaras (2003) analizavo, kokią įtaką eksporto augimas daro šalies BVP ir koks yra priežastingumo ryšys tarp šių šalies ekonomiką veikiančių veiksnių. Nustatyta, kad tarp eksporto ir BVP gali būti grįžtamojo ryšio efektas ir priežastinis ryšys gali būti abipusis. Jei nustatoma, kad eksportas gali būti priežastimi augti BVP rodikliui, tai būtų tikslinga šalies ekonominę politiką orientuoti į eksporto skatinimą.

Jatuliavičienė (2009) teigia, kad ekonominė ir socialinė eksporto augimo nauda yra neginčijama. Vis labiau globalėjančioje pasaulio ekonomikoje didėja konkurencija, integracija ir liberazacija tarptautinėse rinkose, todėl valstybių ateitis, jų perspektyvos požiūriu, vis labiau lemiamas tarptautinių ekonominių ryšių, grįstų užsienio prekyba. Autorė analizuoja eksporto plėtros naudą globalizacijomis sąlygomis makroekonominio ir mikroekonominio lygiu. Visos šalies požiūriu eksporto plėtra yra svarbus veiksnys valstybės prestižui pasaulyje didėti. Taip pat eksportuojant yra sukaupiamos užsienio valiutos atsargos, kuriomis atsiskaitoma už importuojamą produkciją ar gražinamos kitos skolos. Mikroekonominio lygiu eksportas skatina greitesnį įmonės augimą, greičiau padidinami kompanijos finansiniai rezultatai, didėja įmonės konkurencinis pranašumas, praturtinami darbuotojų vadybiniai įgūdžiai. Vykdydamos eksportą įmonės diversifikuoja rinkas, pasinaudodamos skirtingais jų augimo tempais ir išvengdamos priklausomybės nuo vienos rinkos. Eksportuojančios įmonės gali mokėti didesnius atlyginimus ir užtikrinti geresnes darbo sąlygas, negu įmonės, prekiaujančios tik vidaus rinkoje.

Mikroekonominio lygiu eksporto plėtra įmonėse didina jų apyvartas ir taip gaunamas didesnis pelnas. Dėl masto ekonomijos eksporto sąskaita sumažinami gamybos kaštai, todėl auga įmonės konkurencingumas tiek šalies viduje, tiek užsienio rinkose. Įmonių, kaip ekonomikos subjektų, paskata dalyvauti eksporte yra galimybė gauti didesnę ekonominę naudą didinant įmonės gamybos apimtis. Įmonėms pelningai dalyvaujant eksporto rinkose galima laukti ir gyventojų gyvenimo kokybės šalyje gerėjimo: augantis darbo užmokestis, didėjantis reikšmingumas socialinėms garantijoms bei kvalifikuotų žmogiškųjų išteklių lygio augimas. Visos šalies būtinumą eksportuoti prekes ar paslaugas sąlygoja tarptautinis darbo pasidalijimas ir gamybos specializacija, kuomet sutaupomas ne tik darbo laikas, bet ir automatizuojama vis daugiau pačios gamybos operacijų. Taip pat eksportas reikalingas dėl paklausos ir vartojimo įpročių skirtumų šalyse, konkurencijos didinimo ir monopolijų formavimosi stabdymo (Startienė, 2002).

Montvilaitė ir Ruplienė (2011) apibendrina eksporto inicijuotą augimo strategijos hipotezę. Autorių analizuoti moksliniai tyrimai aiškina, kaip augant eksporto mastui spartėja ir ekonominio augimo tempai. Nors eksporto inicijuotai augimo hipotezei pagrįsti pateikiama nemažai argumentų, kartu pabrėžiama, kad ryšys tarp ekonominio augimo ir eksporto yra pastarųjų dešimtmečių daugelio mokslininkų diskusijų objektas. Kai kurių mokslininkų (Palley, 2002; Felipe, 2003) nuomone, abejonių kyla dėl eksporto inicijuoto augimo strategijos efektyvumo mažiau išsivysčiose šalyse, kadangi ilgalaikėje perspektyvoje egzistuoja nepastovumas ir nenusipėjamumas užsienio rinkose. Tsen (2010) sutinka, kad eksportas gali būti laikomas kaip pagrindinis veiksnys šalies ekonominiam augimui ir plėtrai, kadangi vidaus rinka yra nepakankama norint pasiekti didžiausius gamybos mastus, kurių dydis darytų lemiamą įtaką šalies ekonominiam augimui. Dėl didėjančios paklausos užsienio rinkose vietinės įmonės gali padidinti gamybos apimtį ir laikui bėgant numatyti tolimesnį veiklos augimą. Didėjant užimtumui ir vartojimui galima išplėsti ne tik eksporto, bet ir vidaus rinką. Taip pat vykstant eksporto plėtrai auga našumas eksporto sektoriuje, pasiekiami masto ekonomija, vyksta efektyvesnis išteklių perskirstymas iš santykinai neefektyvaus sektoriaus į santykinai efektyvesnį eksporto sektorių. Tokie procesai leidžia efektyviau perskirstyti turimus išteklius bei specializuotis gamyboje pasinaudojant šalies sanykiniu pranašumu.

Apibendrinus analizuotą mokslinę literatūrą galime teigti, kad šalims yra svarbu vis aktyviau dalyvauti ir stiprinti savo pozicijas eksporto rinkose, palaikant gerus politinius santykius su kitomis šalimis. O pastovi eksporto plėtra prisideda prie stabilios ūkio plėtros bei užimtumo augimo visame pasaulyje.

1.2. Importo plėtros poveikis šalies ekonomikai

Importas, priešingai nei eksportas, visuomenėje dažniau sutapatinamas su neigiamu veiksniu šalies ekonomikai. Įvairūs prekybos barjerai, skirti importo apribojimui, vertinami palankiai kaip apsauga nuo nepageidaujamos užsienio konkurencijos ir nedarbo didėjimo, tačiau išsamiau išanalizavus importo reikšmę šalies ekonomikai galime pamatyti, kad importas šalims yra taip pat naudingas ir reikalingas kaip ir eksportas.

Šalys tol importuos prekes iš kitos valstybės, kol galės jas įsigyti už mažesnę kainą nei vietinėje rinkoje. Per daugelį metų keičiantis užsienio prekybos politikai, ekonomistams aiškinant ir pritaikant naujas užsienio prekybos paskatas, pačių šalių pagrindinis motyvas importuoti – nepakito. Ir toliau, atsižvelgiant į šalių technologinius skirtumus, darbo jėgos kainą, vyriausybės skatinimus ar subsidijas, vienos šalys gali gaminti prekes efektyviau ir pigiau nei kitos šalys. Pavyzdžiui, kol vienos šalys iš Jungtinių Amerikos Valstijų (toliau – JAV) importuoja oro transportą, tuo pačiu metu JAV importuoja iš Indijos ar Filipinų audinius. Taip pat importuojant produktus ar kitus

gamybos išteklius, kurie negali būti pagaminti ar išgaunami šalies viduje yra sukuriama aukštesni gyvenimo standartai šalies piliečiams bei didesnės produkcijos perdirbimo galimybės verslo sektoriui. Pavyzdžiui, JAV importuoja daugelį automobilių iš Japonijos, kad patenkintų vietinės rinkos poreikį. Tuo tarpu Japonija turi importuoti įvairias žaliavas ir dalis tiems automobiliams pagaminti. Kuo didesnė JAV automobilių paklausa iš Japonijos, tuo labiau Japonija gali didinti atlyginimus to sektoriaus darbuotojams ir taip prisidėti prie visos šalies ekonomikos klestėjimo (Manu, 2008).

Vilpišauskas (2004) įvertino importo svarbą ir būtinybę šalies ekonomikai. Palankesnės importo sąlygos užsienio prekybos politikoje gali atverti duris šalies gamintojams daugiau eksportuoti. Priešingai, taikomi importo muitai ar kiti tarifiniai apribojimai importui dažnai sugrįžta panašiomis priemonėmis iš kitų šalių. Importo apribojimai taip pat žalingi ir vietiniams verslininkams, kurie nori plėsti savo gamybos asortimentą ar didinti produkcijos apimtį, naudodami importines žaliavas, ar tiesiog ketina užmegzti naujus tarptautinius santykius su užsienio partneriais. Nors vidaus rinkoje silpnesnės įmonės gali ir neatlaikyti importuojamos pigesnės produkcijos konkurencijos, tačiau tokiu atveju iš rinkos pasitrauks tokios įmonės, kurios yra nekonkurencingos ir nesugeba prisitaikyti prie rinkos pokyčių. Tuo tarpu stipresnės įmonės sugebės perorganizuoti savo darbą taip, kad labiau išnaudotų santykinį šalies pranašumą, plėtodamos darbo pasidalinimą ir specializaciją, taip prisidėdamos prie ekonomikos augimo ir šalies gyventojų gerovės kilimo. O pats eksportas reikalingas tiek, kiek iš jo galima užsidirbti užsienio valiutos už, kurią bus perkama pigesnė ir kokybiškesnė užsienio šalių produkcija.

Pagirskienė (2008) analizuoja, kad importo teikiama nauda valstybei ir jos gyventojams jaučiama tuomet, kai produktų, prekių ar paslaugų kaina atitinkamai mažėja. Tačiau tokiomis sąlygomis nuostolių patiria gamintojai. Ypač šalies gamintojai nukenčia, kai nėra importo reguliavimo. Kadangi importuojama vis daugiau pigesnių prekių nei esamas šalyje gaminamų prekių kainų lygis ir vietiniams verslininkams vis sunkiau konkuruoti su importine produkcija, daugėja bankroto ir pasitraukimo iš rinkos atvejų.

Harvey ir Jowsey (2007) teigia, kad didėjanti importo dalis šalies užsienio prekybos struktūroje didina šalies priklausomybę nuo užsienio šalių, iš kurių importuojama, bei didina konkurenciją tarp vietinių verslininkų. Šalies gamintojams sunku konkuruoti su analogiškais užsienio prekėmis, kurios rinkai pateikiamos mažesne nei šie gali pasiūlyti kaina. Šalies gyventojai gali įsigyti platesnį prekių asortimentą ir tų prekių, kurių šalis negamina.

Leightner (2015), teigia, kad besaikis importas visgi gali prisidėti prie nacionalinės ekonomikos silpnėjimo. Situacija tampa neigiama, kai dėl didėjančio importo mažėja vietinės produkcijos paklausa ir vietiniai gamintojai yra priversti mažinti savo darbuotojų skaičių. Auga nedarbas, uždaromos gamyklos, pradeda kristi nekilnojamojo turto kainos, didėja atskirų šalies

vietovių skurdo rizika. Importuojant prekes gali kilti ir konfliktų dėl susiformavusių socialinių šalies gyventojų vertybių. Dažnai silpnai ekonomiškai išsivysčiusiose šalyse būna priversti dirbti vaikai ar kiti nedarbingi asmenys, siekiant išpildyti augančią pigios produkcijos paklausą, kaip pavyzdžiu šiai situacijai dažnai įvardijama tekstilės pramonė. Importuodama produkciją iš tokių šalių valstybė neužkerta kelio tolimesniam žmonių išnaudojimui ir darbuotojų skurdinimui. Tokia situacija gali sukelti vietos gyventojų ar įvairių organizacijų nepasitenkinimą ir paskatinti juos veikti prieš importą iš tokių valstybių.

Atlikus problemos analizę nustatyta, kad užsienio prekybos plėtra yra svarbi šalies ir pasaulio ekonominėms veikloms funkcionuoti ir augti. Didėjant užsienio prekybos apimtims plečiama gamyba, šalies ūkis ir gyventojai aprūpinami reikalinga produkcija, kuriamos naujos darbo vietos, pritraukiamos tiesioginės užsienio investicijos, šalis tampa konkurencingesnė tarptautinėse rinkose.

2. UŽSIENIO PREKYBOS POVEIKIO EKONOMIKAI TEORINIAI SPRENDIMAI

Šalys vykdydamos užsienio prekybą parduoda prekes ar paslaugas, kurias gali gaminti efektyviausiai, o nusiperka tokius produktus, kuriuos gaminti joms neapsimoka. Pasak Epping (1995), visos pasaulinės ekonomikos klestėjimui yra labai svarbu, kad šalys užsiimtų ta komercine veikla, kurią gali daryti geriausiai, pavyzdžiui, prancūzams ir toliau pirmauti mados srityje, japonams elektronikos, o amerikiečiams - aviacijos. Globalizacijai įgaunant pagreitį tampa vis lengviau bandyti parduoti tai, ką gali pagaminti kokybiškiausiai ir palankiausiomis kainomis.

Todėl yra svarbu išanalizuoti užsienio prekybos esmę ir užsienio prekybos teorijas, turinčias poveikį šalies ir viso pasaulio ekonomikai.

2.1. Užsienio prekybos esmė ir motyvai

Užsienio prekybą galime apibūdinti kaip pardavimo ir pirkimo procesą, vykstantį tarp skirtingų šalių juridinių ar fizinių asmenų – pirkėjų, pardavėjų ir tarpininkų (Bernatonytė, 2011).

Užsienio prekybą sudaro:

- Eksportas, apimantis visas prekes ir paslaugas, kurias ketinant parduoti yra išvežama iš šalies į užsienį;
- Importas, apimantis visas prekes ir paslaugas, kurias ketinant nusipirkti iš užsienio įsivežama į savo šalį.

Šiuolaikinėje prekių rinkoje vis dažniau įvairi produkcija nuo pradžios iki pabaigos yra gaminama skirtingose pasaulio įmonėse ir geografinėse vietovėse. Todėl yra manoma, kad užsienio prekybos poveikis šalių ir viso pasaulio ekonomikai ateityje turėtų tik stiprėti. O importą ir eksportą reikėtų pradėti vertinti plačiau, ne tik kaip į įvežamų ir išvežamų prekių kiekius (EK, 2014).

Užsienio prekybą sudarantys eksportas ir importas yra dvi vieno reiškinio pusės. Kas mūsų šaliai yra eksportas, kitai bendradarbiaujančiai ir priimančiai mūsų produkciją ar paslaugas valstybei tai bus importas, ir atvirkščiai.

Dalyvaujant užsienio prekyboje palaikyti prekybą ir su tokiomis šalimis, kurios politiniais sumetimais nėra nei palankios, nei draugiškos mums, tačiau visada stengiamasi siekti kompromisų. Užsienio prekyboje dalyvaujama siekiant naudoti sau, todėl reikia mokėti politiškai ir taktiškai prisitaikyti prie įvairių kultūrų ir požiūrių (Stern, 2008).

Mokslinėje literatūroje įvairūs autoriai analizuoja užsienio prekybos apibrėžimus, kurie pateikiami 1 lentelėje.

1 lentelė. Užsienio prekybos apibrėžimai mokslinėje literatūroje (sudaryta pagal Perminienė ir Vengrauskas, 2002; Hinkelman, 2003; Ginevičius, Rakauskienė, Patalavičius ir Lisauskaitė, 2005; Jaskelvičius, 2008; Vainienė, 2008; Stern, 2008; Bernatonytė 2011; Šeputienė, 2012; Deardoff, 2014)

Autorius, metai	Sąvokos apibrėžimas
Perminienė, Vengrauskas, 2002, p. 40	Užsienio prekyba – tai pardavimo ir pirkimo procesas, vykdomas tarp įvairių šalių, pardavėjų, pirkėjų ir tarpininkų.
Hinkelman, 2003, p. 320	Užsienio prekyba – prekyba tarp skirtingų šalių individų ar juridinių asmenų.
Ginevičius, Rakauskienė, Patalavičius ir Lisauskaitė, 2005, p. 22	Užsienio prekyba – prekių ir paslaugų importas ir eksportas į įvairias šalis, kartu judant ir ir pinigų srautams.
Jaskelvičius, 2008, p.108	Užsienio prekyba – tai prekių ir paslaugų mainai tarp valstybių.
Vainienė, 2008, p.79	Užsienio prekyba – šalies įmonių prekyba su kitų šalių įmonėmis. Užsienio prekyba gali būti prekių įsigijimas (importas) arba prekių pardavimas (eksportas);
Stern, 2008, p. 3	Užsienio prekyba – tai prekyba prekėmis ir paslaugomis kertant šalių sienas.
<i>Aiškinamasis ekonomikos žodynas</i> , 2006, p. 323	Užsienio prekyba – tai prekyba prekėmis ir paslaugomis tarp šalių.
<i>Oxford dictionary of economics, online version</i> (2009)	Užsienio prekyba - tai prekyba prekėmis ir paslaugomis kertant valstybių sienas.
Bernatonytė, 2011, p. 14	Užsienio prekyba – tai pardavimo ir pirkimo procesas, vykstantis tarp įvairių šalių pardavėjų, pirkėjų ir tarpininkų.
Šeputienė, 2012, p. 226	Užsienio prekyba – tai pardavimo ir pirkimo procesas, vykstantis įvairiose šalyse tarp pardavėjų, pirkėjų ir tarpininkų.
Deardorff, 2014, p.435	Užsienio prekyba – tai eksporto ir/arba importo veikla.

Apibendrinant 1 lentelėje pateiktus užsienio prekybos apibrėžimus galime teigti, kad šiam procesui būdingi du pagrindiniai bruožai:

1. Užsienio prekyba įmanoma tik kertant valstybių sienas. O tai reiškia, kad užsienio prekyboje dalyvauja dvi ar daugiau šalių;
2. Eksportuojant ir/ar importuojant neretai reikia naudoti skirtingas valiutas, kurioms būdingi kursų svyravimai.

Pati užsienio prekyba taip pat daro įtaką valiutų kursų svyravimams, kadangi prekiaujant tarptautinėse rinkose kinta skirtingų valiutų paklausa bei pasiūla. Pavyzdžiui, kai už eksportuotas prekes ar paslaugas pirkėjai atsiskaito užsienio valiuta, tuomet eksportuotojo šalyje atsiras užsienio valiutos pasiūla. Ir atvirkščiai, jeigu už importuojamas prekes ar paslaugas atsiskaitysime vietine valiuta, tai pasiūlysime savo valiutos pasiūlą užsienio rinkoje. Importuojant galime atsiskaitinėti ir užsienio valiuta, tuomet sudarysime paklausą atsiskaitomajai valiutai arba eksportuotojas gavęs mūsų vietinę valiutą ją toliau gali siūlyti atsiskaitydamas importuojant prekes, tuomet jis sudarys mūsų valiutos pasiūlą (Startienė, 2002).

Prekiaujant užsienio rinkose ir atsiskaitant skirtingomis valiutomis yra svarbus ir valiutos keitimo kursas. Remiantis valiutos keitimo kursu yra perskaičiuojama vienos šalies valiuta į kitos

šalies valiutą ir taip galima palyginti prekių ir paslaugų kainą įvairiose šalyse. Pasak Riezman (2013), valiutos keitimo kursas yra reikšmingas veiksnys užsienio prekyboje, kadangi daro įtaką prekių ir įmonių konkurencingumui.

Pagal Startienę (2002) užsienio prekyba paremti tarptautiniai mainai apima šias pagrindines sritis:

- Prekybą prekėmis – tai apčiuopiamų ir išmatuojamų materialinių gėrybių importas, eksportas ir reeksportas;
- Paslaugų judėjimą – tai įvairių paslaugų judėjimas tarp šalių sienų (kelionių, draudimo, finansinės, konsultacinės bei kitos įvairios paslaugos, teikiamos tarptautiniu mastu);
- Mokėjimus – kuomet atsiskaitant už importuojamas prekes bei paslaugas yra atliekami mokėjimai į užsienio valstybę, o užsienio valstybėje šie mokėjimai priimami. Kitaip sakant, tai mokėjimų srautai atliekant tarptautinių pavedimų bankines operacijas.

Užsienio prekyba grįsti tarptautiniai mainai (prekyba prekėmis, paslaugų judėjimas, mokėjimai) vyksta tarp skirtingų šalių įmonių, kurios savarankiškai priima sprendimus, ar joms naudinga dalyvauti užsienio prekyboje. Todėl yra svarbu aptarti importo ir eksporto motyvus, kurie gali nulemti įmonių aktyvumą ir/ar veiklos kryptį užsienio prekyboje.

Remiantis Bernatonyte (2011) yra kelios pagrindinės ekonominės prielaidos, kodėl šalys dalyvauja užsienio prekyboje. Šių prielaidų pagrindas yra šalių tarpusavio skirtumai:

1. Skirtingos gamybos sąlygos. Skiriasi gamtos bei klimato sąlygos, apsirūpinimas ištekliais, todėl gaminama produkcija ir teikiamos prekės skiriasi savo savybėmis;
2. Skirtingi gamybos našumo lygiai. Skiriasi darbo jėgos sudėtis, naudojamos gamybos technologijos, specializacijos lygis ir pan.;
3. Skonių, polinkių bei prioritetų įvairovė.

Dėl šių gamybos bei polinkių skirtumų šalyse skiriasi ir gamyboje patiriamų sąnaudų kiekis bei parduodamų prekių kainos. Todėl užsienio prekybos dėka šalys apsirūpina tomis prekėmis ar paslaugomis, kurių pasigaminti pačios arba negali, arba jas gaminti vietiniame ūkyje yra per brangu. Tuo pačiu šalys gali parduoti užsieniui tas prekes, kurias ji gamina daug pigiau nei kitos valstybės, dalyvaujančios globalioje rinkoje. Dėl tokių užsienio prekyboje vykdomų mainų šalys gali specializuoti savo gamybą toje srityje, kurioje geba dirbti efektyviausiai (Stern, 2008).

Specializuojant ūkį yra efektyviau panaudojami riboti šalies ištekliai, dėl to galima ne tik daugiau pagaminti, bet ir mažiau suvartoti ekonominių gėrybių (Deardoff, 2014). Įmonėms specializuojant savo gamybą pasiekiamos didesnės gamybos apimtys, todėl gaunami geresni veiklos rezultatai. Įmonių darbuotojai įgunda geriau atlikti darbus, tampa kvalifikuotesni ir sutaupo darbams atlikti reikalingo laiko, taip pat atranda naujus ir efektyvesnius gamybos būdus. Taip gamybos specializacija didina ekonominę naudą (Šeputienė, 2012).

Tuo tarpu (Riezman, 2013) atkreipia dėmesį į tai, kad didėjant gamybos specializacijai ir šalies ūkio struktūrai tampant labiau specializuota, ji nuo specializacijos tampa labiau priklausoma. Ir tuomet nepalankiam verslo ciklui palietus tam tikrą ūkio sektorių, labai specializuota šalis gali susidurti su ekonomikos nuosmukio problemomis.

Užsienio prekyba skatina darbo pasidalijimą, o specializacijos pagrindu pagamintos prekės yra pagrindinis užsienio prekybos objektas. Ankstesnių metų laikotarpiu gamybos specializaciją daugiau lėmė šalių gamtos ir klimato skirtumai, o dabartiniu laikotarpiu, gamyboje naudojant vis modernesnes mašinas ir įvairius įrengimus – svarbesnė tampa technologinė gamybos specializacija. O tarptautinis darbo pasidalijimas bėgant metams tampa vis svarbesnis ne vien prekių, bet ir paslaugų mainams užsienio rinkose. „Kiekviena valstybė, dalyvaudama tarptautiniame darbo pasidalijime, siekia dvejopos naudos: pirma, gauti skirtumą tarp eksportuojamų prekių ir paslaugų internacionalinės ir nacionalinės vertės, antra, taupyti vidaus kaštų sąskaita, importuojant pigesnes prekes ir paslaugas“ (Jaskelevičius, 2008, p. 108).

Dėl specializacijos ir tarptautinio darbo pasidalijimo šalys gali efektyviau naudoti turimus gamybos išteklius. Efektyvus išteklių naudojimas sprendžia tiekimo saugumo ir būtinųjų išteklių rinkos nepastovumo klausimus, ypač žemės ūkio, miškininkystės, žuvininkystės ir kituose ūkio sektoriuose, kurie yra labiausiai priklausomi nuo turimų gamtinių išteklių. Prekiaujančios šalys tampa konkurencingesnės, kadangi mažesnėmis sąnaudomis įgyvendina užsibrėžtus ekonominius tikslus ir didina ekonominį stabilumą (EK, 2014).

ES siekdama didesnio ekonominio augimo Europoje 2014 – 2020 m. laikotarpį skyrė pažangios specializacijos strategijos vykdymui. Šia strategija bus siekiama transformuoti šalies įmones sustiprinant visą ES konkurencingumą. Ši strategija labai svarbi ir užsienio prekybai, kadangi pasitelkiant mokslinius tyrimus ir eksperimentinę veiklą šalyse narėse bus ieškoma tų sričių, kuriose jos galėtų sėkmingiau veikti nei kitos šalys, o tai turėtų pertvarkyti ir šalių ekonomikas. Diegiant naujoves bus siekiama regionų pramonę perorientuoti į naujausiomis technologijomis grįstas ir tik besiformuojančias pramonės šakas ir paslaugas, kurios padėtų šalims įsitvirtinti užsienio rinkose. Strategija bus siekiama atrasti daugiau patekimo į užsienio rinkas galimybių ir metodų panaudojant gamybos specializaciją (EK, 2012).

Nevykdam užsienio prekybos prekių ar paslaugų trūkumas atsirastų ne tik tose ūkio šakose, kur paklausa viršytų pasiūlą, bet ir tokiose, kurių šalis yra nepajėgi gaminti dėl gamybos sąlygų trūkumo. Šaliai gali trūkti ne vien reikalingų gamybos veiksmų, bet ir kvalifikuotos darbo jėgos ar modernių technologijų. Prekių trūkumas rinkoje egzistuoja – ilgalaikis ir trumpalaikis. Ilgalaikis prekių trūkumas gali atsirasti tokiai produkcijai, kurios šalis negeba gaminti (pvz., Lietuvoje neauginame nei kavos pupelių, nei daugelio citrusinių vaisių, tam tiesiog neleidžia klimato sąlygos).

O trumpalaikį prekių trūkumą gali sukelti prekių gamybos ir tiekimo sustabdymas, dėl blogo derliaus, patentų panaikinimo, streikų ir pan. (Harvey ir Jowsey, 2007).

Vienai šaliai eksportuojant, o kitai importuojant reikiamas prekes, šalies gyventojai turi galimybę nusipirkti kitose šalyse pagamintus produktus, kuriuos vietiniams gamintojams kainuotų pagaminti labai brangiai arba ne taip kokybiškai, o gamintojams nusiperkant įvairesnių ar pigesnių žaliavų užsienio prekyba suteikia galimybę gaminti naujus produktus. Dėl užsienio prekybos prekių įvairovė didėja ne vien vietinės rinkos vartotojams, bet ir gamintojams, užsienio rinkose be žaliavų išgyjant ir naujas gamybos technologijas (Krugman, Obstfeld ir Melitz, 2015).

Užsienio prekyba gamintojams suteikia ne tik didesnę žaliavų ar technologijų įvairovę, bet ir galimybę mažinti priklausomybę nuo vietinės rinkos. Įmonė eksportuodama produkciją plečia savo klientų ratą, o importuodama reikalingas žaliavas tampa mažiau priklausoma nuo vietinių tiekėjų siūlomų žaliavų kainų ir kokybės (Jatuliavičienė, 2009).

Dėl padidėjusios užsienio prekybos išauga gamybos masto ekonomija. Didėjant eksporto apimtims reikia patenkinti augančią paklausą, todėl yra didinamos gamybos apimtys. Įmonei padidinus gamybos pajėgumus yra sumažinamos gamybos sąnaudos ir atsirandanti gamybos masto ekonomija didina įmonės konkurencingumą. O prekiaujant tik vidaus rinkoje gamybos masto ekonomijos efektui pasireikšti gali trukdyti per maža vidaus paklausa. Todėl užsienio prekyba leidžia išplėsti rinką, kuri leidžia ne tik sumažinti gamybos kaštus, bet ir padidinti gamybą naujomis prekėmis, kurių gamyba tik vietinei rinkai neapsimoka. Dėl šių priežasčių užsienio prekyba yra naudinga ne tik gamintojams, bet vartotojams (Edmond, Midrigan ir Xu, 2012).

Pasak Feenstra ir Taylor (2008), užsienio prekyba mažina monopolinės firmos įtaką vidaus rinkoje. Dėl importuojamos produkcijos monopolinei firmai atsiranda konkurencija ir vidaus rinka padalinama keliems gamintojams. Tokioje situacijoje daugiausiai naudos patiria pirkėjai turėdami didesnę pigesnių prekių pasirinkimo asortimentą, kadangi įmonės tarpusavyje konkuruoja kainų bei kokybės skirtumais. Priešingai, nevykdant užsienio prekybos, vidaus rinka gali priklausyti monopolinei firmai, kuri neturėdama konkurentų nustatinėja savo produkcijai monopolines kainas. Nors ir daugelio valstybių vyriausybės stengiasi riboti, reguliuoti ar apriboti monopolinės rinkos kūrimąsi, tai veiksmingiau gali padaryti pati rinka, keičiantis rinkos veikėjų sudėčiai ir įtakai.

Davulis (2009) pabrėžia, kad užsienio prekybos poveikis vartotojams ir gamintojams yra skirtingas. Vartotojams naudingesnis yra importas, o gamintojams – eksportas. Vartotojams importas suteikia didesnę pasirinkimo įvairovę, tačiau gamintojams tai lemia didesnę konkurenciją rinkoje. Dėl importo didėjantis nedarbas gali būti aiškinamas kaip galimybė darbuotojams persikvalifikuoti į eksportuojančių įmonių sektorių. Darbuotojams pereinant iš vieno sektoriaus į kitą, nedarbo lygis šalyje dėl užsienio prekybos poveikio neturėtų padidėti. Tačiau toks perėjimas iš

vieno sektoriaus į kitą reikalaus laiko bei pastangų ne tik susirasti darbus, bet ir persikvalifikuoti, prisitaikyti prie naujų darbo sąlygų.

Apibendrinant aptartus importo ir eksporto motyvus, galime teigti, kad įmonės importuoti skatina prekių ar paslaugų trūkumas, o eksportuoti – perteklius. Dalyvaujant užsienio prekyboje yra labai svarbus gamybos kaštų ir kainų skirtumas vietinėje ir užsienio rinkose. Šalių ekonomikai nenaudinga nei pirkti, nei parduoti tokią pačią produkciją, kuri yra pigiau gaminama arba parduodama vietinėje rinkose.

2.2. Užsienio prekybos poveikio ekonomikai teorijos

Mokslinėje literatūroje užsienio prekybos teorijos skirstomos į klasikinės ir neoklasikinės. Klasikinės užsienio prekybos teorijos analizuoja, kodėl šalys prekiauja tarpusavyje, kokia ekonominė nauda gaunama iš eksporto ar importo, kaip ši tarpusavio prekybos nauda pasiskirsto tarp prekiaujančių partnerių ir pan. Klasikinių teorijų modeliai padėjo pagrindą neoklasikinių užsienio prekybos teorijų formavimuisi. Neoklasikinių užsienio prekybos teorijų atstovai toliau analizuoja užsienio prekybos naudą bei gamybos specializaciją atsižvelgdami į gamybos veiksnius, kurių nenagrinėjo klasikinių teorijų autoriai.

Autorių (Krugman ir kt., 2015) išskiriamos A. Smito absoliutaus pranašumo, D. Rikardo palyginamojo pranašumo bei E. Hekšerio ir B. Olino palyginamojo pranašumo dėl skirtingo santykio tarp gamybos veiksnių teorijos. Šios teorijos padeda suprasti užsienio prekybos poveikį šalies ekonomikai, kadangi analizuoja, kaip šalims prekiaujant tarpusavyje galima padidinti gamybą, kuri padėtų augti šalių ekonomikoms.

A. Smito absoliutaus pranašumo teorijos esmė ta, kad šalies gamybos efektyvumą lemia turimi gamtos ištekliai, geresnės klimato sąlygos, didesnis išsivystymas technologijose, darbuotojų įgūdžiai ir kiti turimi gamybos veiksniai, kurie gamintojams leidžia produkciją gaminti mažesniais kaštais, nei užsienio konkurentai (Feenstra, Taylor, 2008). Todėl tinkamai išnaudojant absoliutųjį pranašumą ir dalyvaujant užsienio prekyboje šalys gali padidinti gamybą konkrečioje pramonėje persikirstant jau turimus išteklius.

2 lentelė. Gamybos padidėjimas dėl absoliutaus pranašumo panaudojimo (adaptuota pagal Šeputienė, 2012, p. 227)

	Gamybos sąnaudos, EUR		Gamybos pokytis dėl išteklių perskirstymo	
	Televizorius (vnt.)	Alyva automobiliui (t)	Televizorius (vnt.)	Alyva automobiliui (t)
Pietų Korėja	500	2000	+ 8 vnt	- 2 t
Prancūzija	1500	1000	- 2 vnt	+ 3 t
Grynasis gamybos pokytis			+ 6 vnt	+ 1 t

Pagal pateiktą pavyzdį 2 lentelėje Pietų Korėja geba pigiau gaminti televizorius, o Prancūzija – alyvą automobiliams. Remiantis šiuo pavyzdžiu, Pietų Korėja yra absoliučiai pranašesnė televizorių gamyboje, o Prancūzija – alyvos automobiliams. Kadangi šalių išteklių yra riboti stengiamasi juos panaudoti kuo efektyviau. Tarkime, kad Pietų Korėja 4000 EUR perkelia iš alyvos automobiliams į televizorių gamybą, o Prancūzija 3000 EUR perkelia iš televizorių į alyvos tepalams gamybą. Nors Pietų Korėja pagamino mažiau alyvos automobiliams, o Prancūzija mažiau televizorių, grynasis gamybos pokytis perskirsčius išteklius yra + 6 vnt. televizorių ir + 1 t alyvos automobiliams. Po išteklių perskirstymo vidaus rinkos pasiūla gali viršyti paklausą konkrečioje pramonės šakose ir atvirkščiai, todėl užsienio prekyba suteikia galimybę eksportuoti į kitas rinkas pagamintos produkcijos perteklių ir importuoti tokią produkciją, kurią gaminti neapsimoka. Šiuo pavyzdžiu taip pat matyti, kad Pietų Korėjos televizorių gamintojams labiau apsimoka pirkti alyvą automobiliams iš Prancūzijos, o Prancūzijos alyvos gamintojams televizorius labiau apsimoka pirkti iš Pietų Korėjos nei gaminti patiems. Kadangi Pietų Korėjos gamintojai už 1 vnt. televizoriaus vidaus rinkoje galėtų įsigyti ¼ t alyvos, o importuodami alyvą iš Prancūzijos už tą pačią 1 vnt. televizoriaus kainą galėtų įsigyti ½ t alyvos. Lygiai taip pat Prancūzija importuodama televizorius už 1 t alyvos galės įsigyti 2 televizorius, tuo tarpu vietinėje rinkoje už tokią kainą neišsigytų nė 1 vnt. televizoriaus. Kaip teigia absoliutaus pranašumo teorijos pradininkas A.Smitas, tokia šalių specializacija leidžia ne tik efektyviau išnaudoti turimus išteklius, bet kartu kelia darbuotojų kvalifikaciją, sutaupto jų darbo laiką ir padeda sukurti efektyvesnius darbo metodus.

Absoliutaus pranašumo teorija neįvertina situacijos, kurioje šalys gali taip ir neįgyti absoliutaus pranašumo nė vienoje iš vidaus pramonėje vystomų šakų. Tokiu atveju šalies dalyvavimas užsienio prekyboje gali būti aiškinamas palyginamojo pranašumo teorija (Stern, 2008).

D. Rikardo išvystyta palyginamojo pranašumo teorija teigia, kad šalims reikia specializuotis tų prekių gamyboje ir eksporte, kurių gamybos kaštai yra santykinai mažesni palyginus su kita šalimi. Šalis gali gaminti produkciją santykinai mažesniais kaštais dėl efektyvesnio gamybos veiksmų panaudojimo, kuomet pasiekiamas aukštesnis našumo lygis ir taip sumažinamos gamybos sąnaudos. Todėl palyginamojo pranašumo teorija teigia, kad šalims nebūtina turėti absoliutųjį pranašumą kurios nors prekės gamyboje norint pelningai dalyvauti užsienio prekyboje. Palyginamojo pranašumo teorija remiasi alternatyviųjų gamybos sąnaudų palyginimu.

3 lentelė. Gamybos padidėjimas dėl palyginamojo pranašumo panaudojimo (adaptuota pagal Šeputienė, 2012, p. 228)

	Gamybos sąnaudos, EUR		Alternatyviosios gamybos sąnaudos	
	Televizorius (vnt.)	Šildytuvas (vnt.)	Televizoriaus	Šildytuvo
Pietų Korėja	500	20	25 šildytuvus	1/25 televizoriaus
Prancūzija	1020	30	34 šildytuvus	1/34 televizoriaus

Pagal pateiktą pavyzdį 3 lentelėje Pietų Korėja turi absoliutų pranašumą tiek televizorių, tiek šildytuvų gamyboje, todėl Prancūzijai reikia įvertinti, kokia galimybė jai gaminti vieną iš šių produktų santykinai mažesnėmis alternatyviosiomis sąnaudomis palyginus su Pietų Korėja. Lygiai taip pat Pietų Korėja naudodamasi palyginamojo pranašumo dėsniumi gali įvertinti, ar jai apsimoka gaminti abejus produktus vidaus įmonėse ar geriau vieną iš jų importuoti iš Prancūzijos, kadangi gamybos išteklių yra riboti ir siekiama efektyvesnio jų panaudojimo. Pietų Korėjoje televizoriaus alternatyviosios sąnaudos sudaro 25 vienetų šildytuvų, o Prancūzijoje – 34 vienetų šildytuvų. Taigi Pietų Korėjoje alternatyviosios televizoriaus pagaminimo sąnaudos yra santykinai mažesnės nei Prancūzijoje. Įvertinant šildytuvo gamybos alternatyviasias sąnaudas matysime, kad Pietų Korėjoje vienas šildytuvas sudaro nepagamintą 1/25 televizoriaus, o Prancūzijoje – 1/34. Todėl pasauliniai išteklių bus daug geriau panaudojami, jeigu Pietų Korėja specializuosis televizorių gamyboje, o Prancūzija – šildytuvų gamyboje.

„Absoliučiojo ir lyginamojo pranašumo teorijose A. Smitas ir D. Rikardas nurodė, kaip galima padidinti gamybos apimtį, jeigu šalys specializuojasi gaminti produkciją, turinčią pranašumą. Tačiau šios teorijos nepadedą paaiškinti, kurios produkcijos rūšys greičiau užtikrins šį pranašumą. Jose nurodoma, kad laisvos rinkos funkcionavimas atskleis, kurias prekes gamintojai galės pagaminti efektyviausiai ir atsisakyti nerentabilių gaminių“ (Bernatonytė, 2011, p. 75).

E. Hekšeris ir B. Olinas papildė palyginamojo pranašumo teoriją teiginiu, kad šalys turi palyginamąjį pranašumą tokios produkcijos gamyboje, kurioje gausiai naudojami santykinai pakankami šalies išteklių. Hekšerio – Olino modelyje egzistuoja du gamybos veiksniai - tai darbo jėga ir kapitalas, todėl ir prekės apibūdinamos kaip imlios darbui arba kapitalui, o šalys turtingos darbo jėga arba kapitalu. Jeigu šalyje gausu darbo jėgos, tai ji turėtų specializuotis darbui imlios produkcijos gamyboje, jeigu gausu kapitalo – kapitalui imlios produkcijos gamyboje.

4 lentelė. Palyginamasis pranašumas dėl skirtingo santykio tarp gamybos veiksnių (adaptuota pagal Kvainauskaitė, 2003, p. 11)

	Darbas	Kapitalas	Kapitalo ir darbo santykis
Prekė			
Televizoriai	1	2	2/1, arba 2
Tekstilės gaminiai	4	2	2/4, arba 1/2
Šalis			
Lietuva	100	20	20/100, arba 1/5
Italija	50	5	5/50, arba 1/10

Pagal pateiktą pavyzdį 4 lentelėje galime teigti, kad televizorių gamyba yra santykinai imli kapitalui, kadangi televizorių gamyboje reikia daugiau kapitalo nei darbo, o tekstilės gaminių – darbui, kadangi jų gamyboje reikia daugiau kapitalo nei darbo. Lietuva turi 20 vienetų kapitalo

išteklį ir 100 vienetų darbo išteklį, todėl kapitalo ir darbo santykis yra lygus $20/100 = 1/5$. Italija turi 5 vienetus kapitalo ir 50 vienetų darbo išteklį, todėl kapitalo ir darbo santykis šioje šalyje lygus $5/50 = 1/10$. Palyginus abiejų šalių turimus gamybos išteklius matyti, kad Lietuva turi santykinai gausesnius kapitalo išteklius, o Italija – darbo, todėl atitinkamai šalyse bus pigesni tie gamybos ištekliai, kurių šalys turi santykinai daugiau. Remiantis Hekšerio – Olino modeliu Lietuva turėdama gausesnius kapitalo išteklius palyginamąjį pranašumą turėtų televizorių gamyboje, o Italija – tekstilės. Taigi šalys pasinaudodamos palyginamuoju pranašumu eksportuos tas prekes, kurių gamybai naudojami santykinai gausūs šalies ištekliai, o importuos tokią produkciją, kurios gamybai būtų naudojami ir taip santykinai nepakankami gamybos ištekliai esantys toje šalyje.

Šeputienė (2012) teigia, kad šios užsienio prekybos teorijos paaiškina, kaip vyksta gamybos specializacija tarp šalių, tačiau nepakankamai įvertina realiai situacijai būdingų sąlygų, pvz.: šalyje yra gaminama daugiau nei dvi prekės; prie prekės kainos prisideda papildomi transporto, sandėliavimo ir kiti kaštai; taip pat nėra lengva perorientuoti darbuotojus iš vienos pramonės šakos į kitą.

2.3. Užsienio prekybos politikos formos

Užsienio prekybos politiką sudaro tam tikrų veikslių ir priemonių visuma, daranti įtaką užsienio prekybai. O tų veikslių ir priemonių pasirinkimas daugiausia priklauso nuo šalyje užsibrėžtų užsienio prekybos tikslų. Valstybės vykdo pakankamai skirtingą užsienio prekybos politiką, kadangi ji yra veikiami tiek valstybės ūkio būklės, tiek kitų svarbių veikslių. Remiantis Snieška ir kt. (2011) užsienio prekybos politika dažniausiai orientuota į eksporto skatinimą ir importo mažinimą. Eksporto skatinimas turėtų padėti vietiniams gamintojams daugiau eksportuoti ir plėsti savo verslą bei didinti visą šalies konkurencingumą užsienio rinkose. O importo ribojimai mažintų užsienio prekybininkų sukeliama konkurenciją vietiniams gamintojams.

Šeputienė (2012) taip pat teigia, kad užsienio prekybos politikoje dalis numatytų politikos instrumentų yra skirti vietinės rinkos apsaugai nuo importo, o kita dalimi stengiamasi sukurti kuo palankesnes sąlygas eksportui.

Užsienio prekybos politika turi kurti naujas galimybes verslui, sudarant sąlygas bendradarbiauti su naujomis šalimis. O politikoje taikomi užsienio prekybos apribojimai turėtų būti nukreipti ne į importo mažinimą, o į priemones, skirtas, nesąžiningos konkurencijos ribojimui. Užsienio prekybos politika siekiama ne tik didinti šalies konkurencingumą, bet ir prisidėti prie visos šalies ekonominio augimo bei nedarbo mažinimo (Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, 2014).

Šalys gali vykdyti atskirą arba bendrą su kitomis šalimis užsienio prekybos politiką. Bendra užsienio prekybos politika būdinga esant įvairiems politiniams susitarimams ar bendroms šalių

sąjungoms. Vienas iš pavyzdžių - tai ES bendroji užsienio prekybos politika. Lietuva tapusi ES nare taip pat turi taikyti bendrąją ES užsienio prekybos politiką, o kitos šalys narės atitinkamai taiko tokią pačią išorinės prekybos politiką Lietuvos atveju (Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija, 2014).

Mokslinėje literatūroje sutinkamos šios pagrindinės užsienio prekybos politikos formos: laisvoji prekyba, protekcionizmas, dempingas ir embargas. Kiekviena iš šių prekybos politikos formų skirtingai veikia šalies ekonomiką.

Laisvoji prekyba paremta nevaržoma muitų ar kitų mokesčių bei apribojimų užsienio prekybos politika. Panaikinant prekybos apribojimus vietiniai gamintojai gali laisvai parduoti savo prekes užsienyje ir taip plėsti pardavimų rinką. Kuomet gamintojai daugiau prekiauja užsienio rinkose, jiems atsiranda didesnė galimybė pasiekti gamybos masto ekonomiją, kadangi augant paklausai didinamos ir gamybos apimtys. Kadangi gamybos masto ekonomija gamintojams sumažina patiriamas sąnaudas, jie savo produkciją gali pardavinėti pigesnėmis kainomis ir taip stiprinti savo konkuravimą užsienio rinkose (Krugman ir kt. 2015).

Pasak Jakutis, Petraškevičius, Stepanovas, Šečkutė ir Zaicev (2007), laisvosios prekybos pagrindinis tikslas yra tas, kad kiekviena šalis plėtotų tik tas gamybos šakas, kuriose jos turi palankiausias gamybos sąlygas, palyginti su kitomis šalimis. Laisvoji prekyba skatina konkurenciją ir bendradarbiavimą su užsienio šalimis.

Laisvoji prekyba skatina tarptautinį darbo pasidalijimą bei gamybos specializaciją, o tai leidžia efektyviau naudoti šalių ekonominius išteklius. Šalys tarpusavyje maino savo prekes, kurias sąlyginai gali pasigaminti pigiau nei kitos šalys, ir tas prekes, kurių vietinės gamybos sąnaudos yra sąlyginai didesnės. Todėl laisvoji prekyba tiesiogiai naudinga abiem tarpusavyje prekiaujančioms pusėms, auga šalių realusis nacionalis produktas ir gerėja pragyvenimo lygis (Stern, 2008).

Remiantis EK (2014) laisvoji prekyba – tai ekonomikos augimo ir užimtumo didėjimo paskata. Laisvoji prekyba skatina ekonomikos atvirumą, o pagal ES duomenis ekonomikos atvirumui padidėjus bent 1 %, darbo našumas ateinančiais metais didėja iki 0,6 %. Ekspertų teigimu esant atviresnei rinkai gamintojai gali importuoti jų gamybos procese naudojamas žaliavas ir kitus tarpinius produktus pigiau nei iš vietinių tiekėjų. O valstybei pradėjus taikyti importo apribojimus, gamintojams tik apsunkintų priėjimą prie pigesnių užsienio prekių arba per daug iškeltų importuojamų žaliavų kainas dėl taikomų didelių muitų. Vartotojai dėl vykdomos laisvosios prekybos gali įsigyti pigesnių ir kokybiškesnių maisto produktų, kasdienio vartojimo ir kitų prekių iš užsienio. Todėl šalys norėdamos efektyviau panaudoti laisvosios prekybos teikiamą naudą turėtų: mažinti muitų ir kitų rinkliavų mokesčių dydžius; suvienodinti bei supaprastinti tebetaikomų muitinės formalumų užpildymą; aktyviau bendradarbiauti su užsienio šalimis; pritraukti daugiau tiesioginių užsienio investicijų, didinant investavimo galymes verslo sektoriuose.

Bernatonytė (2011) palygina klasikinių ir šiuolaikinių užsienio prekybos teorijų pagrindinius teiginius apie laisvąją prekybą ir protekcionizmą, kurie pateikiami 5 lentelėje.

**5 lentelė. Klasikinės ir šiuolaikinių užsienio prekybos teorijų argumentų palyginimas
(Bernatonytė, 2011, p. 286)**

Klasikinės užsienio prekybos teorijos argumentai	Šiuolaikinių užsienio prekybos teorijų argumentai
Laisvoji prekyba padeda kiekvienai šaliai gauti maksimalią naudą iš tarptautinio darbo pasidalijimo nepriklausomai nuo to, kokią politiką vykdo jos prekybos partneriai;	Pagrindinis laisvosios prekybos argumentas: laisvosios prekybos politikos vykdymas padidina ekonominę efektyvumą;
Pasaulyje, organizuotame darbo pasidalijimo principo pagrindu, bet koks pasikeitimas turi kuriuo nors būdu paliesti daugelio grupių trumpalaikius interesus. Tai nėra susiję vien tik su užsienio prekyba ir negali pateisinti protekcionistinių priemonių naudojimo.	Šalis gali patirti naudą iš laisvosios prekybos, netgi jeigu bet kokia gamyba jos teritorijoje yra mažiau efektyvesnė, negu kitose šalyse;
Net jeigu ir visos kitos šalys vykdo protekcionizmą, bet kurios šalies interesus geriau atitinka laisvoji prekyba.	Laisvosios prekybos sąlygomis kai kurie žmonės patiria nuostolių. Protekcionizmas gali būti naudingas šaliai;
Tokių sąlygų, kai protekcionizmas gali būti bent kiek naudingas šaliai, neegzistuoja.	Vienpusiška laisvoji prekyba ne pati geriausia politikos forma, kai kitos šalys taiko prekybinius apribojimus.

Kaip matome iš 5 lentelės duomenų, klasikinių užsienio prekybos teorijų teiginiai apie laisvąją prekybą ir protekcionizmą skiriasi nuo šiuolaikinių. Klasikinių užsienio prekybos teorijų argumentai daugiau pasisako už laisvąją prekybą, o šiuolaikinių užsienio prekybos teorijų argumentai teigia, kad ne visuomet laisvosios prekybos sąlygos yra naudingos vartotojams.

Priešingai nei laisvoji prekyba, protekcionizmas yra užsienio prekybos politikos forma, kuria siekiama apsaugoti nacionalinę ekonomiką nuo užsienio šalių konkurencijos. Taikant protekcionizmą skatinama plėtoti vidaus pramonės šakas, kad šalis būtų kuo mažiau priklausoma nuo užsienio gamintojų. Taikant tokią politiką yra didinami importo muitai ir taikomi įvairūs apribojimai prekių įvežimui iš užsienio. O tuo tarpu vietiniams gamintojams yra teikiamos įvairios piniginės pašalpos ar subsidijos ūkio plėtrai. Kokiomis priemonėmis šalis vykdys protekcionizmo politiką, daugiausiai priklauso nuo jos ekonominio išsivystymo lygio. Protekcionizmo politika aktyviai remiama gali būti ne tik ekonomiškai silpnesnėse, bet ir pakankamai industriškai išsivysčiusiose valstybėse (Shaikh, 2007).

Protekcionizmo ekonominė politika gali būti vykdoma šiomis formomis (Kvainauskaitė, 2003; Shaikh, 2007; Jaskelevičius, 2008; Bernatonytė, 2011; Šeputienė, 2012; Riezman, 2013; Leightner, 2015):

- Rūšinis protekcionizmas – prekybos apribojimai taikomi tam tikroms valstybėms arba atskiroms prekių rūšims;

- Šakinis protekcionizmas – nukreiptas siekiant apsaugoti tam tikras ūkio šakas, dažniausiai skirtas žemės ūkiui. Žemės ūkį ginantis šakinis protekcionizmas dar vadinamas agrariniu protekcionizmu, kuriuo siekiama ne tik apsaugoti gamintojus nuo laisvosios rinkos konkurencijos, bet ir valstybės biudžeto lėšomis remti gamintojus didinant jų konkurencingumą rinkoje;
- Kolektyvinis protekcionizmas – prekybos apribojimai taikomi kartu susivienijus kelioms šalims, norinčioms įsitvirtinti naujose prekių realizavimo rinkose arba siekiančioms perdalyti esamas rinkas. Kolektyvinis protekcionizmas gali būti siejamas su ekonomine integracija (Jakutis ir kt., 2007);
- Paslėptasis protekcionizmas – vykdomas netiesioginiais vidinės ekonomikos politikos metodais;
- Agresyvusis protekcionizmas – visomis įmanomomis priemonėmis skatina eksporto plėtrą. Neveltui tai vadinama agresyviuoju protekcionizmu, kadangi konkurencinėje kovoje dalyvaujama nepaisant konkurentų ir aktyviai vykdoma užsienio prekybos politika, nukreipta į siekį įsigalėti užsienio rinkose;
- Apsauginis protekcionizmas – taikoma norint apsaugoti vidaus pramonę nuo nepageidaujamos užsienio konkurencijos.

Krugman ir kt. (2015) teigia, kad užsienio prekybos konkurencijos panaikinimas šalies gamintojams užtikrina saugumo jausmą rinkoje, todėl jie tampa vis mažiau suinteresuoti didinti gamybos efektyvumą, o šalies ekonomika artėja prie ekonominės stagnacijos. Nors dėl protekcionizmo mažėja nedarbas, tačiau vartotojams išauga einamosios ir kitos išlaidos. Dėl taikomų muitų išaugusios importuojamų prekių kainos vietiniams gamintojams sudaro sąlygas didinti ir jų produkcijos kainas. O vartotojams tenka pirkti tas pabrangusias vietinės gamybos prekes, kadangi importuojamų produktų kainos yra dar aukštesnės.

Protekcionizmas gali būti apibūdinamas ir kaip kaimynų nuskurdinimo politika. Padidėjus importuojamų prekių kainoms ir pradėjus daugiau pirkti vietinės produkcijos, eksportuojančioje šalyje tos prekės gamybos apimtys ir užimtumas mažėja. O importuojančioje šalyje darbuotojai už išsaugotas darbo vietas permoka už jiems reikalingas prekes ar paslaugas, kurių importas yra apribotas. Todėl neveiksminga protekcionizmą naudoti kaip nedarbo mažinimo priemonę, kadangi, tai gali priešingai, tik pagilinti žmonių užimtumo ir pragyvenimo lygio problemą (Harvey ir Jowsey, 2007).

Riezman (2013) teigia, kad išskirtiniais atvejais taikant protekcionizmą galima sumažinti pasaulinę prekės kainą. Pavyzdžiui, šalis įveda ar padidina importo muitus kavai, tuomet dėl didėjančios kavos kainos šalyje mažėja šios prekės paklausa, o mažėjant paklausai, mažėja ir kavos kaina. Tačiau tokį prekės kainos mažinimą, dėl taikomų importo muitų sėkmingai galėtų taikyti tik tokia šalis, kurios konkrečios prekės ar paslaugos importas sudarytų didelę dalį viso tos produkcijos

eksporto užsienio rinkose. Taip pat tokia prekė turėtų būti eksportuojama nedaugelio šalių. Tokiu būdu pasiektas prekės kainos sumažinimas gali būti naudingas tik importuojančiai šaliai ir tik trumpalaikiu laikotarpiu. Po kiek laiko padidėjus prekės muitui pati importuojanti šalis gali patirti nuostolių ir tapti dar labiau priklausoma nuo tos prekės importo. Taip pat gali nutikti, kad kitos šalys kaip atsakomąją priemonę pradės taikyti muitus ir tai turės įtakos visų šalių ekonomikai.

Remiantis Jakutis ir kt. (2007) protekcionizmo politika valstybės dažniau siekia apsaugoti šalies pramonę, o rečiau žemės ūkį, nuo užsienio konkurencijos. Taip pat protekcionizmą šalys pateisina naujoms ūkio šakoms, iš kurių ateityje tikimasi lyginamojo pranašumo ir pigios produkcijos gamybos, apsaugoti. Tokios ūkio šakos nuo užsienio konkurencijos yra saugomos iki produkcijos kaštų bei kainos sumažėjimo, kuomet šaka tampa pajėgi produkciją gaminti efektyviau nei ūkinės veiklos pradžioje. Tačiau šalis gali ir nesulaukti ekonominės naudos iš tokios saugomos šakos, kadangi gamintojai nepasiekia masto ekonomijos ir nepradedą efektyviau gaminti.

Protekcionizmas, priešingai nei laisvoji prekyba, apriboja arba išvis atsisako gamybos specializacijos ir taikant užsienio prekybos apribojimus skatina gamybos diversifikaciją. Diversifikaciją įprastai galima apibūdinti kaip skirtingų ūkio šakų plėtrą siekiant sumažinti pajamų netekimo riziką (Vainienė, 2008). Tačiau reikėtų įvertinti tai, kad šalys negalėdamos laisvai prekiauti ir diversifikuodamos gamybą neretai turės perkelti turimus gamybos išteklius iš efektyvios ūkio šakos į neefektyvią vien tam, kad būtų patenkinti vartotojų poreikiai (Bernatonytė, 2011). Todėl prielaida, kad protekcionizmo vykdoma gamybos diversifikacija skatins augimą visuose ūkio sektoriuose, ne visada bus teisinga. Dėl gamybos diversifikavimo gali būti prarandamas ne tik įmonių pelnas, bet ir patiriami dideli nuostoliai, kuriuos kompensuoti sunku, todėl nauda, gaunama iš specializacijos, vertinama palankiau nei galimos rizikos sumažinimas diversifikacijos strategija.

Apibendrinant mokslinių autorių nuomonę apie protekcionizmo politikos daromą užsienio prekybai ir visai šalies ekonomikai, galime išskirti pagrindinius protekcionizmo privalumus ir trūkumus, kurie pateikiami 6 lentelėje.

6 lentelė. Protekcionizmo politikos poveikis šalies ekonomikai (sudaryta pagal Shaikh, 2007; Bernatonytė, 2011; Šeputienė, 2012; Leihtner, 2015)

Privalumai	Trūkumai
Naujai atsirandančių šakų apsauga;	Mažina vietinės gamybos efektyvumą;
Kuriamos naujos darbo vietos – mažėja nedarbas;	Sumažina specializacijos naudą arba visai jos neteikia;
Vietinės gamybos apsauga ir skatinimas;	Neefektyviai paskirstomi gamybos ištekliai;
Valstybės biudžeto pajamų didinimas;	Išauga tiek importuojamų, tiek vietinių prekių ir paslaugų kainos;
Agrarinėse valstybėse tai būtina industrializacijos sąlyga.	Padidėja vartotojų išlaidos;

„Atsakant į klausimą, ką valstybė turėtų taikyti – ar protekcionizmą, suteikiantį sąlygas vystytis nacionalinei ekonomikai, ar laisvą prekybą, leidžiančią tiesiogiai sulygtinti nacionalinius prekybos išteklius su tarptautiniais, kyla nepaliojami ginčai ir diskusijos tarp politikų ir ekonomistų [...], įvairiais pasaulinės ekonomikos laikotarpiais būdavo pranašesnė tai viena, tai kita politika.“ (Kvinauskaitė, 2003, p. 18).

Kai kurios šalys užsienio prekyboje taiko dempingą, kuomet produkcija eksportuojama pigesnėmis nei vietinėje rinkoje kainomis. Kartais eksportuojamos produkcijos dempinginės kainos yra mažesnės net už prekės savikainos kaštus. Taigi pagaminta produkcija tampa dempingo objektu, kuomet vykdant eksportą jos kaina yra mažesnė nei įprastai tokios prekės kainuotų toje pačioje eksporto rinkoje, atlikus visas reikiamas eksporto ir komercines operacijas. Kitaip sakant, prekės, parduodamos dempingo kainomis, yra pigesnės už įprastą tų prekių kainą eksportuotojo vidaus rinkoje. Prekių eksportas dempingo kainomis kartais gali būti ir nuostolingas gamintojams, o pelną pasiekti pavyksta tik išstūmus iš rinkos konkurentus ir pakėlus kainų lygį (Moens, Gillies, 2006).

„Dempingas bendrai suprantamas kaip nesąžiningos prekybos veikla, nes ji gali sužlugdyti rinkas ir padaryti žalą konkuruojančių produktų gamintojams importuojančioje šalyje“ (Hinkelman, 2003, p.46).

Remiantis Bernatonyte (2011) rinkoje galioja tam tikra dempinginių kainų ribų nustatymo taisyklė. Šios taisyklės esmė yra ta, kad eksportuojamos prekės transportavimo į užsienio šalį kaštų ir taikomų importo muitų suma nebūtų didesnė nei tos prekės kainos šalyje, taikančioje dempingą, ir prekės dempingo kainos užsienyje skirtumas.

Dempingu dažniausiai siekiama šių tikslų:

- Įsitvirtinti naujose užsienio rinkose. Tokiu atveju dempingo kainomis paremta užsienio prekybos strategija vykdoma tol, kol prasiskverbiama į užsienio rinkas ir užsienio šalių konkurentai, arba pasitraukia iš vietinės rinkos arba su jais pasirašomi kontroliniai susitarimai. Gamintojams įsitvirtinus užsienio rinkose dempingo kainų lygis yra keliamas tiek, kad būtų galima uždirbti pelną. Tikėtina ir tai, kad įsitvirtinus užsienio rinkoje gamintojai padidins kainas net ir iki buvusių dempingo kainų lygio (Davulis, 2009);
- Pasiiekti masto ekonomiją. Dempingas taikomas, kuomet vietinės rinkos paklausa yra nepakankama norint išplėsti gamybą, o eksportuojant dempingo kainomis parduodama daugiau produkcijos ir verslininkams atsiranda galimybė pasiekti gamybos masto ekonomiją. Pavyzdžiui, turime įmonę, kuri per metus pagamina apie 1 mln. vnt. televizorių, kurių savikaina apie 250 EUR, o pardavimo kaina vidaus rinkoje - 300 EUR. Televizoriaus gamybos pastovieji kaštai yra apie 50 EUR, o kintamieji kaštai (darbuotojų atlyginimai, žaliavos ir pan.) sudaro apie 200 EUR. Įmonė nusprendžia padidinti gamybos mastą įvesdama naktinę pamainą, kurios metu pagaminamas dar

papildomas 1 mln. vnt. televizorių per metus. Taigi antrosios pamainos produkciją įmonė gali parduoti 50 EUR pigiau, kadangi įmonės pastovieji kaštai yra padengiami pirmosios pamainos metu. Norint parduoti antrosios pamainos produkcijos kiekį, nemažinant pirmosios pamainos pagamintos prekės kainos, gamintojui reikia ieškoti naujų rinkų. Svarbiausia tai, kad nauja rinka turėtų būti nepasiekiamą pagrindinės rinkos vartotojui, kadangi tuomet reikėtų mažinti kainą, todėl antrosios pamainos produkciją labiausiai apsimoka parduoti užsienio rinkose. Taip dempingo pagalba pasiekta gamybos masto ekonomija gamintojams leidžia maksimizuoti įmonės pelną (Hilkelman, 2015);

- Realizuoti neišpirktą produkciją. Produkcijos perteklius rinkoje gali susidaryti tiek dėl įmonės gamybos procese įsivėlusiu klaidų, tiek dėl šalyje esančio ekonominio nuosmukio. Tokiais atvejais taikant dempingo kainas svarbiausias gamintojo tikslas yra realizuoti tą produkcijos perteklių iš vietinės rinkos.

Dempingas pagal jo taikymo intensyvumą ar pobūdį skirstomas į įvairias rūšis (Kvietkauskaitė, 2003; Miškinis, 2008; Bernatonytė, 2011):

- Pastovusis dempingas – eksportas dempingo kainomis vykdomas neribotą laikotarpį, todėl vietiniai gamintojai nuolatos jaučia eksportuotojų daromą įtaką rinkoje;
- Atsitiktinis dempingas – taikomas epizodiškai, norint pigesnėmis kainomis išparduoti atliekamas prekes iš vietos į užsienio rinką. Atsitiktinis dempingas vykdomas tuomet, kai vidaus gamybos apimtys viršiją vietinę paklausą ir gamintojas apsisprendžia, kad jam geriau parduoti savo produkciją žemesne kaina užsienio rinkoje nei išvis pristabdyti prekės gamybą ar neparduoti jau pagamintų prekių. Atsitiktiniu dempingu siekiama išvengti ir prekių kainos kritimo vietinėje rinkoje.
- Socialinis dempingas – dažniausiai vykdomas šalių, kuriose yra mažos sąnaudos apmokėjimui už darbą ir kitoms socialinėms garantijoms, todėl palyginti su kitomis šalimis jos gali parduoti savo produkciją daug pigiau;
- Sezoninis dempingas – vykdomas, kai vidaus rinkoje gausu produkcijos būdingos konkrečiam laikotarpiui, pvz.: daržovės rudenį, uogos vasarą;
- Grobuoniškas dempingas – naudojamas siekiant priversti konkurentus pasitraukti iš užsienio rinkos. Eksportuojamos produkcijos kainos laikinai sumažinamos iki jų kaštų lygio ir toks sumažintas kainų lygis taikomas tol, kol vietiniai gamintojai nebepajėgia atsilaikyti prieš importuojamos produkcijos konkurenciją. Iš rinkos pasitraukus vietos gamintojams eksportuojanti įmonė pasinaudoja monopolinės galios privalumais užsienio rinkoje ir prekių kainas ženkliai pakelia. Tačiau tuo pat metu dempinguojančiai įmonei pakėlus kainas vietos gamintojai gali vėl sugrįžti į rinką siūlydami pirkėjams pigesnę produkciją arba gali atsirasti naujų konkurentų;

- Abipusis dempingas – tai gan reta dempingo forma, kuomet dvi šalys tai pačiai prekei ar paslaugai sumažina kainą. Abipusiai dempingui būdinga tai, kad tokia prekė turėtų būti monopolinė abiejų šalių vidaus rinkoje.

Nesvarbu, kokiomis formomis šalys taikytų dempingą, tai visuomenėje vertinama neigiamai ir stengiamasi įvairiais tarptautiniais susitarimais kovoti su dempingo reiškiniu pasaulyje, tačiau vis dar egzistuoja nemažai dempingo kainų taikymo pavyzdžių. Pavyzdžiui, EK atlikus užsienio prekybos tyrimą nustatyta, kad iš Kinijos ir Vietnamo tam tikru laikotarpiu eksportuoti odiniai batai buvo parduodami dempingo kaina, o šių šalių valdžia, palaikydama gamintojus, skatino juos palankių sąlygų paskolomis, laikiniais atleidimais ar mažesniais mokesčiais (Swedbank, 2016).

Taigi dempingas daro įtaką ne tik šalių tarpusavio ekonominiams santykiams, bet ir politiniams sprendimams. Šalys stengiasi kovoti su dempingu taikydamos prekybos apribojimus, išleisdamos papildomus įstatymus ar padidindamos muitų tarifus importuojamai produkcijai. Taigi antidempinginės priemonės yra taikomos tikslingai - siekiant apriboti nepageidaujamą importą, kuomet įvežamų prekių kainos yra nepagrįstai mažos ir šalies gamintojams vis sunkiau konkuruoti savo produkcijos kainomis (Skaikh, 2007).

Taikomi antidempingo muitai, kurie yra laikina rinkliava, galiojanti tik tam tikrą laikotarpį, ir nustatomi tokio dydžio, kad galėtų kompensuoti padarytą žalą dėl importuotos produkcijos žemų kainų. Pavyzdžiui, ES antidempinginiai muitai įprastai nustatomi ir taikomi penkerių metų laikotarpiui ir tik po atitinkamų peržiūrų ir tyrimų taikymo laikotarpis gali būti pratęstas. Antidempingo muitai yra kaip papildomi muitai importui ir nepriklauso nuo jau įprastai taikomų muitų ar kitų rinkliavų (Lietuvos Respublikos muitinė, 2015).

Lai (2016) teigia, kad šalys gali pasinaudoti dempingu kaip pretekstu įvesti prekybos apribojimus ar pateisinti kitiems politiniams tikslams įgyvendinti taikomas antidempingo priemones. Norint išvengti neteisingų politinių sprendimų pasaulyje taikoma bendrojo susitarimo dėl muitų tarifų ir prekybos praktika, kad prieš pradėdant šaliai taikyti antidempingo priemones, pirmiausia reikia įrodyti, kad importuojamai produkcijai iš tiesų yra taikomos dempingo kainos ir galima apskaičiuoti, kokia yra padaryta pinigine žala dėl vykdytos dempingo politikos. Tik tuomet, kai šalis įrodo, kad eksportuojanti įmonė taikė dempingą, jai leidžiama taikyti antidempingo muitą, kuris neturėtų viršyti dempingo maržos tai prekei.

Neretai atliekamų antidempingo tyrimų pagrindinis tikslas yra pristabdyti pigių prekių importą iš besivystančių šalių. Antidempingo tyrimų skaičius pasaulyje labiausiai išaugo 2008 m. kilus pasaulinei finansų krizei, kuomet valstybių pagrindiniu tikslu tapo - pagerinti vietinių gamintojų padėtį rinkoje taikant prekybos apsaugos priemones nukreiptas į importo ribojimą. ES antidempingo tyrimo atvejų padaugėjo apie keliasdešimt kartų per metus. Daugiausia antidempingo tyrimų ES pradeda chemijos, geležies, plieno, kitų metalų ar elektronikos prekėms importuojamoms

iš Kinijos. Pasaulio prekybos organizacijos (toliau – PPO) duomenimis 2014 m. naujų antidempingo tyrimų pradėjo mažėti. 7 lentelėje pateikiamos šalys, kurios per 2014 m. iškėlė daugiausiai naujų antidempingo tyrimų ir tos šalys į kurias buvo daugiausiai nukreipti iškelti antidempingo tyrimai.

7 lentelė. Šalys daugiausiai inicijavusios antidempingo tyrimų 2014 m. (sudaryta pagal PPO, 2015)

Eil.Nr.	Šalys iškėlusios tyrimus		Šalys į kurias nukreipti tyrimai	
	Valstybė	Tyrimų skaičius	Valstybė	Tyrimų skaičius
1.	Indija	38	Kinija	63
2.	Brazilija	35	Pietų Korėja	18
3.	Australija	22	Indija	15
4.	JAV	19	Taivanas	13
5.	ES	14	JAV	11
6.	Meksika	14	Malaizija	10
7.	Kanada	13	Tailandas	9
8.	Indonzeija	12	ES	8

„Tačiau net jeigu dempingo faktas ir išaiškinamas, konkretus eksportuotojas apmokestinamas specialiais antidempingo muitais, tai dar nereiškia, kad pigių prekių srautas į importuojančią šalį nutrūksta. Kadangi antidempingo muitais apmokestinami tik dempingu apkaltintųjų šalių eksportuotojai, jie dažnai pasinaudoja reeksporto operacijomis ir įgabena tas pačias pigias prekes per trečiąsias šalis“ (Kvinauskaitė, 2003, p.19). Papildomai siekiant išvengti antidempingo priemonių eksportuotojai gali nežymiai pakeisti prekės formą, pavadinimą ar kitus prekės požymius išsaugant prekės funkcines savybes, tačiau dėl pasikeitusios išvaizdos suteikiant naują prekės klasifikacijos kodą ir taip apeinant taikomus draudimus.

Griežčiausius užsienio prekybos apribojimus numato embargo politika. „Embargas – draudimas išvežti iš kurios nors šalies arba įvežti į kurią nors šalį bet kurios rūšies prekes.“ (Bernatonytė, 2011, p. 297). Taikant embargą galima uždrausti išvežti ar įvežti į šalį ne tik prekes, bei ir auksą, vertybinius popierius ar kitą turtą, priklausantį valstybei. Galimas ir kelių šalių grupės embargo susivienijimas, vadinamas sankcija ir nukreiptas prieš tam tikrą šalį, siekiant paveikti jos politinius ar kitus sprendimus. Embargo taikymas taip pat gali būti ir šaltojo karo pasekmė, kuomet šalys nutraukia tarpusavio ekonominius ir socialinius ryšius.

Dažniausiai draudimai importuoti arba eksportuoti prekes taikomi dėl šių priežasčių (Šeputienė, 2012):

- Politinių – kai vienos šalies keliami kariniai konfliktai, teroristiniai išpuoliai ar kiti nedemokratiniai veiksmai iššaukia embargo nukreipimą prieš tokią šalį siekiant susilpninti jos poziciją. Embargo taikymas dėl politinių priežasčių gali peraugti ir į ekonominio karo formą;

- Sveikatos apsaugos – kai siekiant apsaugoti vartotojus nuo nekokybiškų maisto produktų ar kitų pramonės gaminių yra uždraudžiama įvežti konkrečią produkciją į šalį;
- Moralės ar religinių įsitikinimų apsaugos – tai siejama su nacionalinėmis šalies vertybėmis ir embargas taikomas tokiai produkcijai, kuri galėtų pakenkti visuomenei. Pavyzdžiui, dėl religinių sumetimų kai kurios šalys taiko embargą ir neleidžia įvežti alkoholinių gėrimų į šalį.

Deardoff (2014) teigia, kad embargo taikymas yra nuostolingas abiem pusėms, kadangi nustolių patiria tiek eksportuojančios, tiek importuojančios šalies įmonės.

2.4. Užsienio prekybos apribojimai

Feenstra, Taylor (2008) teigia, kad užsienio prekybos apribojimų teikiama nauda ekonomikai yra abejotina, kadangi įvairūs ekonominiais ar neekonominiais aspektais paremti apribojimai vis dažniau naudojami siekiant socialinių ar politinių šalies tikslų. Šalys prieš įvesdamos griežtesnius užsienio prekybos apribojimus turi įvertinti atsakomuosius prekybos partnerių veiksmus ir kaip tai gali paveikti vidaus įmonių plėtrą. Kartais griežtesni užsienio prekybos apribojimai gali būti naudingi tik neefektyvioms pramonės šakoms apsaugoti. Tuo tarpu kitoms šalies įmonėms prarandant konkurencingumą užsienio rinkose kenčia ir visa šalies ekonomika.

Šalys užsienio prekybos reguliavimui naudoja įvairius tarifinius ir netarifinius užsienio prekybos apribojimo metodus, kurie pateikiami 8 lentelėje.

**8 lentelė. Užsienio prekybos politikos reguliavimo metodų klasifikacija
(Bernatonytė, 2011, p. 312)**

Metodai		Užsienio prekybos politikos priemonės	Reguliuoja	
			Eksportą	Importą
<i>Tarifiniai</i>		Muitų mokesčiai	X	X
		Tarifinės kvotos	X	X
<i>Netarifiniai</i>	Kiekybiniai	Kvotos	X	X
		Licencijos	X	X
		Savanoriškieji apribojimai	X	
	Paslėptieji	Valstybiniai pirkimai		X
Reikalavimai naudoti vietinius komponentus		X	X	
Techniniai apribojimai			X	
Vidaus rinkos mokesčiai ir rinkliavos			X	
Finansiniai	Subsidijos	X		
	Kreditavimas	X		
	Kompensacinės rinkliavos		X	
	Draudimas	X	X	

Tarifinių apribojimų esmė yra fiksuotų muitų pagrindu formuojami užsienio prekybos apribojimai. Netarifiniai užsienio prekybos apribojimai daugiau siejami su užslėptu protekcionizmu

ir yra įgyvendinami per įvairius draudimus ar specialiuosius reikalavimus. Šie specialieji reikalavimai būna pagrįsti vietinių gyventojų dorovės, viešosios tvarkos, visuomenės saugumo, žmonių sveikatos, aplinkos apsaugos, istorijos apsaugos ir kitais argumentais.

Užsienio prekybos politikoje naudojamų tarifinių ir netarifinių prekybos reguliavimo metodų naudojimo dažnis ir svarba nuolat kinta.

Muitų taikymas yra pats seniausias užsienio prekybos apribojimo metodas, kadangi jų atsiradimas siejamas su pačios prekybos kertant šalių sienas pradžia. „Muitai – tai netiesioginiai mokesčiai, kuriais apmokestinamos per valstybės sieną gabenamos prekės“ (Jaskelevičius, 2008, p. 112). Muitais gali būti apmokestinama ne tik įmonių eksportuojama ar importuojama produkcija, bet ir fizinio asmens įsigytos asmeninio vartojimo prekės iš užsienio valstybės. Kadangi muitai yra papildomas mokestis, padidinant galutinę prekių kainą, dėl to labiausiai nukenčia pirkėjai turėdami atiduoti didesnę savo pajamų dalį valstybei už būtinas jiems kasdienio vartojimo prekes (Pagirskienė, 2008).

Atskiros šalys tarpusavyje gali sudaryti muitų sąjungą, kurioje bus taikomas susitarimas šalims narėms netaikyti maito, o trečiosioms šalims taikyti vienodą bendrai nustatytą muitą išorinei prekybai. Muitų sąjungos pavyzdys yra ES bendroji rinka, kurioje vykdomas laisvas prekių, paslaugų, kapitalo bei žmonių judėjimas. Tai reiškia, kad valstybės narės netaiko muitų ar kitų panašių mokesčių per jų šalių sienas gabenamoms šalių narių prekėms, nevaržomas ir paslaugų teikimas, tačiau taikomi vienodi muitai prekėms iš trečiųjų šalių. Tokia muitų sąjunga yra didelė galimybė įmonėms praplėsti veiklą naujose rinkose ir konkuruoti didesniu mastu. „ES įmonėms yra užtikrinama laisvė steigtis kitose valstybėse narėse, taip pat laisvė teikti paslaugas tose valstybėse narėse, kuriose jos nėra įsisteigusios, todėl Lietuvos rinkoje verslu užsiimančios įmonės gali lengvai plėtoti verslo projektus visoje ES. Taigi visos ES Bendrosios rinkos užtikrinamos laisvės sudaro palankias sąlygas prekybai, inovacijoms, skatina konkurenciją ir suteikia vartotojams didesnę pasirinkimą“ (Oficialūs Lietuvos interneto vartai, 2016).

Mokslinėje literatūroje (Jakutis ir kt., 2007; Feenstra ir Taylor, 2008; Jaskelevičius, 2008; Šeputienė, 2012; Riezman, 2013) muitai yra skirstomi:

- pagal kilmę: 1) autonominiai – nustatomi vienos valstybės; 2) konvenciniai – nustatomi ir taikomi kelių valstybių sudarant muitų sąjungą ar kitus tarpusavio prekybos susitarimus;
- pagal prekių judėjimo pobūdį: 1) importo – taikomi importuojamoms prekėms ir paslaugoms, siekiant apsaugoti vidaus rinką nuo užsienio prekybininkų konkurencijos; 2) eksporto – taikomi eksportuojamoms prekėms ir paslaugoms, siekiant apriboti tam tikrų žaliavų, medžiagų ar kitų reikalingų šaliai išteklių išvežimą; 3) tranzito – taikomi tik per šalį gabenamai produkcijai, siekiant papildyti valstybės biudžetą iš surinktų mokesčių;

- pagal muito dydžio apskaičiavimo būdą: 1) specifiniai – muito dydis nustatomas atsižvelgiant į įvežamos produkcijos svorį, kiekį, skaičių ar kitus prekei nustatytus matavimo vienetus; 2) vertybiniai – kuomet mokamas nustatytas procentas nuo prekės nustatytos kainos ar vertės pinigine išraiška;
- pagal apmuitinimo trukmę: 1) nuolatiniai – kai muitai taikomi neribotą laikotarpį; 2) laikini – taikomi tik tam tikrą laikotarpį siekiant pasiekti konkretų tikslą. Pavyzdžiui, siekiant pasiekti norimą prekių ar paslaugų kainą rinkoje;
- pagal taikymą: 1) bendriniai – kuomet muitų tarifas taikomas vienodai visoms prekėms ar paslaugoms, neatsižvelgiant į jų kilmės šalį; 2) diferenciniai – tai priešingi nei bendriniai, kuomet muitai yra taikomo pirmiausia atsižvelgiant į prekės kilmės šalį. Dėl tokio nevienodo taikymo diferenciniai muitai kitaip vadinami diskriminaciniais;
- pagal tikslą: 1) fiskaliniai – dažniausiai taikomi importuojamoms prabangos prekėms, kurias gali įsigyti tik didelės pajamas sukaupę vartotojai. Nuo tokių prekių mokami muito mokesčiai padidina valstybės biudžeto pajamas. Deja, dažnai prabangos prekės kiekvienoje šalyje skiriasi dėl skirtingo pragyvenimo lygio ir tokias prekes sunku atskirti. Paprastai rinkoje vadovaujamosi taisykle, kad prabangos prekė yra daug brangesnė ir kokybiškesnė nei galimi jos pakaitalai; 2) protekciniai – taikomi siekiant apsaugoti vietinius gamintojus nuo galimų užsienio konkurentų. Iš vienos pusės valstybė siekia apsaugoti vidaus gamybos šakas, kurios yra ypač svarbios, tačiau iš kitos pusės protekciniai muitai gali sukelti ir darbo užmokesčio mažėjimą šalyje. Taip gali nutikti „dėl importinių prekių pabrangimo, netobulos gamybos struktūros formavimosi, nes neatsižvelgiama į gamybos specializacijos, darbo pasidalijimo objektyvius reikalavimus“ (Bernatonytė, 2011, p. 317).

Taikant kompensacinius muitus siekiama padidinti importuojamos prekės kainą vidaus rinkoje bei sudaryti vienodas sąlygas konkuruoti vietiniams ir užsienio gamintojams. Tokie kompensaciniai muitai dažnai yra kaip atsakas eksportuotojo šalyje taikomoms eksporto subsidijoms ar dotacijoms. Kompensaciniai muitai negali viršyti tiesiogiai ar netiesiogiai suteiktos dotacijos ar subsidijos konkrečios prekės gamybai ar eksportui, įskaitant ir specialią subsidiją tokios prekės pervežimui. (Lietuvos respublikos muitinė, 2015).

Leightner (2015) teigia, kad šalims svarbesni yra importo muitai, kadangi juos taikant valstybė gali įgyvendinti tam tikrus savo socialinius ir ekonominius interesus. Tačiau reikėtų paanalizuoti plačiau, kaip muitai paliečia vartotojus ir gamintojus. Pirmiausia, kaip minėjome aukščiau, dėl išaugusių importuojamos produkcijos kainų nukenčia jų vartotojai. Jie turi apriboti savo poreikius, kadangi produkcijai esant brangesnei kartais reikia mažinti ir tokių prekių vartojimą. Žinoma, šalies vidaus gamintojai tokioje situacijoje gali sulaukti naudos. Vietiniai gamintojai gali į rinką paleisti pigesnę už importuojamąją produkciją. Tokiu atveju vartotojai pasirenka jų produkciją

ir vietiniams gamintojams sudaromos galimybės ne tik didinti gamybos apimtis, bet ir prekių kainą. Tačiau vartotojų patiriami nuostoliai dėl pabrangusios importuojamos ir vietinės produkcijos kainų viršija vietinių gamintojų naudą. O eksportuojančioji šalis, pajutusi nuostolius dėl sumažėjusios užsienio prekybos, taip pat pradeda taikyti importo muitus, nukreiptus į kitas valstybes. Šalyse dažniau ir daugiau nukenčia efektyvios gamybos šakos, nes muitais stengiamasi apsaugoti ir taip neefektyvias gamybos šakas (Feenstra, Taylor, 2008).

Dėl tokio proceso muitai daugiau vertinami kaip „sąlygojantys neracionalų išteklių persikirstymą tarp atskirų gamybos šakų. Mažindami užsienio prekybos apimtis, jie mažina pasaulinės gamybos apimtis, nes trukdo vystytis tarptautinei gamybos specializacijai, skatinančiai efektyvų gamybos išteklių naudojimą“ (Bernatonytė, 2011, p.327)

Mokslinėje literatūroje išskiriami pagrindiniai šalies ekonomikoje vykstantys pokyčiai įvedus muitų tarifus:

- Dėl papildomai surenkamų mokesčių didėja valstybės biudžetas. Surenkamas ne tik muito mokestis, bet ir kiti papildomi mokesčiai. Pavyzdžiui, dėl taikomo muito rinkoje didėja prekės kaina, nuo kurios vartotojai sumokama ir didesnę pridėtinę vertę mokestį;
- Didėja vietinių gamintojų apsauga, kadangi taikant didesnius importo muitus sumažinama užsienio gamintojų konkurencija. Tačiau tokia vietinių gamintojų apsauga mažinant importuojamos produkcijos kiekį ir didinant jos kainą vidaus rinkoje yra nuostolinga šalies ekonomikai. Šiuolaikinėmis rinkos sąlygomis gamintojai vis dažniau gamybos procese naudoja importuojamas žaliavas, o didėjant vietinių gamintojų gamybai, didėtų ir tokių žaliavų poreikis. Gamintojams tokių žaliavų pirkimas padidinus jų kainą taikant importo muitą būtų nuostolingas. Todėl dažnai taikant muitą gamyba plečiama visiškai neefektyviose gamybos šakose ir nenaudingai naudojami šalies gamybos ištekliai;
- Dėl taikomų muitų kyla prekių ir paslaugų kainos, todėl mažėja vartojimas, ypač palyginus su vartojimo apimtims iki produkcijos apmuitinimo laikotarpio;
- Vykdoma eksporto ir importo kontrolė, atsižvelgiant į šalies užsienio prekybos politikos uždavinius. Taikant muitus galima apriboti tiek nepageidaujamų prekių importą, tiek reikalingų prekių eksportą.

Tarifinės kvotos – tai tarifinis užsienio prekybos apribojimo metodas, kuomet yra leidžiama tam tikrą nustatytą prekės kiekį importuoti mažesniu arba nuliniu muito tarifu. Viršijus šį nustatytą kiekį, kitaip vadinamą kvotą, importuojamos prekės yra apmokestinamos didesniu muito dydžiu (Vainiene, 2008). Taigi taikant tarifines kvotas muito tarifo dydis priklausys nuo įvežamos ar išvežamos prekės kiekio. Palyginus su muito taikymu tarifines kvotas galime vertinti kaip griežtesnę užsienio prekybos reguliavimo priemonę, kadangi yra tiesiogiai ribojamas importas ir eksportas nustatytu prekių kiekiu ir kartu taikomas muito mokestis.

Toliau analizuosime, kaip užsienio prekybą ir šalies ekonomiką veikia pagrindiniai netarifiniai užsienio prekybos apribojimai, kurie skirstomi į kiekybinius, paslėptuosius ir finansinius (žr. 7 lentelę).

Iš kiekybinių užsienio prekybos apribojimų šalys dažniausiai taiko importo ir eksporto kvotas. Kvotomis yra nustatomas konkretus išvežamų ar įvežamų prekių kiekis, kurį pasiekus tolimesnė užsienio prekybos veikla nebevykdoma. O už kvotų viršijimą taikomos baudos ar kitos piniginės prievolės.

„Importo kvotos įvedamos siekiant apsaugoti vietinius gamintojus, subalansuoti prekybos balansą, reguliuoti paklausą ir pasiūlą vidaus rinkoje, taip pat kaip atsakas į kitų vyriausybių diskriminacinę prekybos politiką“ (Kvinauskaitė, 2003, p. 25). Taigi importo kvotų taikymas sumažina nepageidaujamos produkcijos kiekį ir sumažina užsienio konkurenciją vidaus rinkai.

Taikant eksporto kvotas siekiama apriboti reikalingų žaliavų ar kitų medžiagų išvežimą iš šalies. Kartais šalys siekia ne kiek apriboti gamybos išteklių išvežimą, o užtikrinti jų perdirbimą vietinės rinkos įmonėse ir taip didinti pridėjamąją vertę šalies ekonomikoje. Nepertraukiamas kvotų taikymas reguliuoja eksporto pasiūlą, kas leidžia tikėtis pastovių įplaukų iš eksporto ir išvežamos produkcijos kainų lygio palaikymo (Riezman, 2013).

Priešingai nei tarifinės kvotos, tai nemuitinis užsienio prekybos apribojimas, už kurį surenkami mokesčiai nebūtinai patenka į šalies biudžetą. Kvotos rentą gali pasiimti vietos importuotojai, importo licencijų turėtojai arba patys eksportuotojai – padidindami prekių kainas ir taip netiesiogiai gaudami kompensaciją už patirtas išlaidas kvotų įsigijimui (Davulis, 2009).

Autorių (Snieška ir kt., 2011) nuomone, tarifinės kvotos yra pranašesnės palyginus jas su muitais. Kvotų įvedimas ir reguliavimas yra lengviau administruojamas, nereikia inicijuoti tarptautinių prekybos susitarimų atnaujinimo ar naujų sutarčių pasirašymo. Įprastai kvotų dydžius nustato pačios šalių vyriausybės, o tai yra labai svarbu sprendžiant susidariusias neeilines situacijas vidaus rinkoje. Taigi paprastesnis kvotų taikymas leidžia valstybei lanksčiau vykdyti ekonominę šalies politiką. Importo kvotų taikymas skatina dirbti našiau vietinius gamintojus ir pagaminti daugiau produkcijos, kadangi įvežamų prekių apimtims mažėjant – didėja vietinių gamintojų prekių kainos.

Bernatonytė (2011) palygina importo kvotų ir importo muitų daromą poveikį šalies ekonomikai. Importo muitų ir kvotų skirtumai pateikiami 9 lentelėje.

9 lentelė. Importo maito ir kvotos skirtumai (Bernatonytė, 2011, p. 386)

Ekonominiai pokyčiai	Importo maitas	Importo kvota
Pajamų perskirstymas	Pajamos perskirstomos iš vartotojo į biudžetą	Pajamos perskirstomos iš vartotojo importuojančioms kompanijoms
Vidaus paklausos augimas prekei	Daro įtaką jos importo didėjimui	Daro įtaką jos vidaus kainos didėjimui
Valdymas	Pakanka kompaktiškų muitinės struktūrų	Reikalauja tam tikros paskirstymo sistemos licencijų sukūrimo
Apribojimo rezultatas	Priklauso nuo importinių kainų pokyčio	Tiksliai apriboja numatytą kiekį importo

Importo kvotų ir muitų atvejais sumažėja užsienio prekybos mastas, importuojančioje šalyje kyla prekių kainos, o eksportuojančioje atvirkščiai – mažėja, nes reikia realizuoti neišvežtą iš rinkos produkciją. Kadangi importo kvotos nustato fiksuotą įvežamos produkcijos kiekį, tai užtikrina stabilias išlaidas importui, net ir didėjant užsienio konkurencijai. „Kai importo apimtis fiksuota, išaugęs importuojamų prekių konkurencingumas sumažina jų kainas, o tai tik pagreitina importo mokesčių sumažėjimą. Taigi importo kvotos padeda sureguliuoti mokėjimų balansą.“ (Snieška ir kt., 2011, p.584).

Esant importo kvotoms vartotojai nuostolių patiria taip pat kaip ir taikant maitus, kadangi yra apribojama laisvoji prekyba, gyventojams didėja prekių ir paslaugų kainos, mažėja pasirinkimo įvairovė. Vartotojų nuostoliai dar labiau išauga, kuomet vidaus rinkoje pradeda formuotis monopolija. Taip atsitinka, kuomet vietinės įmonės yra pajėgios didinant prekių kainas konkuruoti su fiksuota kvota įvežama produkcija iš užsienio. „Kai prekės paklausa nelanksti, kvota suteikia galimybę dominuojančiai šalies vidaus rinkoje vietinei firmai gauti monopolinį pelną vien iš nustatytų aukštų kainų“ (Bernatonytė, p. 387).

Su kvotomis yra sąryšingas licencijavimas, kuris gali būti naudojamas kaip atskira priemonė užsienio prekybos politikoje arba kaip sudėtinė kvotų dalis.

„Licencijavimas – išorinės ekonominės veiklos reguliavimas leidimu, išduodamu vyriausybės organų prekės eksportui ar importui, nustatytiems kiekiams ir nustatytam laikotarpiui“ (Kvainauskaitė, 2003, p. 26). Licencijų taikymo pagrindiniai uždaviniai yra tokie pat kaip ir kvotų: užsienio prekybos reguliavimas, vietinių gamintojų apsauga, mokėjimo balanso reguliavimas. Licencijavimas išsiskiria tuo, kad yra būtina užsienio prekybos sąlyga, kuomet vadovaujasi tam tikrais importuojančioje ar eksportuojančioje šalyje galiojančiais draudimais, apribojimais ar kitais specialiaisiais reikalavimais. Licencijavimo taikymas priklauso nuo įvežamos ar išvežamos prekės specifikos. Dažniausiai licencijos reikalingos prekėms, kurioms gali būti pritaikomi įvairūs aplinkos, žmonių ar gyvūnų sveikatos, vartotojų ar viešosios tvarkos apsaugos reikalavimai. Įmonėms, importuojančioms ar eksportuojančioms licencijomis apribojamas prekes be licencijų,

skiriamos nuobaudos pagal administracinę arba baudžiamąją atsakomybę (Lietuvos Respublikos muitinė, 2015).

Leidimų poveikis licencijuojamas prekes parduodančioms įmonėms priklauso nuo to, kaip valstybė vykdo licencijų pardavimą. Kuomet norint įsigyti licenciją reikia pasirašyti daugybę paraiškų, dalyvauti konkursuose ar pateikti savo produkciją įvertinti komisijai, gamintojai patiria ne tik papildomus kaštus, bet ir sugaišta nemažai laiko. Taip pat ilgose biurokratinėse procedūrose trūksta skaidrumo ir viešumo, kadangi vyriausybė neišduodama licencijų gali netiesiogiai siekti apsaugoti savo ekonominius interesus. Belaukiant licencijų, gamintojui iškyla dvi pagrindinės problemos: 1) jam licencija gali būti ir neišduota, tačiau jau bus patirtos išlaidos, kurių niekas nekompensuos; 2) kol laukiama licencijos, numatytasis klientas gali nusipirkti produkciją iš kito pardavėjo, todėl bus prarastos galimybės parduoti prekes.

Licencijavimas gali būti vienkartinis, leidžiantis per metus išvežti ar įvežti tik numatytą prekių kiekį, arba išduodama generalinė licencija, kuri neriboja nei produkcijos kiekio, nei sandorių skaičiaus laikotarpiui iki vienerių metų. Skaidriausiu importo licencijų išdavimo būdu laikomas aukcionas, kurio metu vyriausybės biudžetas papildomas pajamomis, o gamintojai gali dalyvauti lygioje konkurencinėje kovoje norint įsigyti licencijas. Aukcionuose licencijų kaina nustatoma atsižvelgiant į importuojamos produkcijos kainos ir didžiausios tos prekės kainos vietinėje rinkoje skirtumą (Matiušaitytė, 2006).

Savanorišką eksporto apribojimą valstybės dažniausiai vykdo dėl politinių priežasčių. Tai susiję su politiniu spaudimu, kurį šalis vykdo kitai užsienio prekybos partnerei, siekdama sumažinti vidaus rinkai nenaudingų įvežamų prekių kiekį. Sudarydamos savanorišką eksporto suvaržymą šalys pasirašo specialų susitarimą, kuriame nustatomos tarpusavio prekybos konkrečiomis prekėmis apimtys. Savanorišku eksporto apribojimu kartu suvaržomos ir importo apimtys. Dėl savanoriškai apribojamo eksporto nuostolių patiria importuojančios šalies vartotojai, kadangi eksportuojančios įmonės gali nustatyti didesnes prekių kainas. Taip pat importuojanti produkciją valstybė surenka mažiau pajamų į biudžetą, negu palyginti taikant importo kvotas (Pagirskienė, 2008).

Vis dažniau norint apriboti užsienio prekybą yra taikomi paslėptieji užsienio prekybos apribojimai, tačiau dauguma iš jų vertinami kaip pažeidžiantys pagrindinius sąžiningos užsienio prekybos politikos principus.

Paslėptieji netarifiniai užsienio prekybos apribojimai įvedami įvairių valstybinių institucijų arba vyriausybės. Šie apribojimai dažniausiai pagrįsti įvairiais techniniais standartais ar reikalavimais, administraciniais delsimais, vidaus mokesčiais ar kitomis rinkliavomis. Reikalavimuose gali būti išskiriama net vietinės gamybos sąlyga. Šalyse taikoma per šimtus skirtingų kokybės ar sveikatingumo apribojimų.

Paslėptuosius užsienio prekybos apribojimus daugiau naudoja šalys, atsisakiusios muitų tarifų ar kvotų taikymo, todėl įvairiais sveikatos ar aplinkos apsaugos reglamentais netiesiogiai siekia apriboti įvežamų prekių apimtį. Šių priemonių taikymas yra pakankamai painus, kadangi yra sudėtinga nustatyti, ar įvesti sveikatingumo standartai yra iš tiesų svarbūs siekiant apsaugoti vartotojus ar skirti tik vidaus pramonės šakos apsaugai nuo užsienio konkurencijos (Leigher, 2015).

Kadangi įvairiose šalyse taikomi techniniai prekybos reglamentai ar standartai yra skirtingi, eksportuojantis produkciją gamintojas patiria didesnius gamybos kaštus. Jam reikia perreguliuoti gamybos įrenginius, apmokėti prekės atitikties įvertinimo kainą, o jeigu reikia, ir išsiversti taikomus užsienio šalių reglamentus į savo kalbą. Importuojamos produkcijos vartotojai yra apsaugomi nuo nekokybiškos užsienio produkcijos, tačiau jiems yra sumažinama prekių ir paslaugų pasirinkimo įvairovė. Taip pat produkcijos atitiktis techniniams reikalavimams padidina ne tik importuojamos produkcijos, bet ir analogiškos vietinės produkcijos kainas. Didžiausią naudą patiria vietiniai gamintojai, kadangi jie yra ir geresnėje padėtyje nei užsienio įmonės, jiems sumažėja konkurencija, atsiveria didesnė rinkos dalis, kurioje galima uždirbti daugiau pelno (Miškinis, 2008).

Paslėptųjų netarifinių apribojimų sklandus taikymas dažniausiai priklauso nuo vietinių institucijų darbo efektyvumo. Neretai valstybėms tenka įkurti visiškai naujas įstaigas ar tarnybas, kurios nuolatos prižiūrėtų galiojančių specialiųjų reikalavimų laikymąsi įvežamoje produkcijoje, todėl išauga valstybės biudžeto išlaidos. Kai kurių šalių techniniai standartai ar kiti panašūs reglamentai yra neįveikiami užsienio gamintojams, o taikomi administraciniai delsimai dar labiau apsunkina importo įforminimą ir reikalingų procedūrų atlikimą (Riezman, 2013).

Užsienio prekybos politikoje taikomi ir finansiniai netarifiniai užsienio prekybos apribojimai, kurie daugiausia siejami su eksporto finansavimu. Valstybė finansuodama eksportą siekia padidinti vietinės produkcijos konkurencingumą, kadangi teikiama finansinė parama gamintojams leidžia sumažinti eksportuojamos produkcijos kainą. Todėl finansiniai netarifiniai apribojimai dažnai vertinami kaip kuriantys nesažiningą konkurenciją užsienio prekyboje vietinių gamintojų ar eksportuotojų naudai.

Finansinių užsienio prekybos apribojimų poveikis priklauso nuo taikomų priemonių. Dažniausiai šalys renkasi subsidijuoti arba kredituoti eksportą:

- Eksporto subsidijomis parama yra teikiama įvairiomis formomis: piniginės išmokos ar dotacijos, lengvatinės paskolos, mažesni mokesčiai ir pan. Vis dažniau tiesioginės piniginės išmokos yra keičiamos į netiesioginį subsidijavimą, kadangi pastarasis yra sąžiningesnis užsienio partnerių atžvilgiu. Netiesioginiu subsidijavimu valstybė padeda vidaus gamintojams surasti naujus prekybos partnerius, dalijasi reikalingomis žiniomis apie prekybos galimybes užsienio šalyse, organizuoja įvairias parodas ar mugės, kurios skirtos vietinės produkcijos viešinimui ir naujų klientų paieškoms. Subsidijuojant eksportą tikimasi gerėjančio užsienio prekybos balanso ir nedarbo

mažėjimo, kadangi didėjant eksporto apimtims gamintojai sukurtų daugiau naujų darbo vietų. Tačiau kitas vertus, vyriausybei subsidijuojant eksportuojančias įmones yra iškraipomos konkurencijos sąlygos, gamintojai praranda paskatas mažinti gamybos kaštus ir mažina savarankiškumą tapdami vis labiau priklausomi nuo valstybinės paramos. Eksporto subsidijos yra nesąžiningai panaudojamos ir prieš vietines įmones, kurios savo produkciją parduoda tik vidaus rinkoje ir negauna tokios paramos kaip eksportuojančios įmonės (Moens, Gillies, 2006).

Davulis (2009) eksporto subsidijas vertina kaip papildomą našta šalies mokesčių mokėtojams, kadangi ši parama yra teikiama iš valstybės biudžeto lėšų.

- Eksporto kreditavimas – tai vyriausybės vykdoma eksporto skatinimo priemonė, teikianti finansinę pagalbą eksportuojančioms produkciją įmonėms ar gamintojams. Teigiama, kad tokiu kreditavimu šalis gali netiesiogiai vykdyti eksporto subsidijavimą (Deardoff, 2014). Eksporto kreditavimas taikomas siekiant paskatinti vietines įmones daugiau eksportuoti. Bernatonytė (2011) išskiria eksporto kreditavimo formas, kurios gali būti vykdomos kaip subsidiniai kreditai nacionaliniams eksportuotojams, šalies kreditai kitų šalių importuotojams bei nacionalinių eksportuotojų eksporto rizikos draudimai.

Užsienio prekyba suteikia vartotojams galimybę įsigyti kitose šalyse pagamintas prekes ar paslaugas. Prekių įvairovė suteikiama ne vien vartotojams, bet ir gamintojams, kurie žaliavas įsigydami užsienio rinkose tampa mažiau priklausomi nuo vidaus rinkos žaliavų tiekėjų ir kainų. Užsienio prekybos politika gali būti vykdoma įvairiomis formomis, kurios skirtingai veikia šalies ekonomiką (laisvoji prekyba, protekcionizmas, dempingas ir embargas). Pavyzdžiui, laisvoji prekyba skatina ekonomikos atvirumą, kadangi panaikinus užsienio prekybos apribojimus gamintojai gali daugiau parduoti užsienio rinkose, didėja gamybos našumas, greičiau pasiekama masto ekonomija, vykdoma gamybos specializacija ir pan.

3. UŽSIENIO PREKYBOS POVEIKIO EKONOMIKAI TYRIMO METODOLOGIJA

Atlikus literatūros analizę nustatyta, kad užsienio prekyba yra svarbus veiksnys šalies ekonomikos plėtrai ir konkurencingumui. Pagrindinė analizuojama tyrimo problema yra užsienio prekybos poveikis Baltijos šalių ekonomikai 2003 – 2015 m. laikotarpiu. Siekiant įvertinti užsienio prekybos poveikį Baltijos šalių 2003 - 2015 m. ekonomikai bus išanalizuotas užsienio prekybos ir pagrindinių makroekonomikos rodiklių kitimas, jų tarpusavio ryšys bei atlikta koreliacinė regresinė analizė. Ši rodiklių analizė skirta įvertinti pagrindines priežastis lėmusias Baltijos šalių ekonomiką.

Koreliacinė regresinė analizė bus atlikta tarp Lietuvos, Latvijos ir Estijos 2003 – 2015 m. užsienio prekybos (atskirai analizuojant eksportą ir importą) ir pagrindinių šalies makroekonominių rodiklių (nedarbo lygio, infliacijos, vidutinio mėnesinio bruto darbo užmokesčio, tiesioginių užsienio investicijų, BVP to meto kainomis).

Koreliacinė regresinė analizė atliekama naudojantis IBM SPSS Statistics 22 programa, kuri sukurta statistinių duomenų procesų apdorojimui. Kadangi eksportas ir importas tarpusavyje yra stipriai koreliuojantys, jų nenaudojame kartu viename regresijos modelyje. Sudarydami regresijos modelį eksportą ir importą laikome nepriklausomais kintamaisiais, o likusius makroekonominius šalies rodiklius – priklausomais kintamaisiais. Koreliacinėje regresinėje analizėje reikšmingumo lygmuo $\alpha = 0,05$, todėl galime teigti, kad mūsų sprendimo patikimumas yra 95%, o galimų klaidų 5%.

Siekiant užtikrinti teisingą koreliacinės regresinės analizės eigą atliekami šie veiksmai:

1. Duomenų normalumo tikrinimas. Nustatoma, ar visi tiriami kintamieji yra pasiskirstę pagal normalųjį skirstinį. Duomenų normalumas patikrintas pagal Šapiro – Vilko kriterijų. Pagal Šapiro – Vilko kriterijaus apskaičiuotą statistinę reikšmę įvertinama, kiek tiriamojo kintamojo skirstinys yra nutolęs nuo normaliojo, kuo apskaičiuota statistinė reikšmė arčiau vieneto, tuo kintamojo reikšmė yra pasiskirsčiusi arčiau normaliojo skirstinio.

Duomenų normalumo tikrinimui iškeltos šios hipotezės:

- Nulinė hipotezė (H_0) – kuri teigia, kad kintamųjų reikšmės yra pasiskirsčiusios pagal normalųjį skirstinį ($p > 0,05$);
- Alternatyvi hipotezė (H_1) – kuri teigia, kad kintamųjų reikšmės nėra pasiskirsčiusios pagal normalųjį skirstinį ($p < 0,05$);

Jeigu nustatoma, kad kintamųjų reikšmės nėra pasiskirsčiusios pagal normalųjį skirstinį, bus priimta H_1 hipotezė ir atliktas funkcinis duomenų keitimas.

2. Duomenų iškirsčių nustatymas. Išskirtys informuoja apie tai, kad duomenyse gali būti klaidų, o regresijos modelio rezultatas su tokiais duomenimis gali būti nepatikimas. Duomenų

išskirstims nustatyti naudojama stačiakampė Bokso – Viskerio diagrama su įvertintomis sklaidos charakteristikomis. Esant statistiniuose duomenyse išskirsčių stačiakampėje diagramoje jos pažymimos specialiu simboliu. Jeigu randame išskirsčių, tačiau duomenys tenkiną normalumą - išskirtis paliekame ir sudarinėjame regresijos modelį toliau.

3. Ryšio tarp kintamųjų vertinimas. Tarp kintamųjų gali egzistuoti tiesinis arba netiesinis statistinis ryšys. Koreliacijos analizė padės išsiaiškinti, ar tarp užsienio prekybos ir pagrindinių makroekonominių šalies rodiklių egzistuoja tiesinis ryšys ir koks to ryšio stiprumas.

Ryšio stiprumui tarp kintamųjų X (eksportas, importas) ir Y (nedarbo lygio, infliacijos, VDU, TUI, BVP) nustatyti naudosime Pirsono koreliacijos koeficientą. Statistinio ryšio stiprumui nustatyti apskaičiuota r_{xy} reikšmė gali kisti nuo -1,0 iki 1,0.

10 lentelė. Empiriniai tiesinio koreliacijos koeficiento vertinimai (Balabonienė, Bliekienė ir Stundžienė, 2013, p. 40)

r reikšmė	Interpretacija
Nuo 0,9 iki 1,0 (nuo -0,9 iki -1,0)	Labai stipri teigiama (neigiama) tiesinė koreliacija
Nuo 0,7 iki 0,9 (nuo -0,7 iki -0,9)	Stipri teigiama (neigiama) tiesinė koreliacija
Nuo 0,5 iki 0,7 (nuo -0,5 iki -0,7)	Vidutinė teigiama (neigiama) tiesinė koreliacija
Nuo 0,3 iki 0,5 (nuo -0,3 iki -0,5)	Silpna teigiama (neigiama) tiesinė koreliacija
Nuo -0,3 iki 0,3	Labai silpna koreliacija arba nėra jokios

Kaip matome 10 lentelėje, kuo apskaičiuota r_{xy} reikšmė arčiau -1,0 ar 1,0, tuo koreliacija tarp kintamųjų bus stipresnė. Jeigu gausime teigiamą tiesinę koreliaciją, vadinasi, vieno kintamojo rodikliui didėjant kitas taip pat didės. Neigiama tiesinė koreliacija leidžia teigti, kad vieno kintamojo reikšmei didėjant kito kintamojo reikšmė, priešingai, mažėja.

Koreliacijos koeficiento reikšmingumas patikrinamas naudojant t (Stjudento) kriterijų ir patvirtinant vieną iš hipotezių:

- Nulinė hipotezė (H_0) – kuri teigia, kad tarp kintamųjų nėra reikšmingo tiesinio ryšio ir koreliacijos koeficientas artimas 0 ($p > 0,05$);
- Alternatyvi hipotezė (H_1) – kuri teigia, kad tarp kintamųjų gali egzistuoti reikšmingas tiesinis ryšys ir koreliacijos koeficientas nėra artimas 0 ($p < 0,05$).

4. Regresijos modelio sudarymas ir modelio parametrų reikšmingumo įvertinimas. „Regresinė analizė – tai visuma statistinių metodų, skirtų sudaryti regresijos modeliui, patikrinti jo adekvatumui ir jį pritaikyti prognozei“ (Boguslauskas, 2010, p.90). Priklausomai nuo gautų rezultatų nustatinėjant koreliacijos koeficiento reikšmingumą modeliuosime tiesinį arba netiesinį regresijos

modelius ir įvertinsime modelio reikšmingumą pagal apskaičiuotą Fišerio kriterijaus p reikšmę. Įvertinus p reikšę paliksime tik reikšminius modelius, kurių apskaičiuota reikšmė $p < 0,05$.

5. Regresijos modelio tikslumo įvertinimas. Regresijos modelio tikslumą įvertinsime apskaičiavus determinacijos koeficientą – R^2 . „Determinacijos koeficientas lygina skirtumus tarp Y reikšmių, kai atsižvelgiama į regresijos modelį, su skirtumais tarp Y reikšmių, kai į modelį neatsižvelgiama“ (Čekanavičius, 2015). Determinacijos koeficiento reikšmės gali kisti intervale nuo 0 iki 1, kuo koeficiento reikšmė artimesnė 1, tuo sudarytas regresijos modelis yra tikslesnis. Jeigu gausime R^2 reikšmę mažesnę už 0,20, tokio modelio nenaudosime, kadangi toks modelis būtų netikslus ir netinkamas teisingam Y prognozavimui.

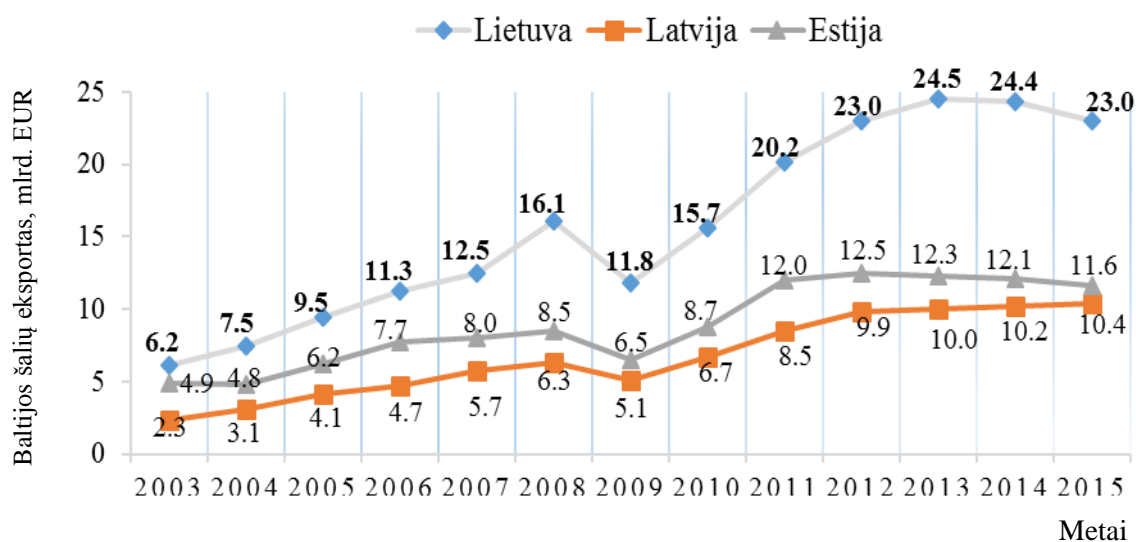
6. 2016 m. pagrindinių šalies makroekonominių rodiklių prognozavimas. Remiantis tyrimo metu nustatytu reikšminiu ryšiu tarp kintamųjų X ir Y bus atlikta 2016 m. pagrindinių šalies makroekonominių rodiklių prognozė, kuri yra grindžiama užsienio prekybos daromu poveikiu.

4. UŽSIENIO PREKYBOS POVEIKIO EKONOMIKAI TYRIMŲ REZULTATAI IR DISKUSIJA

4.1. Baltijos šalių užsienio prekybos analizė

Lietuvos banko (2016) duomenimis 2015 m. pasaulio ekonomika padidėjo apie 3 proc., t.y. mažiausiai nuo 2010 m., kai ūkio aktyvumas ėmė atsigauti po pasaulinės finansų krizės. Baltijos šalyse ekonomikos augimas taip pat sulėtėjo. Analitikų skaičiavimais 2015 m., dėl sumažėjusio eksporto į Rusiją daugiausiai pajamų neteko Lietuvos eksportas, o mažiausiai nukentėjo Latvijos eksportas.

Baltijos šalių 2003 – 2015 m. eksporto apimtys pateikiamos 1 paveikle.

1 pav. Baltijos šalių eksportas 2003 – 2015 m., mlrd. EUR (sudaryta pagal Lietuvos, Latvijos, Estijos statistikos departamentų duomenis)

Kaip matyti iš 1 paveikslo, analizuojamu laikotarpiu didžiausios eksporto apimtys buvo Lietuvoje, o mažiausios Latvijoje. Nuo 2003 m. iki 2015 m. eksporto apimtys daugiausia padidėjo Latvijoje apie 4,4 karto, Lietuvoje apie 3,7 karto, o Estijoje mažiausiai apie 2,4 karto. Didžiausias eksporto apimčių didėjimas Baltijos šalyse užfiksuotas 2009 m.: Lietuvoje 26,6%, Estijoje 23,4%, o Latvijoje mažiausiai 17,8%. Tokių didelių eksporto apimčių sumažėjimui 2009 m. įtakos turėjo viso pasaulio ekonomiką paveikusi finansų krizė. Jau 2010 m. Baltijos šalių eksporto apimtys pradėjo didėti: Estijoje 34,8%, Lietuvoje 32,7%, o Latvijoje 30,3%. Tačiau 2013 – 2015 m. laikotarpiu dėl Rusijos embargo ir rublio nuvertėjimo eksporto apimtys pradėjo mažėti: Lietuvoje (2014 m. -0,8%, 2015m. -5,7%) ir Estijoje (2013 m. -1,9%, 2014 m. -1,7% bei 2015 m. -3,8%), o Latvijoje nors ir smarkiai sumažėjęs, tačiau fiksuojamas eksporto apimčių augimas (2013 m. 1,5%, 2014 m. 2,3%, 2015 m. 1,3%). Dėl Baltijos šalyse esamos pramonės struktūros daugiausia eksportuojama tarpinio

vartojimo (svyruoja nuo 50-60%) bei vartojimo produkcijos (svyruoja nuo 20-30%), o kita eksporto dalis tenka investicinėms prekėms, benzinui, lengviesiems automobiliams bei kitai produkcijai. Iš Baltijos šalių daugiausia paslaugų eksportavo Estija, o pastarąjį dešimtmetį paslaugų eksporto apimtys sparčiau didėjo ir Lietuvoje bei Estijoje (2014 m. paslaugų eksportas sudarė 26,2% Estijos BVP, 16,2% Lietuvos BVP ir 16,2% Latvijos BVP). Paslaugų eksporto apimčių didėjimą lėmė pagerėjusi šalių infrastruktūra, įdiegtos naujesnės technologijos, dalyvavimas tarptautiniuose projektuose ir parodose. Paslaugų eksportui buvo svarbios ir intensyvesnės tiesiogines užsienio investicijos į informacinius bei verslo centrus šalyse. Vienas iš pagrindinių paslaugų eksporto potencialų išlieka kvalifikuotos darbo jėgos ir kainos santykis, pvz.: Lietuvoje vis labiau didėja informacinių technologijų paslaugų eksportas.

Analizuojamu laikotarpiu pagrindinės Lietuvos eksporto partnerės buvo geografinė padėtimi artimos valstybės: Rusija (eksportuota už 32,9 mlrd. EUR; sudarė apie 14,7% viso eksporto), Latvija (21,2 mlrd. EUR; 10,4%), Vokietija (17,4 mlrd. EUR; 8,8%), Lenkija (14,4 mlrd. EUR; 6,6%) ir Estija (11,8 mlrd. EUR; 5,7%). Analizuojamu laikotarpiu Lietuva į Rusiją daugiausiai eksportavo 2014 m., kuomet eksportas į šią šalį sudarė 20,9% viso eksporto. Tačiau po 2014 m. Rusijos įvestų ir įsigaliojusių draudimų įvežti lieuviškos kilmės produktus 2015 m. eksportas į šią šalį krito 38,2% ir sudarė 13,7% viso eksporto. Dar didesnis eksporto sumažėjimas į Rusiją buvo užfiksuotas 2009 m., kai eksportas sumažėjo 39,5% ir sudarė 13,2% viso eksporto, tačiau tuo laikotarpiu eksportas mažėjo ne tik į Rusiją, bet ir į kitas valstybes dėl pasaulį paveikusių ekonominės krizės. Likusi Lietuvos eksporto dalis daugiausia nukreipta į šias rinkas: Ukraina, Baltarusija, Kazachstanas, Prancūzija, Nyderlandai, Norvegija, Didžioji Britanija. Metus iki įstojimo į ES Lietuva daugiausiai eksporto į Šveicariją (2003 m. eksportuota už 746,1 mln. EUR), o Rusija buvo tik ketvirta pagal dydį Lietuvos eksporto rinka (po Latvijos ir Vokietijos).

Pagal kombinuotąją prekių nomenklatūrą Lietuvos 2003 – 2015 m. daugiausiai eksportuojamų prekių vidurkis: 22,2% mineraliniai produktai; 12,1% mašinos, mechaniniai įrengimai ir jų dalys; 8,3% chemijos pramonės produkcija; 8,2% antžeminio, oro, vandens transporto priemonės ir pagalbiniai transporto įrenginiai; 7,3% tekstilė ir jos gaminiai; 5,9% paruošti maisto produktai, alkoholiniai ir nealkoholiniai gėrimai; 5,6% plastiko gaminiai ir kt. Nuo 2003 m. daugiausiai išaugo augalinės kilmės produktų (nuo 2,7% iki 7,5%), plastiko gaminių (nuo 2,6% iki 6,1%) bei chemijos pramonės (nuo 6,6% iki 10,8%) eksportas. Šių prekių eksporto apimčių didėjimui įtakos turėjo įdiegtos naujesnės gamybos technologijos. O eksporto apimtys labiausiai sumažėjo: antžeminio, oro, vandens transporto priemonių ir pagalbinių transporto įrenginių (nuo 14,9% iki 3,9%), tekstilės gaminių (nuo 14% iki 5,2%) bei medienos pramonės (nuo 5,6% iki 3,8%). Prekių eksportas sumažėjo tose gamybos šakose, kurias pigiau gaminti geba kitos šalys, pvz., pigi tekstilė iš Kinijos.

Pastaruosius keletą metų eksportuojant lietuviškos kilmės produkciją, daugiausia sunkumų patyrė naftos perdirbimo ir pieno sektoriaus įmonės. Naftos produktų eksportui neigiamos įtakos turėjo mažėjanti žaliavinės naftos kaina, o pieno produktų - 2014 m. antrojoje pusėje užsivėrusi Rusijos rinka, kuri pieno gaminių eksportui buvo viena iš svarbiausių rinkų (2014 m. I pusmetį ten buvo eksportuota pieno gaminių už 87 mln. EUR, o 2015 m. I pusmetį tik už 5,6 mln. EUR). Prie pieno gaminių eksporto apimčių mažėjimo prisidėjo ir kainų mažėjimas ne tik Rusijoje, bet ir visoje ES. Prognozuojama, kad dėl gilėjančios Rusijos ekonomikos recesijos ir nuvertėjusio rublio eksportas į šią šalį ir toliau trauksis, todėl pieno produktų eksportą bandoma diversifikuoti į naujas rinkas (JAV, Saudo Arabija, Kinija). Dėl mažėjančio prekybos srauto į Rusiją nuostolių patyrė ir transporto bei logistikos paslaugas eksportuojančios bendrovės. Šių paslaugų eksportas buvo diversifikuotas į Vakarų Europos rinkas, kur konkurencija yra didesnė, o marža mažesnė, todėl ir įmonių uždirbtas pelnas buvo atitinkamai mažesnis.

Analizuojamu laikotarpiu pagrindinės Latvijos eksporto partnerės buvo taip pat geografinė padėtimi artimos valstybės: Lietuva (apie 16 % viso eksporto), Estija (13%), Rusija (10%), Vokietija (9%), Lenkija (6%), Švedija (6%). 2010 -2012 m. Latvijos prekių ir paslaugų eksporto apimtys sparčiai augo ir buvo laikomos vienu iš pagrindinių ekonomikos augimo veiksnių po 2009 m. pasaulinės finansų krizės (2010 m. eksporto apimtys išaugo 30%, 2011 m. 28%, 2012 m. 16%). Tačiau nuo 2013 metų smukusi paklausa bei prekių kainos užsienio rinkose, Rusijos ir Ukrainos konfliktas, Rusijos embargas latviškos produkcijos importui paveikė ir Latvijos eksporto dinamiką. Per pastaruosius keletą metų Latvijos eksporto apimtys susitraukė (2013 m. eksportas augo 1,5%, 2014 m. 2,3%, 2015 m. 1,3%).

Pagal kombinuotąją prekių nomenklatūrą Latvija daugiausiai eksportavo per daugelį metų išvystytą pramonės šakų produkciją: 17% mašinos, mechaniniai įrengimai ir jų dalys; 17% mediena ir medienos gaminiai; 9% paruošti maisto produktai; 8% mineraliniai produktai. Kaip matome, Latvija, palyginti su Lietuva ir Estija, eksportuoja nedaug mineralinių produktų, todėl paskutiniaisiais metais patyrė ir mažiau eksporto nuostolių dėl smukusios žaliavinės naftos kainos pasaulyje.

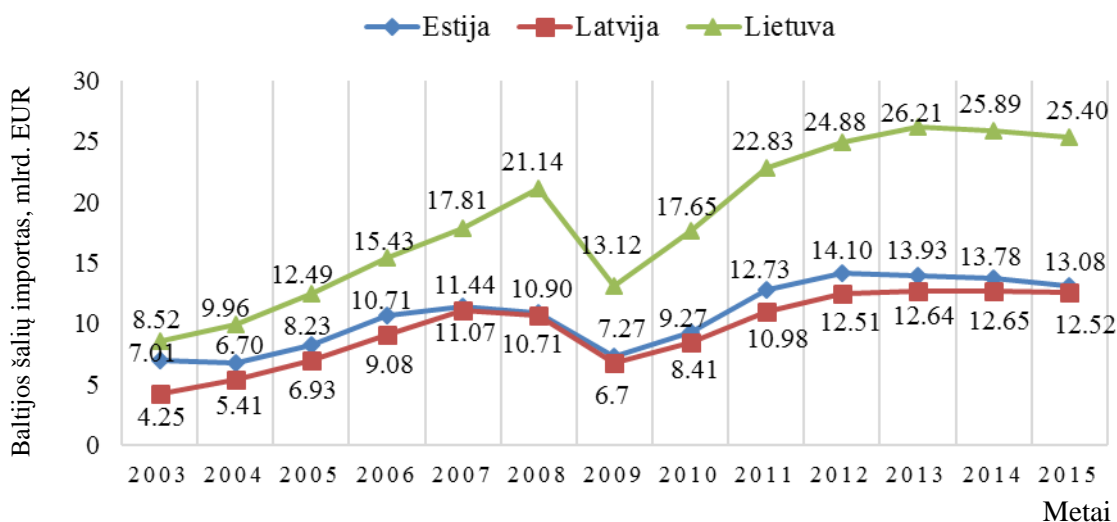
Pagrindinės Estijos eksporto rinkos 2003 – 2015 m. laikotarpiu buvo: Suomija (eksportuota už 19 mlrd. EUR; sudarė apie 18% viso eksporto), Švedija (17,2 mlrd. EUR; 15,1%), Latvija (10,7 mlrd. EUR; 9,6%), Rusija (10,5 mlrd. EUR; 9,1%), Vokietija (5,8 mlrd. EUR; 5,4%), Lietuva (5,8 mlrd. EUR; 5,2%). Estijos eksportas yra labiau orientuotas į Skandinaviją ir stengiamasi vis labiau atsiriboti nuo Rusijos rinkos. Todėl palyginus Estijos ir Lietuvos 2014 m. eksporto apimtis į Rusiją matyti, kad Estija į Rusiją eksportavo dvigubai mažiau nei Lietuva (Estijos eksportas į Rusiją sudarė 9,8% viso eksporto, o Lietuvos 20,9%). Nors Rusijos rinka ir nėra pagrindinė, tačiau reikšminga ir dariusi įtaką 2013 – 2015 m. eksporto apimčių mažėjimui (2013 m. eksportas į Rusiją sumažėjo

6,6%, 2014 m. sumažėjo 16%, o 2015 m. sumažėjo 34,8%). Eksporto mažėjimas į Rusiją labiausiai paveikė chemijos bei giningų šakų sektoriaus ir žemės ūkio produktų eksportą.

Pagal kombinuotąją prekių nomenklaturą Estijos 2003 – 2015 m. daugiausiai eksportuojamų prekių vidurkis: 22% mašinos, mechaniniai įrengimai ir jų dalys; 14,1% mineraliniai produktai; 10% mediena ir medienos gaminiai; 6,8% antžeminio, oro, vandens transporto priemonės ir pagalbiniai transporto įrenginiai; 4,6% chemijos pramonė ir kt. Nuo 2003 m. iki 2015 m. daugiausiai išaugo mechaninių įrengimų, jų dalių (nuo 18,4% iki 27,1%) bei mineralinių gaminių (nuo 5,2% iki 9,9%) eksportas. O eksporto apimtys labiausiai sumažėjo tekstilės gaminių (nuo 10,1% iki 2,9%). Išanalizavus Estijos paslaugų eksportą matyti, kad per pastaruosius 2013 – 2015 m. metus daugiausia eksportuota šių paslaugų: 41% transporto ir logistikos, 12,7% informacinės ir komunikacijos technologijos, 9,7% apdirbamoji gamyba, 8,6% administracijs ir aptarnavimo paslaugos, 7,2% mokslinė tiriamoji bei profesinė veikla.

Išanalizavus Baltijos šalių 2003 – 2015 m. eksporto kitimo tendencijas matyti, kad visos šalys buvo stipriai priklausomos nuo Rusijos eksporto rinkos, todėl pablogėjus prekybiniam santykiams su Rytai patyrė didelių nuostolių. Todėl Baltijos šalys ieško naujų eksporto rinkų ES šalyse. Iš visų Baltijos valstybių į ES mažiausiai eksportavo Lietuva.

Baltijos šalių importo apimčių kitimas 2003 – 2015 m. pavaizduotas 2 paveiksle.

2 pav. Baltijos šalių importas 2003 – 2015 m., mlrd. EUR (sudaryta pagal Lietuvos, Latvijos, Estijos statistikos departamentų duomenis)

Kaip matyti iš 2 paveikslo, analizuojamu laikotarpiu didžiausios importo apimtys buvo Lietuvoje, o mažiausios Latvijoje, tokia pati buvo ir eksporto apimčių tendencija Baltijos šalyse (žr. 1 pav.). Nuo 2003 m. iki 2015 m. importo apimtys Lietuvoje ir Latvijoje išaugo apie 3 kartus, o Estijoje tik apie 1,8 karto. Importo apimčių augimą lėmė didėjantis vidaus vartojimas augant namų

ūkio išlaidoms, didėjančios gamybos apimtys, vykdyta atskirų pramonės sektorių restruktūrizacija. Kaip eksporto, taip ir importo apimtys labiausiai buvo sumažėjusios 2009 m., kuomet dėl pasaulinės finansų krizės suprastėjo šalių ekonomikos būklė. Baltijos šalių importo apimtys labiausiai kilo 2010 m., kuomet buvo stengiamasi pakelti šalies ūkį iš nuosmukio.

Analizuojamu laikotarpiu Baltijos šalių importo apimtys viršijo eksportą, todėl buvo neigiamas prekybos balansas. Mažiausias skirtumas tarp importo ir eksporto buvo Estijoje, o Latvijoje ir Lietuvoje beveik vienodas. Paskutiniu 2013 – 2015 m. laikotarpiu mažėjant eksporto apimtims importą daugiausiai sumažino Estija (apie 2,4%), Latvija išlaikė 2012 m. importo apimties vidurkį, o Lietuva, 2013 m. dar didinusi importo apimtį, 2014 – 2015 m. sumažino apie 1,5%.

Lietuva 2013 – 2015 m. laikotarpiu daugiausiai produkcijos importavo iš Rusijos (25%), Vokietijos (12%), Lenkijos (9,5%), Latvijos (5,9%), Nyderlandų (4,6%), Italijos (3,8%). Importas iš Estijos sudarė tik apie 2,8%. Kaip matome, Rusija Lietuvai yra svarbi užsienio prekybos partnerė tiek eksportuojant, tiek importuojant reikiamą produkciją. Tokį didelį importuojamos produkcijos iš Rusijos kiekį lemia Lietuvos ūkiui reikalinga elektros energija, gamtinės dujos, nafta bei jos produktai. Lietuva vis mažiau pasigamina elektros energijos, o augant vartojimui reikia patenkinti paklausą importuojant daugiau elektros energijos iš Rusijos bei Skandinavijos šalių. Dėl pigios produkcijos kainos iš Lenkijos daugiausia importuota pieno, mėsos ir kitų maisto produktų. Importas iš Lenkijos leido sutaupyti vidaus vartotojams, kadangi konkuravo su vietinių gamintojų produkcija. Iš Vokietijos daugiausiai importuota produkcijos, kurios gamyba vidaus pramonėje neišvystyta: automobiliai ir jų detalės, žemės ūkio technika, medikamentai bei įranga, naudojama medicinos, veterinarijos, stomatologijos veiklose.

Latvijos pagrindinės partnerės importuojant produkciją 2003 – 2015 m. laikotarpiu buvo šalys, su kuriomis bendradarbiaujama ir eksportuojant produkciją: Lietuva (18%), Vokietija (11%), Lenkija (11%), Rusija (8%), Estija (8%). Daugiausiai importuota mašinų, mechaninių įrengimų ir jų dalių (20%), mineralinių produktų (15%), chemijos pramonės produktų (9%). Produktai importuoti siekiant patenkinti augančią vidaus paklausą. Dalis importuojamos produkcijos buvo reikalinga vykdant reeksportą, o kita dalimi suteiktas didesnis prekių bei žaliavų asortimentas vartotojams ir gamintojams.

Estija daugiausia produkcijos importavo taip pat iš šalių, su kuriomis bendradarbiavo eksportuojant vietinę produkciją - tai Suomija, Vokietija, Rusija, Lietuva, Latvija, Švedija. Ši Baltijos valstybė iš kitų išsiskiria didelėmis importo apimtimis iš Kinijos: importuojami tekstilės gaminiai, žaislai, smulkūs elektronikos prietaisai, plastiko gaminiai ir kita smulki produkcija, kurią Kinija gamina daug mažesniais sąnaudomis. Kaip ir kitoms Baltijos šalims, taip ir Estijai yra svarbus naftos produktų ir elektros importas, kadangi šie produktai reikalingi visai Estijos pramonei, o pati šalis jais apsirūpinti negali. Eurostat (2016) duomenimis 2014 m. Estija iš visų ES

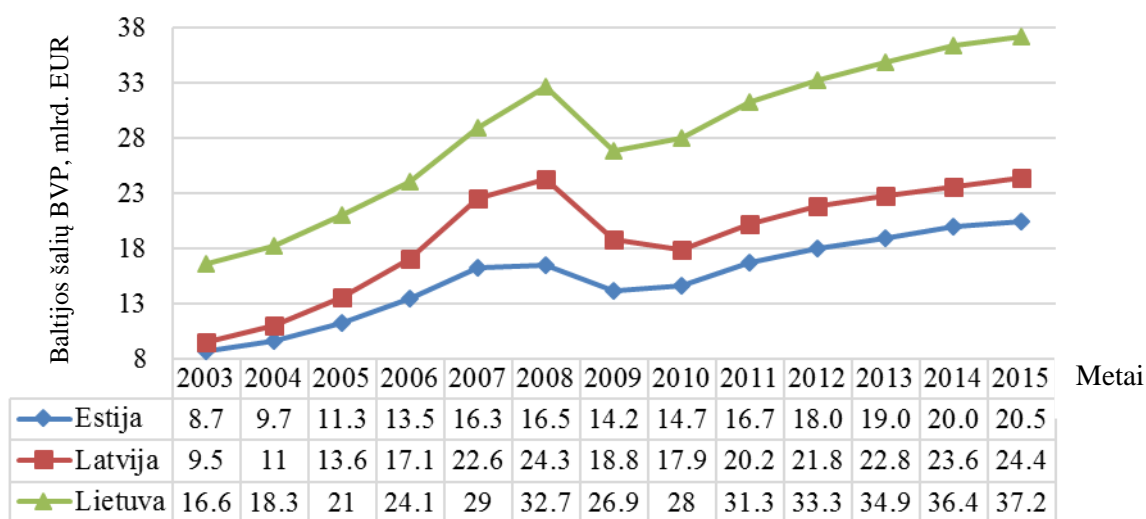
šalių buvo mažiausiai priklausoma nuo elektros importo (8,9%), o Lietuva (77,9%) priskirta šalims, kurios buvo labiausiai priklausomos nuo elektros importo. Estija importavo produkciją, kurios gamyba vidaus įmonėse buvo nepakankama arba neefektyvi ir santykinai daug brangesnė: mašinos ir jų įrenginiai, plastiko gaminiai, popierius, tekstilė, medikamentai, gyvi gyvūnai, augalai, gėrimai, maisto produktai ir kt. Daugiausia importuota tarpinio vartojimo produkcijos.

Išanalizavus Baltijos šalių 2003 – 2015 m. užsienio prekybos apimčių kitimą, matyti, kad vis labiau didėja Lietuvos, Latvijos bei Estijos bendradarbiavimas, tačiau intensyviau tarpusavyje prekiauja Lietuva ir Latvija.

4.2. Baltijos šalių makroekonominių rodiklių analizė

Atlikus užsienio prekybos apimčių analizę matyti, kad 2013- 2015 m. paastrėjusi geopolitinė padėtis ir sumažėjusios prekių kainos užsienio rinkose turėjo įtakos Baltijos šalių ekonomikos augimui.

Baltijos šalių 2003 – 2015 m. BVP, to meto kainomis kitimas pavaizduotas 3 paveiksle.

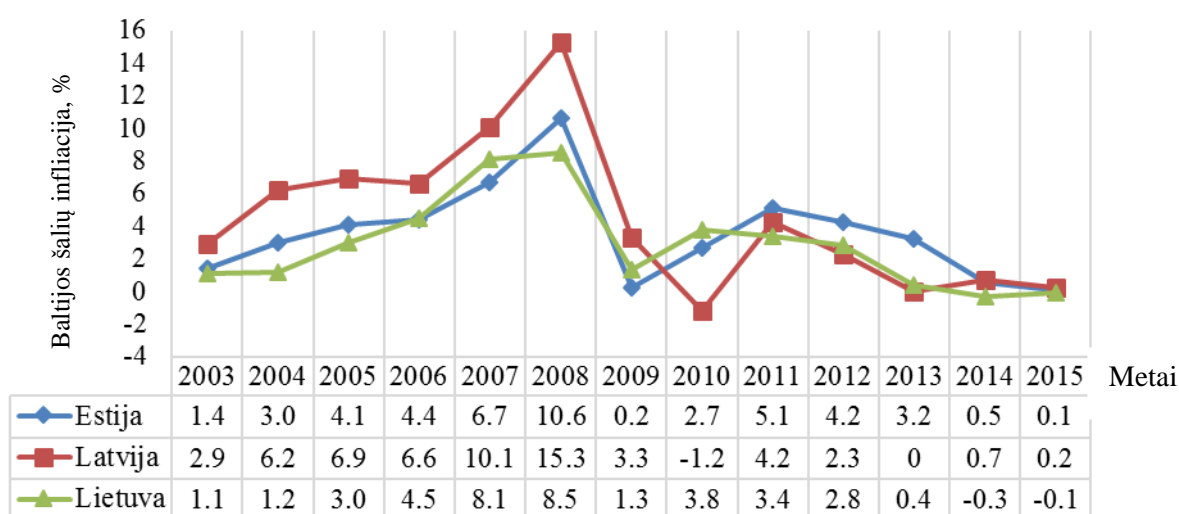

3 pav. Baltijos šalių BVP, to meto kainomis, mlrd. EUR (sudaryta pagal Lietuvos, Latvijos, Estijos statistikos departamentų duomenis)

Po įstojimo į ES Baltijos šalyse daugėjo tiesioginių užsienio investicijų, intensyvėjo užsienio prekyba, didėjo vidaus vartojimas, todėl augo ir šalių BVP. Analizuojamu 2003 – 2015 m. laikotarpiu Lietuvos sukurto BVP dydis buvo didžiausias. Mažiausiai BVP sukūrė Estija, tačiau jos BVP augimo tempai buvo didžiausi Baltijos šalyse ir šios šalies ekonomika pastarąjį dešimtmetį buvo vertinama kaip stipriausia Baltijos šalyse. Estija palyginus su kitomis Baltijos šalimis pritraukė daugiau tiesioginių investicijų, vyravo kelis kartus didesnis vidutinis darbo užmokestis, buvo mažesnis nedarbo lygis. O Lietuvoje dideli šešėlinės ekonomikos mastai nepagrįstai padidina

BVP dydį, kuomet nelegaliai gautos pajamos yra panaudojamos rinkoje ir pakliūna į vidaus vartojimo ar investicijų apimtis skaičiuojant BVP. Taip pat 2009 m. apėmus pasaulinei finansų krizei Estijos BVP palyginti su kitomis Baltijos šalimis sumažėjo mažiausiai: 2009 m. Estijos BVP sumažėjo 14,4%, Lietuvos 17,6%, Latvijos 22,6%. Po pasaulinės finansų krizės didžiausias BVP augimo tempas buvo 2011 m., kuomet šalyse padidėjo eksporto apimtys bei vidaus vartojimas. Po 2011 m. Baltijos šalių BVP augimo tempai vėl pradėjo lėtėti ir 2015 m. Estijos BVP augo tik 2,5%, Lietuvos 2,0%, o Latvijos 3,4%. Šalių BVP augimas sulėtėjo dėl sumažėjusio eksporto į Rusiją bei nepakankamai didėjančių investicijų.

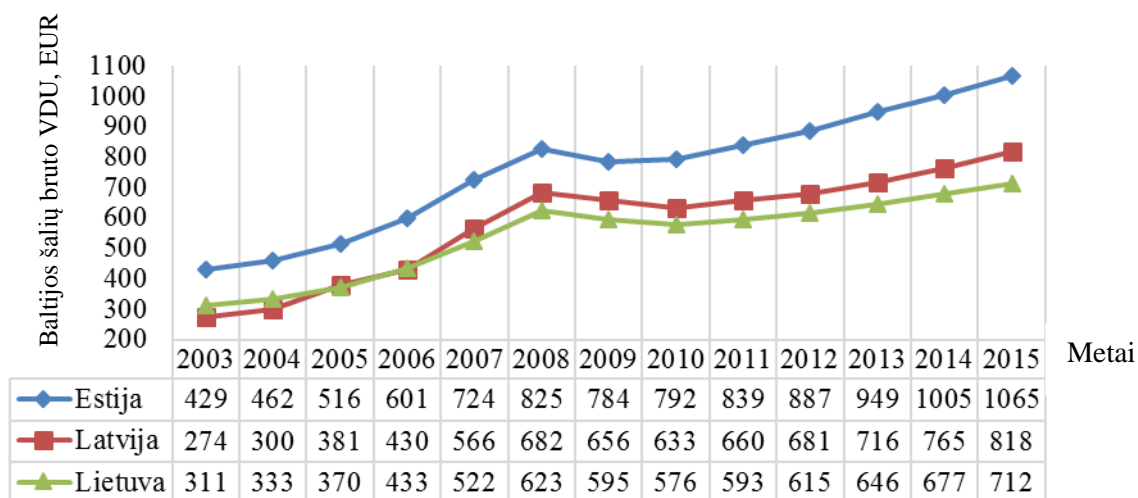
Žemiau pateiktame 4 paveiksle vaizduojama 2003 – 2015 m. Baltijos šalių infliacija, apskaičiuota pagal suderintą vartotojų kainų indeksą (toliau – SKVI).

4 pav. Baltijos šalių infliacija, apskaičiuota pagal SVKI 2003 – 2015 m., % (sudaryta pagal Lietuvos, Latvijos, Estijos statistikos departamentų duomenis)

Po įstojimo į ES Baltijos šalių infliacija kiekvienais metais augo, kol 2008 m. pasiekė patį didžiausią pakilimą: Latvijoje 15,3%, Estijoje 10,6%, Lietuvoje 8,5%. Infliacijos priežastis buvo padidėję atlyginimai, išaugusi paklausa produkcijai bei mažėjanti kvalifikuotos darbo jėgos pasiūla, kuomet gamintojai turėjo didinti ne tik atlyginimus, bet ir produkcijos kainas. Lietuvoje prie infliacijos didėjimo prisidėjo padidintas akcizas alkoholiui ir tabako gaminiams bei padidėję įkainiai už įvairias komunalinio aptarnavimo paslaugas. Tačiau 2009 m., dėl prasidėjusio ekonomikos nuosmukio infliacija sumažėjo ir siekė: Estijoje 0,2%, Latvijoje 3,3%, Lietuvoje 1,3%. Paskutiniaisiais metais Baltijos šalyse infliacija mažėjo (Lietuvoje 2014 – 2015 m. defliacija), nes nukrito naftos kainos, todėl atpigėjo benzinas, šildymas, mažėjo kai kurių prekių kainų lygis, o ir visos ES ekonomikos augimas yra sulėtėjęs.

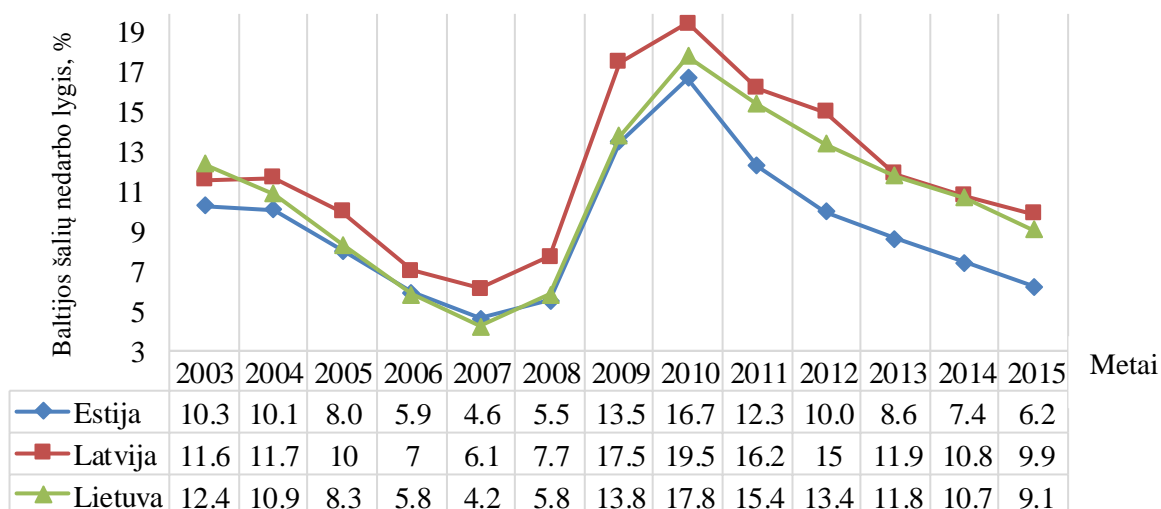
Vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis yra taip pat labai svarbus rodiklis analizuojant šiaes ekonomikos būklę. Baltijos šalių 2003 – 2015 m. VDU didėjimo tendencijos pateikiamos 5 paveiksle.

5 pav. Baltijos šalių vidutinis mėnesinis bruto darbo užmokestis 2003 – 2015 m., EUR (sudaryta pagal Lietuvos, Latvijos, Estijos statistikos departamentų duomenis)

Išanalizavus Baltijos šalių 2003 – 2015 m. darbo užmokesčio augimo tendencijas matyti, kad ekonomika augo lėčiau, bet darbo užmokestis šalyse didėjo. VDU didėjimui Baltijos šalyse svarbus veiksnys buvo kvalifikuotos darbo jėgos trūkumas. Mažiausias VDU bruto analizuojamu laikotarpiu išliko Lietuvoje (2015 m. 353,00 EUR mažesnis už Estijos; 106,00 EUR mažesnis už Latvijos). Taip pat Lietuvoje VDU lėčiausiai didėja, o sparčiausiai – Latvijoje (2015 m. Lietuvoje padidėjo 5,2%, Estijoje 6%, Latvijoje 6,9%). Estijoje buvo aukštesnis ekonomikos lygis, todėl ir VDU didesnis palyginti su kitomis Baltijos šalimis. Estija daugiau palaikė ekonominį bendradarbiavimą su Skandinavijos šalimis ir stengėsi formuoti savo ekonominę politiką remiantis šių šalių modeliu, o tuo metu Latvija ir Estija daugiau bendradarbiavo su Rusija. Lietuvos statistikoje mažiems atlyginimas įtakos turėjo ir šešėlinė ekonomika, kuomet atlyginimai buvo išmokami ne pagal darbo santykius, o nelegaliai.

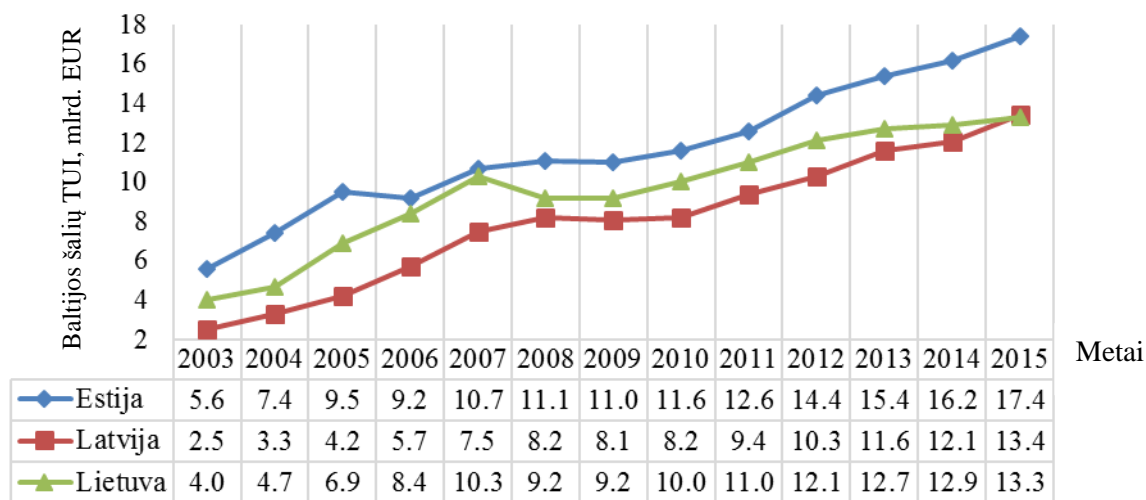
Nedarbo lygio tendencijos Baltijos šalyse 2003 – 2015 m. laikorpiu pavaizduotos 6 paveiksle.

6 pav. Baltijos šalių nedarbo lygis 2003 – 2015 m., % (sudaryta pagal Lietuvos, Latvijos, Estijos statistikos departamentų duomenis)

Kaip matome iš 6 paveikslėlio, didžiausias nedarbo lygis analizuojamu laikotarpiu išsilaikė Latvijoje, mažiausias – Estijoje. Nuo įstojimo į ES iki 2007 m. nedarbo lygis daugiausiai mažėjo Lietuvoje (nuo 12,4% iki 4,2%) ir tuo metu buvo mažiausias Baltijos šalyje. Prie Lietuvos nedarbo lygio mažėjimo prisidėjo atsivėrusi ES užsienio prekybai bei ES struktūrinių fondų parama, kuri buvo investuota į naujų darbo vietų kūrimą ir verslo plėtrą. Tačiau 2008 m. prasidėjusi pasaulinė finansų krizė palietė ir Baltijos šalių nedarbą, kuris 2010 m. pasiekė aukščiausią tašką. Nuo 2007 m. iki 2010 m. nedarbo lygis Baltijos šalyse išaugo apie tris kartus: Lietuvoje padidėjo nuo 5,8% iki 17,8%, Latvijoje nuo 7,7% iki 19,5%, o Estijoje nuo 5,5% iki 16,7%. 2011 m. pradėjus atsigausti šalių ekonomikai mažėjo ir nedarbo lygis. Po 2011 m. Estija labiausiai sumažino nedarbo lygį ir ženkliau atitrūko nuo Latvijos ir Lietuvos nedarbo lygio rodiklių. Estijoje vien iš TUI naujų darbo vietų sukuriama apie tris kartus daugiau nei Lietuvoje ar Latvijoje. Tai lemia paprastesnis darbo santykių reguliavimas ir mažesnis darbo jėgos apmokestinimas. Paskutinių metų Latvijos nedarbo augimas siejamas su suprastėjusia geopolitine padėtimi Europoje ir pramonės modernizavimu.

Tiesioginės užsienio investicijos yra svarbios kiekvienos šalies ekonomikos plėtrai. Pritraukiant investicijų šalis tampa konkurencingesnė, kadangi diegiamos naujosios technologijos, didinamas darbo našumas, kuriamos naujos darbo vietos. Baltijos šalių tiesioginėms užsienio investicijoms 2003 – 2015 m. laikotarpiu pavaizduotos 7 paveikslėlyje.

7 pav. Baltijos šalių tiesioginės užsienio investicijos 2003 – 2015 m., mlrd. EUR (sudaryta pagal Lietuvos, Latvijos, Estijos statistikos departamentų duomenis)

Analizuojamu laikotarpiu daugiausiai TUI Baltijos šalyse pritraukė Estija. TUI vienam gyventojui 2015 m. Estijoje sudarė 13 262 EUR, Lietuvoje 4 592 EUR, o Latvijoje 2014 m. sudarė 5 995 EUR. Estijos TUI tenkančios vienam žmogui yra beveik tris kartus didesnės nei Lietuvoje ir daugiau kaip 2 kartus didesnės nei Latvijoje. Taip pat matyti, kad 2015 m. Latvijos TUI apimtys pralenkė Lietuvos TUI. Estija tarp Baltijos šalių laikoma TUI lydere jau ilgą laikotarpį. Užsienio šalių investuotojams Estija yra patrauklesnė dėl geografinės padėties, labiau išvystyto oro bei jūrų transporto, lankstesnių darbo santykių, pastovaus mokesčių tarifų dydžio, pvz., reinvestuojamam pelnui taikomas 0% pelno mokestis. Lietuvoje investuotojams pagrindinės kliūtys yra pakankamai dažnai besikeičiantys įstatymai, griežtas darbo santykių reguliavimas, didelė biurokratinė našta, tačiau palankiai vertinama kvalifikuotos darbo jėgos pasiūla. Baltijos šalių TUI yra svarbios Skandinavijos šalių investicijos. Estija daugiau bendradarbiauja su Skandinavijos šalimis, todėl yra pranašesnė palyginti su Lietuva ir Latvija. Estija 2015 m. daugiausiai TUI sulaukė iš Švedijos (25%), Suomijos (23%), Nyderlandų (10%), Rusijos (5%), Norvegijos (4%), Lietuvos (3%). Lietuvoje 2015 m. daugiausiai investavo: Švedija (24%), Vokietija (10%), Nyderlandai (13%), Norvegija (6,5%). Estijos TUI Lietuvoje sudarė apie 4%, o Latvijoje tik apie 1,8%. 2015 m. į Latviją daugiausiai investavo: Švedija (22%), Nyderlandai (8%), Kipras (7%), Rusija (6%) Vokietija (6%), Norvegija (5%), Lietuva (4%). Baltijos šalyse daugiausia TUI yra pritraukiama į informacinių technologijų, draudimo, finansų, nekilnojamo turto paslaugų sritis bei į gamybos pramonę. Tiesioginėms užsienio investicijoms pritraukti yra svarbus ir šalies vertinimas Pasaulio banko, Tarptautinės valiuto fondo ir kitų pasaulinių institucijų leidiniuose. Investuotojams šalių įvertinimas pagal konkretų indeksą leidžia palyginti verslo sąlygas skirtingose valstybėse. Pagal „Transparency International“ pateiktą 2015 m. korupcijos suvokimo indeksą Estija užima 23 vietą, Lietuva – 32, o

Latvija – 40. Pagal Pasaulio banko „Doing Business“ 2015 m. ataskaitą ir vertinant verslo pradėjimo sąlygas Lietuva užima 8 vietą, Estija -16, o Latvija tik 27 vietą.

Analitikai 2016 m. prognozuoja spartesnį ūkio augimą, gerėjančius šalių makroekonominius rodiklius ir atsigauančią užsienio prekybą. Pagal DNB banko (2015) pateiktą prognoze 2016 m. Lietuvos ekonomika augs 2,8%, Latvijos 3,0%, Estijos 2,5%.

4.3. Užsienio prekybos poveikio Baltijos šalių ekonomikai koreliacinė regresinė analizė

Naudojant 2003 – 2015 m. Baltijos šalių užsienio prekybos bei kitų makroekonominių rodiklių duomenis, pateiktus prieduose Nr.1, 2, 3, atlikta koreliacinė regresinė analizė. Išanalizuota ar užsienio prekybos (eksporto, importo) apimčių kitimas 2003 – 2015 m. buvo reikšmingas Baltijos šalių ekonomikai. Nustačius reikšminį ryšį tarp kintamųjų buvo atliktas 2016 m. Lietuvos, Latvijos ir Estijos makroekonominių rodiklių modeliavimas ir prognozavimas.

Koreliacinė regresinė analizė buvo atlikta naudojant šiuos kintamuosius:

- X (nepriklausomi kintamieji) – importas, eksportas. Tame pačiame regresijos modelyje nenaudojami abudu X, kadangi yra stipri tarpusavio koreliacija.
- Y (priklausomi kintamieji) – nedarbo lygis, infliacija, VDU bruto, TUI ir BVP, to meto kainomis.

Siekiant nustatyti Lietuvos atveju koreliacinėje regresinėje analizėje naudotų kintamųjų normalumą atliktas Šapiro – Vilko testas, skaičiavimų rezultatai pateikiami 11 lentelėje.

11 lentelė. Lietuvos atvejis: kintamųjų normalumo tikrinimo rezultatai

Lietuvos makroekonominiai rodikliai 2003 - 2015 m.	p
Importas	0.230
Eksportas	0.207
Nedarbo lygis	0.963
Infliacija	0.082
VDU bruto	0.124
TUI	0.324
BVP	0.468

Kintamųjų duomenys atitinka normalumą, kuomet pagal Šapiro – Vilko testą apskaičiuota tikimybė (toliau - p) yra didesnė už 0,05 (pasiklovimo lygmenį α). Priimta nulinė hipotezė (H_0), kad kintamųjų reikšmės yra pasiskirsčiusios pagal normalųjį skirstinį ir yra tinkamos koreliacinei regresinei analizei atlikti, kadangi visų kintamųjų apskaičiuotos p reikšmės yra didesnės už 0,05.

Stačiakampėmis diagramomis patikrinta ir nustatyta, kad analizuojami duomenys neturi

išskirsčių, t.y. nėra klaidų ar nereguliarių duomenų, kurie galėtų pakeisti regresijos lygties parametrų įverčius. Stačiakampės diagramos pateikiamos priede Nr. 4.

Kintamųjų tarpusavio priklausomybei nustatyti naudotas Pirsono koreliacijos koeficientas, skaičiavimo rezultatai pateikiami 12 lentelėje.

12 lentelė. Lietuvos atvejis: ryšio tarp kintamųjų vertinimo rezultatai

		Nedarbo lygis	Infliacija	VDU	TUI	BVP
Importas	Pirsono koreliacijos koeficientas	0.048	-0.075	0.892	0.945	0.965
	p	0.876	0.808	0.000	0.000	0.000
Eksportas	Pirsono koreliacijos koeficientas	0.202	-0.245	0.892	0.939	0.942
	p	0.508	0.419	0.000	0.000	0.000

Nulinė hipotezė (H_0) teigia, kad tarp kintamųjų neegzistuoja reikšminis tiesinis ryšys. H_0 atmetama, kai apskaičiuota p reikšmė yra mažesnė už 0,05. Pagal 12 lentelės duomenis matome, kad tarp importo ir nedarbo lygio taip pat kaip ir tarp importo ir infliacijos, eksporto ir nedarbo lygio, eksporto ir infliacijos nėra reikšminio tiesinio ryšio, todėl priimta H_0 , jog tarp šių kintamųjų nėra reikšminio tiesinio ryšio, tačiau gali būti reikšminis netiesinis ryšys. Alternatyvi hipotezė (H_1) teigia, kad egzistuoja reikšminis tiesinis ryšys. H_1 priimama, kai apskaičiuota p reikšmė yra mažesnė už 0,05. H_1 priimta tarp: importo ir VDU ($p = 0,000 < 0,05$); importo ir TUI ($p = 0,000 < 0,05$); importo ir BVP ($p = 0,000 < 0,05$); eksporto ir VDU ($p = 0,000 < 0,05$); eksporto ir TUI ($p = 0,000 < 0,05$); eksporto ir BVP ($p = 0,000 < 0,05$).

Apskaičiuota Pirsono koreliacijos koeficiento reikšmė nusako ryšio stiprumą tarp kintamųjų (žr. 10 lent.). Pagal 12 lentelę matome, kad tarp importo ir BVP ($r = 0,965$), importo ir TUI ($r = 0,945$), importo ir VDU ($r = 0,892$) egzistuoja stipri teigiama tiesinė koreliacija. Todėl importo apimčių didėjimas gali daryti įtaką VDU, TUI ir BVP rodiklių didėjimui, lygiai taip pat kaip VDU, TUI ir BVP didėjimas gali daryti įtaką importo apimčių didėjimui. Tarp eksporto ir TUI ($r = 0,939$), eksporto ir BVP ($r = 0,942$), eksporto ir VDU ($r = 0,892$) taip pat egzistuoja stipri teigiama tiesinė koreliacija.

Nustatyta, kad tarp importo ir nedarbo lygio gali egzistuoti reikšminis netiesinis ryšys (žr. 12 lent.), todėl sudaryti netiesiniai regresijos modeliai tarp šių kintamųjų ir apskaičiuoti modelių parametrai, kurie pateikti 13 lentelėje.

13 lentelė. Lietuvos atvejis: netiesinių modelių, tarp nepriklausomo kintamojo importas ir priklausomo kintamojo nedarbo lygis, reikšmingumo įvertinimo rezultatai

Modelis	R ²	F	p	b ₀	b ₁	b ₂	b ₃
Logaritminis	0.000	0.002	0.962	9.229	.153		
Hiperbolinis	0.000	0.005	0.944	10.513	3421.983		
Antro laipsnio polinomas	0.048	0.250	0.783	18.467	-.001	2.905E-8	
Trečio laipsnio polinomas	0.056	0.179	0.908	30.970	-.004	1.818E-7	-2.921E-12
Rodiklinis	0.003	0.031	0.863	9.297	1.000		
Laipsninis	0.000	0.000	0.997	10.071	-.001		
Signoidinė funkcija	0.003	0.034	0.857	2.239	929.264		
Augimo	0.003	0.031	0.863	2.230	3.593E-6		
EkspONENTINIS	0.003	0.031	0.863	9.297	3.593E-6		

Koreliacinėje regresinėje analizėje modelį laikome reikšminiu, kuomet pagal Fišerio kriterijų apskaičiuota modelio p reikšmė mažesnė už 0,05 (pasikliovimo lygmenį α). Kaip matome pagal 13 lentelę su nepriklausomu kintamuoju importas ir priklausomu kintamuoju nedarbo lygis neturime nei vieno reikšminio netiesinio modelio, kadangi logaritminio modelio $p = 0,962 > 0,05$, hiperbolinio modelio $p = 0,944 > 0,05$ ir t.t. Šiuo atveju tolimesnė regresinė analizė nebuvo atlikta, kadangi šio tyrimo atveju importo apimčių kitimas neturi reikšmingos įtakos nedarbo lygiui.

Tarp kintamųjų importas ir infliacija taip pat gali egzistuoti reikšminis netiesinis ryšys (žr. 12 lent.), todėl parinkti netiesiniai regresijos modeliai ir apskaičiuoti modelių parametrai pateikiami 14 lentelėje. Lietuvoje 2003 – 2015 m. infliacijos duomenyse yra neigiamų reikšmių, todėl rodiklinis, laipsninis, signoidinės funkcijos, augimo ir eksponentinis modeliai negalėjo būti sudaryti.

14 lentelė: Lietuvos atvejis: netiesinių modelių, tarp nepriklausomo kintamojo importas ir priklausomo kintamojo infliacija, reikšmingumo įvertinimo rezultatai

Modelis	R ²	F	p	b ₀	b ₁	b ₂	b ₃
Logaritminis	0.001	0.008	0.929	0.899	0.205		
Hiperbolinis	0.014	0.160	0.697	3.718	-13315.251		
Antro laipsnio polinomas	0.596	7.387	0.011	-17.710	0.0026	-7.421E-8	
Trečio laipsnio polinomas	0.762	9.598	0.004	21.013	-0.005	3.990E-7	-9.045E-12

Remiantis 14 lentelės duomenimis yra du reikšminiai netiesinės regresijos modeliai: antro ($p = 0,011 < 0,05$) ir trečio laipsnio polinomas ($p = 0,004 < 0,05$). Siekiant pasirinkti tikslesnį regresijos modelį įvertintas abiejų modelių determinacijos koeficientas R². Šiuo atveju trečio laipsnio polinomo determinacijos koeficientas R² yra arčiau 1, todėl laikome, kad šis modelis yra tikslesnis

(žr. 14 lent.). Sudaryta 15 lentelė, kurioje aprašyti trečio laipsnio polinomo modelio parametrai su nepriklausomu kintamuoju importas ir priklausomu kintamuoju infliacija.

15 lentelė. Lietuvos atvejis: trečio laipsnio polinomo modelio, tarp nepriklausomo kintamojo importas ir priklausomo kintamojo infliacija, parametrų įvertinimo rezultatai

Parametras	Parametrų įverčiai	Statistika	p
b ₁	-0.005	-1.620	0.140
b ₂	3.990E-7	2.101	0.065
b ₃	-9.045E-12	.	.
b ₀	21.013	1.298	0.226

Pagal 15 lentelėje pateiktą p reikšmę nustatėme modelio parametrų reikšmingumą. Modelio parametras yra reikšminis, kai apskaičiuota $p < 0,05$. Šiuo atveju du modelio parametrai yra nereikšminiai (b₁, kur $p = 0,140 > 0,05$; b₂, kur $p = 0,065 > 0,05$), todėl šis modelis atmestas ir sudaryta 16 lentelė, aprašanti kito reikšminio modelio: antro laipsnio polinomo modelio parametrų reikšmes.

16 lentelė. Lietuvos atvejis: antro laipsnio polinomo modelio, tarp nepriklausomo kintamojo importas ir priklausomo kintamojo infliacija, parametrų įvertinimo rezultatai

Parametras	Parametrų įverčiai	Statistika	p
b ₁	0.0026	3.746	0.004
b ₂	-7.421E-8	-3.826	0.003
b ₀	-17.710	-3.041	0.012

Remiantis 16 lentele matome, kad visi modelio parametrai yra reikšminiai, kadangi apskaičiuotos p reikšmės yra mažesnės už 0,05. Užrašomas antro laipsnio polinomas:

- $y = b_0 + b_1x + b_2x^2$.

Lietuvos Banko (2016) pateikta prognoze Lietuvos 2016 m. importo apimtys didės apie 3,2%, o tai sudarys 26209,39 mln. EUR. Šią prognozę įstatę į antro laipsnio polinomo lygtį apskaičiavome 2016 m. infliaciją:

- $\text{Infliacija}_{2016} = -17,710 + 0,0026 \times 26209,39 - 0,00000007421 \times 26209,39^2 = -0,5 \%$.

Išanalizuotu nepriklausomojo kintamojo importas ir priklausomojo kintamojo infliacija atveju nustatėme, kad 2016 m. importo apimtims didėjant iki 26209,39 mln. EUR 2016 m. defliacija Lietuvoje gali didėti iki -0,5 %.

Nepriklausomas kintamasis importas su priklausomais kintamaisiais: VDU, TUI ir BVP koreliuoja reikšminiu teigiamu tiesiniu ryšiu (žr. 12 lent.), todėl sudaryti tiesinės regresijos modeliai tarp šių kintamųjų. Apskaičiuoti modelių parametrai pateikiami 17 lentelėje.

17 lentelė. Lietuvos atvejis: tiesinės regresijos modelių parametrų reikšmingumo įvertinimo rezultatai su nepriklausomu kintamuoju importas

Tiesinis modelis	R ²	F	p	b ₀	b ₁
Importas ir VDU	0.796	43.027	0.000	186.642	0.019
Importas ir TUI	0.892	91.041	0.000	1250.278	0.449
Importas ir BVP	0.931	148.563	0.000	9100.691	1.042

Įvertinus 17 lentelėje pateiktą determinacijos koeficientą R² matyti, kad tiesinės regresijos modelio tarp importo ir VDU tikslumas yra apie 80%, importo ir TUI – 90%, importo ir BVP – 93%. Sudarytų modelių parametrai yra reikšminiai, todėl į tiesinės regresijos modelio lygtį įstačius prognozuojamą 2016 m. importo apimtį buvo apskaičiuotos priklausomų kintamųjų apimtys 2016 m. :

- $VDU_{2016} = b_0 + b_1x_1 = 186,642 + 0,019 \times 26209,39 = 684,62$ EUR;
- $TUI_{2016} = b_0 + b_1x_1 = 1250,278 + 0,449 \times 26209,39 = 13018,29$ mln. EUR;
- $BVP_{2016} = b_0 + b_1x_1 = 9100,691 + 1,042 \times 26209,39 = 36410,88$ mln. EUR.

Išanalizavus ryšį tarp kintamųjų nustatyta, kad 2016 m. Lietuvos importo apimtims didėjant iki 26209,39 mln. EUR VDU priklausantis nuo importo apimčių gali sudaryti 684,62 EUR, TUI – 13018,29 mln. EUR, o BVP – 36410,88 mln. EUR.

Eksportas ir nedarbo lygis gali koreliuoti reikšminiu netiesiniu ryšiu (žr. 12 lent.), tačiau išanalizavus galimus netiesinės regresijos modelius tarp nepriklausomo kintamojo eksportas ir priklausomo kintamojo nedarbo lygis nustatyta, kad reikšminio ryšio tarp šių kintamųjų nėra. Modelių parametrai pateikiami priede Nr. 5.

Tarp kintamųjų eksportas ir infliacija gali egzistuoti reikšminis netiesinis ryšys (žr. 12 lent.), todėl sudaryti netiesiniai regresijos modeliai ir apskaičiuoti modelių parametrai pateikiami 18 lentelėje.

18 lentelė. Lietuvos atvejis: netiesinių modelių, tarp nepriklausomo kintamojo eksportas ir priklausomo kintamojo infliacija, reikšmingumo įvertinimo rezultatai

Modelis	R ²	F	p	b ₀	b ₁	b ₂	b ₃
Logaritminis	0.013	0.147	0.708	9.626	-0.702		
Hiperbolinis	0.000	0.004	0.951	3.007	-1393.809		
Antro laipsnio polinomas	0.587	7.099	0.012	-9.604	0.002	-6.567E-8	
Trečio laipsnio polinomas	0.592	4.346	0.037	-6.005	0.001	-2.284E-9	-1.388E-12

Pagal 18 lentelėje pateiktą p reikšmę nustatyti du reikšminiai netiesinės regresijos modeliai - tai antro ($p = 0,012 < 0,05$) ir trečio laipsnio polinimai ($p = 0,037 < 0,05$). Iš reikšminių netiesinės regresijos modelių tarp importo ir infliacijos tikslesnis - trečio laipsnio polinomas, kadangi šio modelio determinacijos koeficientas R^2 yra didesnis už antro laipsnio polinomo determinacijos koeficientą R^2 (žr. 18 lent.).

Patikrinus trečio laipsnio polinomo parametrų reikšmingumą nustatyta, kad modelio parametrai yra nereikšminiai, kadangi apskaičiuotos p reikšmės pateikiamos priede Nr. 6 yra didesnės 0,05. Todėl trečio laipsnio polinomo modelis buvo nebenaudojamas toliau ir sudaryta 19 lentelė, aprašanti antro laipsnio polinomo parametrus.

19 lentelė. Lietuvos atvejis: antro laipsnio polinomo modelio, tarp nepriklausomo kintamojo eksportas ir priklausomo kintamojo infliacija, parametrų įvertinimo rezultatai

Parametras	Parametrų įverčiai	Statistika	p
b_1	0.002	3.354	0.007
b_2	-6.567E-8	-3.569	0.005
b_0	-9.604	-2.266	0.047

Visi antro laipsnio polinomo parametrai yra reikšminiai, kadangi apskaičiuotos p reikšmės yra ne didesnės už 0,05 ($b_1 = 0,007 < 0,05$; $b_2 = 0,005 < 0,05$).

Lietuvos Banko (2016) pateikta prognoze Lietuvos 2016 m. eksporto apimtys didės apie 2,9%, o tai sudarys 23650,12 mln. EUR. Šią prognozę įstačius į antro laipsnio polinomo lygtį apskaičiavome 2016 m. infliaciją:

- $\text{Infliacija}_{2016} = b_0 + b_1x + b_2x^2 = -9,604 + 0,002 \times 23650,12 - 0,00000006567 \times 23650,12^2 = 1,0 \%$.

Išanalizuotu nepriklausomo kintamojo eksportas ir priklausomo kintamojo infliacija atveju nustatėme, kad 2016 m. eksporto apimtims didėjant iki 23650,12 mln. EUR 2016 m. infliacija Lietuvoje gali didėti iki 1,0 %.

Eksportas su kitais analizuotais makroekonominiais šalies rodikliais koreliuoja teigiamu tiesiniu ryšiu (žr. 12 lent.), todėl 20 lentelėje pateikti tiesinės regresijos modelių parametrai, kur eksportas yra nepriklausomas kintamasis, o VDU, TUI ir BVP rodikliai yra priklausomi kintamieji.

20 lentelė. Lietuvos atvejis: tiesinės regresijos modelių parametrų reikšmingumo įvertinimo rezultatai su nepriklausomu kintamuoju eksportas

Tiesinis modelis	R^2	F	p	b_0	b_1
Eksportas ir VDU	0.795	42.739	0.000	252.797	0.018
Eksportas ir TUI	0.882	82.345	0.000	2849.603	0.426
Eksportas ir BVP	0.888	87.194	0.000	13090.815	0.971

Įvertinus 20 lentelėje pateiktą determinacijos koeficientą R^2 nustatyta, kad tiesinės regresijos modelio su eksportu ir VDU tikslumas yra apie 80%, eksportu ir TUI – 88%, eksportu ir BVP – 89%. Sudarytų modelių parametrai yra reikšminiai, todėl į tiesinės regresijos modelio lygtį įstačius prognozuojamą 2016 m. eksporto apimtį buvo apskaičiuotos priklausomų kintamųjų apimtys 2016 m.:

- $VDU_{2016} = b_0 + b_1x_1 = 252,794 + 0,018 \times 23650,12 = 678,50$ EUR;
- $TUI_{2016} = b_0 + b_1x_1 = 2849,603 + 0,426 \times 23650,12 = 12924,55$ mln. EUR;
- $BVP_{2016} = b_0 + b_1x_1 = 13090,815 + 0,971 \times 23650,12 = 36055,08$ mln. EUR.

Išanalizavus ryšį tarp kintamųjų nustatyta, kad 2016 m. Lietuvos eksporto apimtims didėjant iki 23650,12 mln. EUR VDU priklausantis nuo eksporto apimčių sieks 678,50 EUR, TUI – 12924,55 mln. EUR, o BVP – 36055,08 mln. EUR.

Analizuojant užsienio prekybos poveikį Latvijos ekonomikai taip pat kaip ir Lietuvos atveju atlikta koreliacinė regresinė analizė vadovaujantis 3 skyriuje aprašyta tyrimo metodologija. Naudotų duomenų normalumui patikrinti atliktas Šapiro – Vilko testas, kurio rezultatai pateikiami 21 lentelėje.

21 lentelė. Latvijos atvejis: kintamųjų normalumo tikrinimo rezultatai

Latvijos makroekonominiai rodikliai 2003 – 2015 m.	p
Eksportas	0.221
Importas	0.115
Nedarbo	0.630
Infliacija	0.240
VDU	0.131
TUI	0.796
BVP	0.111

Duomenys atitinka normalumą ir yra tinkami atlikti koreliacinę regresinę analizę, kuomet galime priimti nulinę hipotezę (H_0), kuri teigia, kad kintamieji yra pasiskirstę pagal normalųjį skirstinį. H_0 yra priimama, kai pagal Šapiro – Vilko testą apskaičiuota p reikšmė yra didesnė už 0,05. Kaip matome pagal 21 lentelę, analizuotu Latvijos atveju duomenys atitinka normalumą ir yra pasiskirstę pagal normalųjį skirstinį, kadangi visos apskaičiuotos p reikšmės yra didesnės už 0,05.

Stačiakampėmis diagramomis, pateiktomis priede Nr. 7, patikrinta ir nustatyta, kad duomenys neturi išskirsčių.

Ryšiu tarp kintamųjų nustatyti apskaičiuotas Pirsono koreliacijos koeficientas pateikiamas 22 lentelėje.

22 lentelē. Latvijas atvejis: ryšio tarp kintamujų vertinimo rezultatai

		Nedarbo lygis	Infliacija	VDU	TUI	BVP
Eksportas	Pirsono koreliacijos koeficientas	0.154	-0.438	0.902	0.966	0.834
	p	0.616	0.134	0.000	0.000	0.000
Importas	Pirsono koreliacijos koeficientas	-0.156	-0.125	0.845	0.892	0.922
	p	0.611	0.685	0.000	0.000	0.000

Nulinė hipotezė (H_0) teigia, kad tarp kintamųjų nėra reikšminio tiesinio ryšio, tačiau gali egzistuoti reikšminis netiesinis ryšys, kuomet $p > 0,05$. Remiantis 22 lentelėje pateiktomis Pirsono koreliacijos p reikšmėmis H_0 priimta tarp šių kintamųjų: eksporto ir nedarbo; eksporto ir infliacijos; importo ir nedarbo; importo ir infliacijos. Tuo tarpu alternatyvi hipotezė (H_1) teigia, kad tarp kintamųjų egzistuoja reikšminis tiesinis ryšys, kuomet $p < 0,05$. H_1 priimta tarp šių kintamųjų: eksporto ir VDU; eksporto ir TUI; eksporto ir BVP; importo ir VDU; importo ir TUI; importo ir BVP. Taip pat įvertinus šių kintamųjų Pirsono koreliacijos koeficiento reikšmes nustatyta, kad egzistuoja pakankamai stiprus teigiamas tiesinis ryšys. Teigiamas tiesinis ryšys rodo, kad vienam kintamajam didėjant kitas kintamasis taip pat didės ar abu kintamieji didės veikiami trečio kintamojo.

Prieduose Nr. 8, 9, pateikiami sudaryti netiesinės regresijos modeliai su nepriklausomu kintamuoju eksportas ir priklausomais kintamaisiais nedarbo lygis, infliacija. Išanalizavus, pagal Fišerio kriterijaus statistikos apskaičiuotas p reikšmes, nustatyta, kad nėra nė vieno reikšminio modelio tarp šių kintamųjų ($p > 0,05$).

Toliau sudaryti trys reikšminiai tiesinės regresijos modeliai, kur nepriklausomas kintamasis yra eksportas, o priklausomi kintamieji: VDU, TUI ir BVP, o apskaičiuotų modelių parametrai pateikiami 23 lentelėje.

23 lentelē. Latvijos atvejis: tiesinės regresijos modelių parametų reikšmingumo įvertinimo rezultatai su nepriklausomu kintamuoju eksportas

Tiesinis modelis	R²	F	p	b₀	b₁
Eksportas ir VDU	0.813	47.844	0.000	204.007	0.056
Eksportas ir TUI	0.932	151.615	0.000	317.941	1.149
Eksportas ir BVP	0.695	25.069	0.000	9201.534	1.469

Latvijos Finansų ministerijos (2016) prognoze 2016 m. Latvijos eksporto apimtys didės apie 2,5 % ir tai sudarys 10636,22 mln. EUR. Ši 2016 m. eksporto apimčių prognozė yra naudojama

apskaičiuojant kitus Latvijos 2016 m. makroekonominis rodiklius, kurie turi reikšminį ryšį su eksportu:

- $VDU_{2016} = b_0 + b_1X_1 = 204,007 + 0,056 \times 10636,22 = 784,35$ EUR;
- $TUI_{2016} = b_0 + b_1X_1 = 317,941 + 1,149 \times 10636,22 = 12538,96$ mln. EUR;
- $BVP_{2016} = b_0 + b_1X_1 = 9201,534 + 1,469 \times 10636,22 = 24826,14$ mln. EUR.

Išanalizavus ryšį tarp kintamųjų nustatyta, kad 2016 m. Latvijos eksporto apimtims didėjant iki 10636,22 mln. EUR VDU priklausantis nuo eksporto apimčių sieks 784,35 EUR, TUI – 12538,96 mln. EUR, o BVP – 24826,14 mln. EUR.

Prieduose Nr. 10, 11 pateikti netiesiniai regresijos modeliai su priklausomu kintamuoju importas ir nepriklausomais kintamaisiais nedarbo lygis, infliacija. Šie modeliai neanalizuoti toliau, kadangi nėra reikšminiai ($p > 0,05$).

Sudaryti trys reikšminiai tiesinės regresijos modeliai, kur nepriklausomas kintamasis yra importas, o priklausomi kintamieji atitinkamai VDU, TUI ir BVP, apskaičiuoti modelių parametrai pateikiami 24 lentelėje.

24 lentelė. Latvijos atvejis: tiesinės regresijos modelių parametru reikšmingumo įvertinimo rezultatai su nepriklausomu kintamuoju importas

Tiesinis modelis	R ²	F	p	b ₀	b ₁
Importas ir VDU	0.713	27.364	0.000	96.076	0.051
Importas ir TUI	0.796	42.886	0.000	-1747.147	1.024
Importas ir BVP	0.851	62.689	0.000	4094.158	1.569

Latvijos Finansų ministerijos (2016) prognoze 2016 m. Latvijos importo apimtyms didės 2,5 % ir viso sudarys 12820,68 mln. EUR. Ši 2016 m. importo apimčių prognozė yra naudojama apskaičiuojant kitus Latvijos 2016 m. makroekonominis rodiklius, kurie turi reikšminį ryšį su importu:

- $VDU_{2016} = b_0 + b_1X_1 = 96,076 + 0,051 \times 12820,68 = 749,93$ EUR;
- $TUI_{2016} = b_0 + b_1X_1 = -1747,147 + 1,024 \times 12820,68 = 11381,23$ mln. EUR;
- $BVP_{2016} = b_0 + b_1X_1 = 4094,158 + 1,569 \times 12820,68 = 24208,80$ mln. EUR.

Apibendrinant reikšminį ryšį tarp kintamųjų nustatyta, kad 2016 m. Latvijos importo apimtims didėjant iki 12820,68 mln. EUR atitinkamai didės ir kiti makroekonominiai rodikliai: VDU iki 749,93 EUR, TUI – 11381,23 mln. EUR, o BVP – 24208,80 mln. EUR.

Koreliacinė regresinė analizė Estijos atveju taip pat pradėta nuo Šapiro – Vilko testo, kurio rezultatai pateikiami 25 lentelėje.

25 lentelė. Estijos atvejis: kintamųjų normalumo tikrinimo rezultatai

Estijos 2003 - 2015 m. rodikliai	p
Eksportas	0.094
Importas	0.146
Nedarbolygis	0.559
Infliacija	0.2
VDU	0.567
TUI	0.963
BVP	0.652

Remiantis 25 lentelėje Šapiro – Vilko testu apskaičiuota p reikšme priimta nulinė hipotezė (H_0), kuri teigia, kad duomenys atitinka normalumą ir yra pasiskirstę pagal normalųjį skirstinį, kadangi naudojamų kintamųjų apskaičiuotos $p > 0,05$.

Sudarius stančiakampes diagramas, kurios pateiktos priede Nr. 12, nustatyta, kad nedarbo lygio ir infliacijos duomenyse yra išskirsčių. Išskirstis nuspręsta palikti, kadangi duomenys tenkina normalumą.

Ryšiui tarp kintamųjų nustatyti naudotas Pirsono koreliacijos koeficientas, skaičiavimų rezultatai pateikiami 26 lentelėje.

26 lentelė. Estijos atvejis: ryšio tarp kintamųjų vertinimo rezultatai

		Nedarbo lygis	Infliacija	VDU	TUI	BVP
Eksportas	Pirsono koreliacijos koeficientas	-0.085	-0.024	0.887	0.908	0.916
	p	0.782	0.938	0.000	0.000	0.000
Importas	Pirsono koreliacijos koeficientas	-0.345	0.123	0.821	0.849	0.908
	p	0.248	0.690	0.001	0.000	0.000

Remiantis 26 lentelėje patekta p reikšme priimtos hipotezės:

- Alternatyvi hipotezė (H_0): tarp eksporto ir nedarbo lygio; eksporto ir infliacijos; importo ir nedarbo lygio; importo ir infliacijos ($p > 0,05$). Priimta H_0 reiškia, kad tarp šių kintamųjų nėra reikšminio tiesinio ryšio, tačiau gali egzistuoti reikšminis netiesinis ryšys. Todėl buvo sudaryti netiesinės regresijos modeliai su šiais kintamaisiais, kur eksportas ir importas – nepriklausomi kintamieji, o nedarbo lygis ir infliacija – priklausomoji kintamieji. Įvertinus modelių reikšmingumą nustatyta, kad nėra nė vieno reikšminio netiesinio modelio tarp šių kintamųjų, kadangi $p > 0,05$. Sudarytų modelių parametrai pateikiami prieduose Nr. 13, 14, 15, 16.

- Nulinė hipotezė (H_1): tarp eksporto ir VDU; eksporto ir TUI; eksporto ir BVP; importo ir VDU; importo ir TUI; importo ir BVP ($p < 0,05$). Priimta H_1 reiškia, kad tarp kintamųjų egzistuoja reikšminis tiesinis ryšys. Pagal Pirsono koreliacijos koeficientą matyti, kad tarp kintamųjų egzistuoja stipri teigiama tiesinė priklausomybė, kuomet vienam iš kintamųjų didėjant kitas kintamasis taip pat didės ir atvirkščiai. Ryšio tarp kintamųjų stiprumas parodo tik tarpusavio priklausomybę, bet ne priežastį, kodėl atitinkami kintamieji yra veikiami vienas kito.

Remiantis nustatytu tiesiniu ryšiu tarp kintamųjų sudaryti trys reikšminiai tiesinės regresijos modeliai, kur nepriklausomas kintamasis yra eksportas, o priklausomi kintamieji: VDU, TUI ir BVP. Apskaičiuoti modelių parametrai pateikiami 27 lentelėje.

27 lentelė. Estijos atvejis: tiesinės regresijos modelių parametru reikšmingumo įvertinimo rezultatai su nepriklausomu kintamuoju eksportas

Tiesinis modelis	R ²	F	p	b ₀	b ₁
Eksportas ir VDU	0.787	40.731	0.000	199.054	0.063
Eksportas ir TUI	0.824	51.484	0.000	1976.257	1.089
Eksportas ir BVP	0.838	57.004	0.000	4661.696	1.194

Remiantis 27 lentelėje pateiktu determinacijos koeficientu R² matome, kad sudaryti tiesiniai regresijos modeliai yra pakankamai tikslūs: tiesinės regresijos modelio su nepriklausomu kintamuoju eksportas ir priklausomu kintamuoju VDU tiklumas yra apie 79%, kadangi apskaičiuotas R² yra lygus 0,787; atitinkamai eksporto ir TUI – 82%; eksporto ir BVP – 84%.

Estijos Finansų ministerijos (2015) pateikta prognoze 2016 m. eksporto apimtys didės iki 12033,63 mln. EUR. Panaudojant šią prognozę apskaičiuotos prognozuojamos VDU, TUI ir BVP apimtys 2016 m.:

- $VDU_{2016} = b_0 + b_1x_1 = 199,054 + 0,063 \times 12033,63 = 957,17$ EUR;
- $TUI_{2016} = b_0 + b_1x_1 = 1976,257 + 1,089 \times 12033,63 = 15080,88$ mln. EUR;
- $BVP_{2016} = b_0 + b_1x_1 = 4661,696 + 1,194 \times 12033,63 = 19029,85$ mln. EUR.

Apibendrinant reikšminį ryšį tarp kintamųjų nustatyta, kad 2016 m. Estijos eksporto apimtims didėjant iki 12033,63 mln. EUR atitinkamai didės ir kiti makroekonominiai rodikliai: VDU iki 957,17 EUR, TUI – 15080,88 mln. EUR, o BVP – 19029,85 mln. EUR.

Remiantis 26 lentele sudaryti trys reikšminiai tiesinės regresijos modeliai, kur nepriklausomas kintamasis yra importas, o priklausomi kintamieji: VDU, TUI ir BVP. Apskaičiuoti modelių parametrai pateikiami 28 lentelėje.

28 lentelė. Estijos atvejis: tiesinės regresijos modelių parametrų reikšmingumo įvertinimo rezultatai su nepriklausomu kintamuoju importas

Tiesinis modelis	R ²	F	p	b ₀	b ₁
Importas ir VDU	0.674	22.723	0.001	108.863	0.061
Importas ir TUI	0.721	28.392	0.000	289.763	1.065
Importas ir BVP	0.824	51.544	0.000	2062.873	1.237

Tyrimo metodologijoje aprašėme, kad sudarytas regresijos modelis bus tinkamas prognozavimui, kuomet determinacijos koeficientas R² yra ne mažesnis nei 0,2. Kaip matome, 28 lentelėje pateikti tiesinės regresijos modeliai yra tinkami prognozavimui, kadangi determinacijos koeficientas R² yra didesnis už 0,2 (0,674 > 0,2; 0,721 > 0,2; 0,824 > 0,2).

Estijos Finansų ministerijos (2015) pateikta prognoze 2016 m. importo apimtys didės iki 13607,67 mln. EUR. Šią prognozę įstačius į tiesinės regresijos lygtį apskaičiavome 2016 m. VDU, TUI ir BVP apimtis:

- $VDU_{2016} = b_0 + b_1x_1 = 108,863 + 0,061 \times 13607,67 = 938,93$ EUR;
- $TUI_{2016} = b_0 + b_1x_1 = 289,763 + 1,065 \times 13607,67 = 14781,93$ mln. EUR;
- $BVP_{2016} = b_0 + b_1x_1 = 2062,873 + 1,237 \times 13607,67 = 18895,56$ mln. EUR.

Apibendrinant reikšminį ryšį tarp kintamųjų nustatyta, kad 2016 m. Estijos importo apimtims didėjant iki 13607,67 mln. EUR atitinkamai didės ir kiti makroekonominiai rodikliai: VDU iki 938,93 EUR, TUI – 14781,93 mln. EUR, o BVP – 18895,56 mln. EUR.

Išanalizavus Baltijos šalių ekonomikos būklę matyti, kad šios šalys yra atviros užsienio prekybai. Baltijos šalių pagrindinės užsienio prekybos rinkos yra ES ir Rytų Europa, todėl ekonomikos augimo ar sulėtėjimo tempai šiose rinkose darė reikšmingą įtaką ir Baltijos šalių ekonomikai. Baltijos šalių ekonomikai pastaraisiais metais daugiausiai buvo nuostolingas Rusijos taikomas embargas, kadangi mažėjo eksporto apimtys į šią rinką ir reikėjo daugiau laiko diversifikuoti eksportą į naujas rinkas. Koreliacinės regresinės analizės rezultatai parodė, kad Baltijos šalyse egzistuoja reikšminis tiesinis ryšys tarp užsienio prekybos ir VDU, TUI bei BVP apimčių kitimo. Nustatyta, kad didėjant užsienio prekybai atitinkamai didės ir minėti makroekonominiai rodikliai. Todėl galime teigti, kad šalių ekonomikos augimo pagreitis priklauso nuo užsienio prekybos, o ypač nuo eksporto apimčių kitimo ir pagrindinių eksporto partnerių ekonominio augimo.

IŠVADOS IR REKOMENDACIJOS

1. Išanalizavus užsienio prekybos poveikį šalies ekonomikai nustatyta, kad geresnių šalies ūkio rezultatų pasiekimas yra susijęs su eksporto ir importo apimčių didėjimu. Užsienio prekybos plėtra yra siejama su šalies ekonomikos vystymusi ir didėjančia gyventojų gerove. Eksportuojant šalyje greičiau pasiekama masto ekonomija, didėja darbo ir gamybos produktyvumas, sukuriama naujų darbo vietų, mokami didesni atlyginimai. Importuojamos reikalingos žaliavos gamybai, investuojama į naujus gamybos įrengimus ar technologijas, skatinamas vidaus vartojimas, papildomas valstybės biudžetas.

2. Išanalizavus mokslinę literatūrą nustatyta, kad užsienio prekybą lemia skirtingos gamybos sąlygos bei skirtingi gamybos našumo lygiai dėl kurių šalyse pagaminamų prekių įvairovė, savybės bei kaina yra nevienoda. Vykdam užsienio prekybą vartotojams yra pateikiamas didesnis produkcijos asortimentas, todėl patenkinami skirtingi vartotojų skoniai bei poreikiai. Analizė parodė, kad užsienio prekybos svarba šalių ekonomikai turėtų tik stiprėti, kadangi vis daugiau prekių yra gaminama ne vienoje, bet keliose šalyse. Dėl vykdomos užsienio prekybos šalys gali specializuoti savo gamybą toje srityje, kurioje geba dirbti efektyviausiai.

Absoliutaus ir palyginamojo pranašumo teorijų analizė parodė, kad šalys efektyviau panaudoja turimus gamybos išteklius, kuomet specializuojasi gaminti ir eksportuoti tas prekes, kurių gamybos kaštai yra palyginti mažesni nei kitose šalyse. Šalys gali gaminti produkciją santykinai mažesniais kaštais dėl efektyvesnio gamybos veiksmų panaudojimo, kuomet pasiekiamas aukštesnis našumo lygis arba dėl turimų gamtinių išteklių, darbuotojų įgūdžių ar kitų turimų gamybos veiksmų, kurie leidžia produkciją gaminti mažesniais kaštais, nei užsienio konkurentai.

Šalys vykdo užsienio prekybos politiką reguliuodamos importo ir eksporto apimtis. Užsienio prekybos politikos formos pasirinkimas dažniausiai priklauso nuo valstybės ūkio būklės, padėties tarptautinėje rinkoje bei norimų pasiekti tikslų. Nustatyta, kad užsienio prekybos reguliavimo metodai daugiausia yra nukreipti į vietinės rinkos apsaugą nuo importo ir į palankesnių sąlygų eksportuotojams kūrimą. Taikant užsienio prekybos apribojimus šalims reikia įvertinti kokius atsakomuosius veiksmus gali taikyti prekybos partnerės, kadangi tai gali paveikti tolimesnę vidaus įmonių plėtrą.

3. Užsienio prekybos poveikio ekonomikai vertinimas atliktas naudojant aprašomąją statistiką, skirtą užsienio prekybos bei kitų pagrindinių makroekonominių Baltijos šalių rodiklių 2003 - 2015 m. laikotarpiu kitimo analizei. Taip pat naudota koreliacinė regresinė analizė, kuria buvo nustatytas užsienio prekybos poveikis pagrindiniams Baltijos šalių makroekonominiams rodikliams ir atlikta 2016 m. Baltijos šalių makroekonominių rodiklių prognozė.

4. Baltijos šalių ekonomikos būklės analizė parodė, kad 2003 – 2015 m. laikotarpiui buvo būdingos tiek spartaus ekonomikos augimo, tiek nuosmukio tendencijos. Po įstojimo į ES iki pat 2008 – ūjų metų Baltijos šalių ekonomikos augimas buvo itin spartus. Šiuo laikotarpiu Baltijos šalys eksportavo į naujai atsivėrusias ES rinkas, naudojosi ES teikiama struktūrine parama, skirta šalies infrastruktūros gerinimui, kūrė naujas darbo vietas ir pritraukė naujus investuotojus. Todėl Baltijos šalių pagrindiniai makroekonominiai rodikliai 2003 - 2008 m. laikotarpiu gerėjo, o visą šį spartų ekonominį augimą lydėjo nuosaiki infliacija. Baltijos šalių ekonomikos augimas sumažėjo dėl 2009 m. pasaulinės finansų krizės. Baltijos šalių ekonomikos augimą pokriziniu laikotarpiu lėmė vidaus įmonių gebėjimas prisitaikyti prie pasikeitusios ekonominės padėties ir greitesnis eksporto rinkų augimas. 2010 – 2011 m. eksporto apimčių didėjimas buvo laikomas pagrindiniu veiksniu, padėjusiu Baltijos šalims įveikti ekonomikos nuosmukį. Importas taip pat prisidėjo prie ekonomikos augimo, kadangi skatino vidaus vartojimą, investicijas bei gamybos apimčių didėjimą. Tai, kad Baltijos šalių ekonomika yra priklausoma nuo užsienio prekybos, įrodė ir paskutiniai metai, kuomet sumažėjus eksporto apimtims sulėtėjo ir ekonominis šalių augimas. Paskutiniais metais lėčiau augo ne tik Baltijos šalių, bet ir pasaulinė ekonomika. Tam įtakos turėjo kritusios žaliavinės naftos ir kitų produktų kainos, o Baltijos šalims didelių nuostolių sukėlė užsidariusi Rusijos rinka ir susidaręs pieno produktų perteklius Europoje.

Atlikus koreliacinę regresinę analizę nustatyta, kad 2003 – 2015 m. užsienio prekyba Baltijos šalyse stipriai koreliavo su vidutiniu bruto darbo užmokesčiu, tiesioginėmis užsienio investicijomis bei bendruoju vidaus produktu. Tarp šių kintamųjų nustatytas reikšminis teigiamas tiesinis ryšys, todėl didėjant užsienio prekybos apimtims, didėjo ir minėti makroekonominiai rodikliai, o užsienio prekybos apimtims mažėjant – makroekonominiai rodikliai taip pat mažėjo.

Atlikus prognozavimą nustatyta, kad 2016 m. Lietuvos importo apimtims padidėjus iki 26209,39 mln. EUR defliacija gali didėti iki -0,5%, VDU iki 684,62 EUR, TUI – 13018,29 mln. EUR, o BVP – 36410,88 mln. EUR. 2016 m. Lietuvos eksporto apimtims padidėjus iki 23650,12 mln. EUR infliacija gali didėti iki 1,0%, VDU iki 678,50 EUR, TUI – 12924,55 mln. EUR, BVP – 36055,08 mln. EUR. Išanalizavus reikšminį ryšį tarp kintamųjų nustatyta, kad 2016 m. Latvijos eksporto apimtims didėjant iki 10636,22 mln. EUR VDU gali didėti iki 784,35 EUR, TUI – 12538,96 mln. EUR, o BVP – 24826,14 mln. EUR. 2016 m. Latvijos importo apimtims didėjant iki 12820,68 mln. EUR atitinkamai VDU didės iki 749,93 EUR, TUI – 11381,23 mln. EUR, o BVP – 24208,80 mln. EUR. Atlikti skaičiavimai rodo, kad 2016 m. Estijos eksporto apimtims didėjant iki 12033,63 mln. VDU didės iki 957,17 EUR, TUI – 15080,88 mln. EUR, o BVP – 19029,85 mln. EUR. 2016 m. Estijos importo apimtims didėjant iki 13607,67 mln. EUR VDU gali didėti iki 938,93 EUR, TUI – 14781,93 mln. EUR, o BVP – 18895,56 mln. EUR.

Rekomendacijos. Šiame magistro darbe atliktas tyrimas parodė, kad yra tikslinga didinti Baltijos šalių eksporto ir importo apimtį, nes kartu didėja bendras vidaus produktas, tiesioginės užsienio investicijos bei vidutinis bruto darbo užmokestis. Užsienio prekybos plėtra užtikrintų Baltijos šalių ekonomikos vystymąsi ir gyventojų gerovės augimą.

LITERATŪRA

1. *Aiškinamasis ekonomikos anglų – lietuvių kalbų žodynas*. (2-asis leid.). (2006). Vilnius: TEV.
2. Balabonienė, I., Bliėkienė, A., Stundžienė, A. (2013). *Ekonometrija: praktinis regresijos ir laiko eilučių modelių taikymas*. Kaunas: Technologija.
3. Bernatonytė, D. (2011). *Tarptautinė prekyba: vadovėlis* (2-asis leid.). Kaunas: Technologija.
4. Boguslauskas, V. (2010). *Ekonometrika*. Kaunas: Technologija.
5. Czinkota, M. R., Ronkainen, I. A. (2005). A forecast of globalization, international business and trade: Report from a Delphi study. *Journal of World Business*, 40(2), 111-123. DOI: 10.1016/j.jwb.2005.02.006
6. Čėkanavičius, V. (2015). *Taikomosi regresinė analizė socialiniuose tyrimuose*. [žiūrėta 2016-03-12]. Prieiga per internetą http://www.lidata.eu/index.php?file=files/mokymai/trast/trast.html&course_file=trast_2_1_4.html
7. Dapkus, M. ir Garšvienė, L. (2012). Einamosios sąskaitos saldo poveikio ekonomikai tyrimas. *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai*, 6(2), 87-97. [žiūrėta 2016-01-12]. Prieiga per internetą adresu <http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:6127146/datastreams/MAIN/content>
8. Davulis, G. (2009). *Ekonomikos teorija: vadovėlis aukštųjų mokyklų studentams* (2-asis leid.). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas.
9. Deardoff, A. V. (2014). *Terms of trade glossary of international economics* (2nd ed.). Singapore: World Scientific Printers.
10. Edmond, C., Midrigan, V., & Xu, D. Y. (2012). Competition, markups, and the gains from international trade. *National Bureau of Economic Research*, No. w18041. [žiūrėta 2016-04-15]. Prieiga per internetą https://www.economicdynamics.org/meetpapers/2013/paper_653.pdf
11. Epping, R.C. (1995). *Pasaulio ekonomikos ABC*. Kaunas: Litterae Uneversitatis.
12. Estijos Finansų ministerijos. (2015). *Estonia Today: onomy in numbers*. [žiūrėta 2016-04-13]. Prieiga per internetą http://vm.ee/sites/default/files/elfinder/article_files/economy_in_numbers.pdf
13. *Estijos statistikos departamento duomenų bazė*. [žiūrėta 2016-04-10]. Prieiga per internetą <http://www.stat.ee/en>
14. Europos Komisija. (2012). *Pažangi specializacija*. [žiūrėta 2016-01-10]. Prieiga per internetą http://ec.europa.eu/regional_policy/sources/docgener/panorama/pdf/mag44/mag44_lt.pdf

15. Europos Komisija. (2012). *Prekyba, augimas ir vystymasis*. [žiūrėta 2016-01-05]. Prieiga per internetą http://trade.ec.europa.eu/doclib/docs/2012/january/tradoc_149013.LT.pdf
16. Europos Komisija. (2014). *Apie Europos Sąjungos politiką: prekyba*. [žiūrėta 2016-01-10]. Prieiga per internetą http://europa.eu/pol/pdf/flipbook/lt/trade_lt.pdf
17. Feenstra, R. C., Taylor, A. M. (2008). *International trade* (2nd ed.). United States of America: Worth publishers.
18. Felipe, J. (2003). Is export-led growth passe? Implications for developing Asia. *Asian Development Bank working paper, Vol. 48*. [žiūrėta 2016-03-20]. Prieiga per internetą <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.198.7396&rep=rep1&type=pdf>
19. Garelli, S. (2005). Competitiveness of Nations: The Fundamentals. *IMD World Competitiveness Yearbook, 2005*, 608–619. [žiūrėta 2016-03-29]. Prieiga per internetą <http://www.imd.org/uupload/www01/documents/wcc/content/fundamentals.pdf>
20. Genytė – Pikčienė, I. (2014). Eksporto variklio gedimai laikini, bet sutepti nepamaisytų. *DnB banko komentarai*. [žiūrėta 2016-01-05]. Prieiga per internetą https://www.dnb.lt/sites/default/files/research/dnb_komentarai_2014.06.13_eksportas.pdf
21. Ginevičius, R., Rakauskienė, O.G., Patalavičius, R., ir Lisauskaitė, V. (2005). *Eksporto ir investicijų plėtra Lietuvoje: monografija*. Vilnius: Technika.
22. Grebliauskas, A. ir Stonys, M. (2012). Lietuvos pramonės eksporto konkurencingumo vertinimas. *Taikomoji ekonomika: sisteminiai tyrimai*, 6(2), 49-72. [žiūrėta 2016-01-10]. Prieiga per internetą http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2012~ISSN_1822-7996.V_6.N_2.PG_49-72/DS.002.0.01.ARTIC
23. Harvey, J. ir Jowsey, E. (2007). *Modern Economics* (8th ed.). USA: Palgrave macmillan.
24. Hinkelman, E. G. (2003). *Tarptautinės prekybos žinynas*. Kaunas: Šviesa.
25. Jakutis, A., Petraškevičius, V., Stepanovas, A., ir Zaizev, S. (2007). *Ekonomikos teorija: vadovėlis* (6-asis leid.). Vilnius: Eugrimas.
26. Jaskėlevičius, K. (2008). *Makroekonomikos pagrindai: mokomoji knyga*. Vilnius: Petro ofsetas.
27. Jatuliavičienė, G. (2009). *Integruota eksporto plėtra globalizacijos sąlygomis: daktaro disertacija*. Vilniaus universitetas. [žiūrėta 2016-01-12]. Prieiga per internetą http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:E.02~2009~D_20100204_101037-10038/DS.005.0.02.ETD
28. Krugman, P. R., Obsfeld, M., Melitz, M. J. (2015). *International economics: policy and theories* (10th ed.). Boston: Pearson Addison-Wesley
29. Kvainauskaitė, V. (2003). *Tarptautinių ekonominių santykių pagrindai: mokomoji knyga* (2-asis leid.). Kaunas: Technologija.

30. Lai, C. F. (2016). The Effects of Anti-Dumping Duties in a Fixed Exchange Rate Regime. *Applied Economics and Finance*, 3(3), 25-36. [žiūrėta 2016-04-30]. Prieiga per internetą <http://www.redfame.com/journal/index.php/aef/article/view/1479>
31. Latvijos Finansų ministerijos. (2016). *Informatīvais ziņojums Par makroekonomisko situāciju valstī*. [žiūrėta 2016-04-13]. Prieiga per internetą https://www.em.gov.lv/files/tautsaimniecibas_attistiba/makromk/EMZino_180116.pdf
32. *Latvijos statistikos departamento duomenų bazė*. [žiūrėta 2016-04-10]. Prieiga per internetą <http://www.csb.gov.lv/en>
33. Leightner, Jonathan E. (2015). *The limits of fiscal, monetary, and trade policies: International comparisons and solutions*. USA: World Scientific.
34. Lietuvos bankas. (2016). *Makroekonominės prognozės*. [žiūrėta 2016-04-13]. Prieiga per internetą https://www.lb.lt/makroekonominės_prognozės
35. Lietuvos mokslų akademijos Ekonomikos institutas (2007-11-15). *Lietuvos ekonomikos plėtros iki 2020 ilgalaikė strategija*. [žiūrėta 2016-01-30]. Prieiga per internetą <https://www.ukmin.lt/web/lt/lietuvos-ukio-ekonomikos-pletros-strategija>
36. Lietuvos Respublikos muitinė. (2015). *Antidempingo ir kompensaciniai muitai*. [žiūrėta 2016-03-12]. Prieiga per internetą <http://www.cust.lt/web/guest/679>
37. Lietuvos Respublikos ūkio ministerija. (2014). *Lietuvos eksporto plėtros 2014-2020 metų gairės* (2014 m. sausio 27 d. Nr.4-58). [žiūrėta 2016-01-05]. Prieiga per internetą <http://ukmin.lrv.lt/uploads/ukmin/documents/files/4-339.pdf>
38. Lietuvos Respublikos užsienio reikalų ministerija. (2014). *Europos Sąjungos ir Lietuvos prekybos politika*. [žiūrėta 2016-03-12]. Prieiga per internetą <https://www.urm.lt/default/lt/ekonomine-diplomatija/prekybiniai-ekonominiai-santykiai/europos-sajungos-lietuvos-prekybos-politika>
39. *Lietuvos statistikos departamento duomenų bazė*. [žiūrėta 2016-04-10]. Prieiga per internetą <http://www.stat.gov.lt/>
40. Manu, F. A. (2009). Import substitution and export promotion: a continuing dilemma for developing countries. *Journal of International Business & Economics*, 9(1), 100-104. [žiūrėta 2016-01-19]. Prieiga per internetą <http://www.freepatentsonline.com/article/Journal-International-Business-Economics/208535025.html>
41. Matiušaitytė, R. (2006). *Tarptautinė prekyba*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.
42. Miškinis, A. (2008). *Tarptautinė prekybos politika: mokomoji knyga antros pakopos studentams*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.
43. Moens, G. ir Gillies, P. (2006). *International trade and business: law, policy and ethics* (2nd ed.). Great Britain: Routledge Cavendish.

44. Montvilaitė, K. ir Ruplienė, D. (2011). Globalizacijos poveikis ekonominio augimo tempams konvergavimo aspektu. *Ekonomika ir vadyba: aktualijos ir perspektyvos*, 3(23), 80-88. [žiūrėta 2016-01-12]. Prieiga per internetą http://vddb.library.lt/fedora/get/LT-eLABa-0001:J.04~2011-ISSN_1648-9098.N_3_23.PG_80-88/DS.002.0.01.ARTIC
45. Notten, E. H. T. (2014, Birželio 11). Koks galingas Lietuvos ekonomikos variklis. *Verslo žinios*. [žiūrėta 2016-01-10]. Prieiga per internetą <http://vz.lt/blog/2014/6/11/koks-galingas-lietuvos-ekonomikos-variklis>
46. Oficialūs Lietuvos interneto vartai. (2016). Bendra ES rinka. [žiūrėta 2016-03-12]. Prieiga per internetą https://www.lietuva.lt/lt/verslas/investavimas_ir_prekyba/EU_single_market
47. *Oxford dictionary of economics* (3 ed.) (2009). [žiūrėta 2016-01-30]. Prieiga per internetą <http://www.oxfordreference.com/view/10.1093/acref/9780199237043.001.0001/acref-9780199237043>
48. Pagirskienė, Z. (2008). *Makroekonomikos pagrindai*. Vilnius: Vilniaus verslo teisės akademija.
49. Palley, T. (2002). Domestic demand-led growth: a new paradigm for development. *Alternatives Neoliberalism: Economic Policies That Work for the Poor, Washington DC, New Rules for Global International Finance*. [žiūrėta 2016-03-20]. Prieiga per internetą <http://www.economicwebinstitute.org/essays/domesticpulledgrowth.pdf>
50. Pasaulio prekybos organizacija. (2015). *Technical Information on anti-dumping*. [žiūrėta 2016-04-16]. Prieiga per internetą https://www.wto.org/english/tratop_e/adp_e/adp_info_e.htm
51. Riezman, R. (2013). *International Trade Agreements And Political Economy*. Singapore: World Scientific & Imperial College Press.
52. Rudzkis, R. ir Kvedaras, V. (2003). Lietuvos eksporto tendencijos ir ekonometriniai modeliai. *Pinigų studijos*, 4, 29-51. [žiūrėta 2016-01-12]. Prieiga per internetą http://www.lb.lt/rudzkis_1
53. Senda, A. ir Skačkauskienė, I. (2014). Veiksnių, turinčių įtakos nacionalinio biudžeto balansui, tyrimas. *Mokslas – Lietuvos ateitis*. 6(1), 49-55. Doi: 10.3846/mla.2014.07.
54. Shaikh, A. (2007). *Globalization and the myths of free trade: History, theory, and empirical evidence*. London: Routledge.
55. Snieška, V., Baumilienė, V., Bernatonytė, D., Čiburienė, J., Juozapavičienė, A., Kavaliauskienė, V., ... Urbonas, J. (2011). *Makroekonomika: vadovėlis* (3-iasis leid.). Kaunas: Technologija.
56. Startienė, G. (2002). *Tarptautinės prekybos finansavimas: rizika, mokėjimai, kreditavimas: vadovėlis*. Kaunas: Technologija.

57. Stern, R. M. (2008). Testing trade theories. In P. B. Kenen (ed.), *International trade and finance: frontiers for research* (pp. 3 -51). United Kingdom: Cambridge University press.
58. Swedbank. (2016). *Dempingas*. [žiūrėta 2016-03-12]. Prieiga per internetą <https://www.manofinansai.lt/lt/biblioteka/76>
59. Šeputienė, J. (2012). *Makroekonomikos teorija*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.
60. Tsen, W. H. (2010). Exports, domestic demand, and economic growth in China: granger causality analysis. *Review of Development Economics*, 14(3), 625–639. DOI: 10.1111/j.1467-9361.2010.00578.x
61. Vainienė, R. (2008). *Ekonomikos terminų žodynas*. Vilnius: Tyto alba.
62. Vengrauskas V., Perminienė N. (2002). *Tarptautinis verslas*. Kaunas: Technologija.
63. Vilpišauskas, R. (2004). Tarptautinis konkurencingumas ir Lietuvos eksporto politika. *Pinigų studijos: integracijos aspektai*, 54-69. [žiūrėta 2016-03-12]. Prieiga per internetą http://www.lb.lt/vilpisauskas_2
64. Wignaraja, G., Lezama, M., Joiner, D. (2004). *Small States in Transition: from vulnerability to competitiveness*. United Kingdom: Commonwealth secretariat.

PRIEDAI

Priedas Nr. 1

Lietuvos makroekonominiai rodikliai 2003 – 2015 m.

Metai	Importas, mln. EUR	Eksportas, mln. EUR	Nedarbo lygis, %	Infliacija, %	VDU bruto, EUR	TUI, mln. EUR	BVP, mln. EUR
2003	8525.80	6158.10	12.4	1.1	311.00	3967.62	16576
2004	9958.20	7477.80	10.9	1.2	333.00	4689.70	18245
2005	12497.70	9490.10	8.3	3.0	370.00	6920.70	21002
2006	15429.40	11262.80	5.8	4.5	433.00	8377.14	24079
2007	17812.70	12509.40	4.2	8.1	522.00	10282.64	29041
2008	21144.10	16077.10	5.8	8.5	623.00	9190.60	32696
2009	13122.90	11796.80	13.8	1.3	595.00	9206.19	26935
2010	17653.10	15650.70	17.8	3.8	576.00	10030.97	28028
2011	22825.60	20150.80	15.4	3.4	593.00	11028.93	31263
2012	24879.00	23047.40	13.4	2.8	615.00	12100.64	33335
2013	26207.70	24544.60	11.8	0.4	646.00	12719.90	34962
2014	25889.50	24361.30	10.7	-0.3	677.00	12864.83	36444
2015	25396.70	22983.60	9.1	-0.1	712.00	13263.94	37190

Priedas Nr. 2

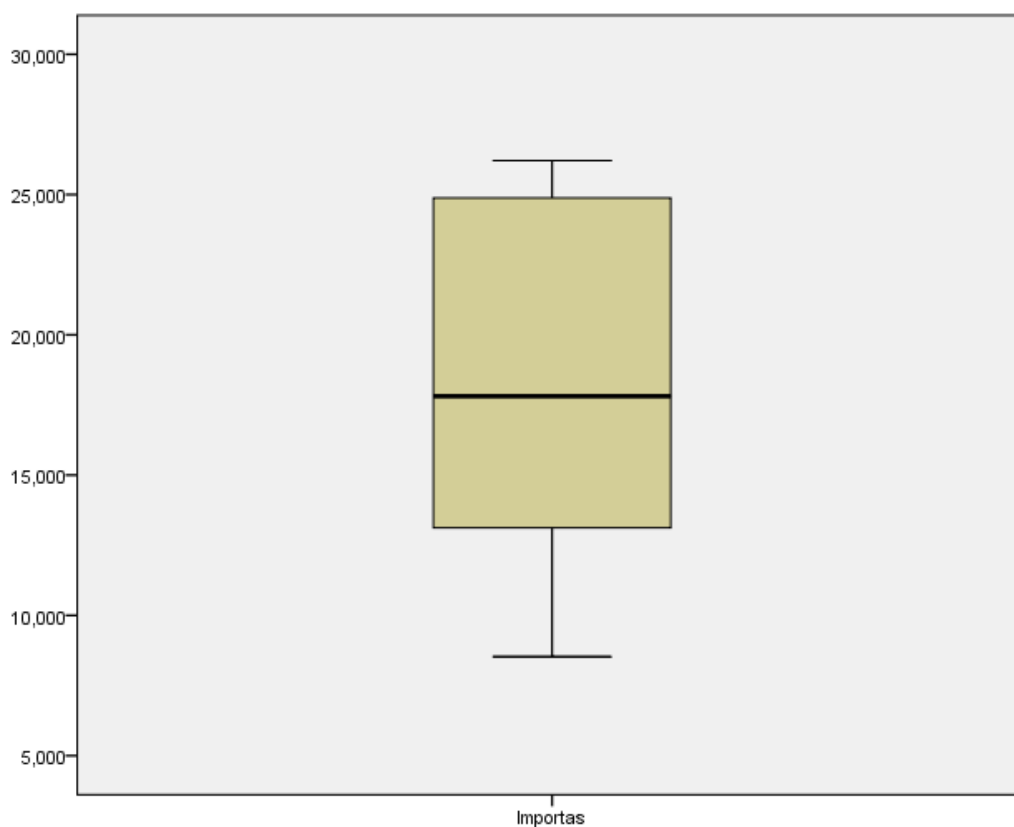
Latvijos makroekonominiai rodikliai 2003 – 2015 m.

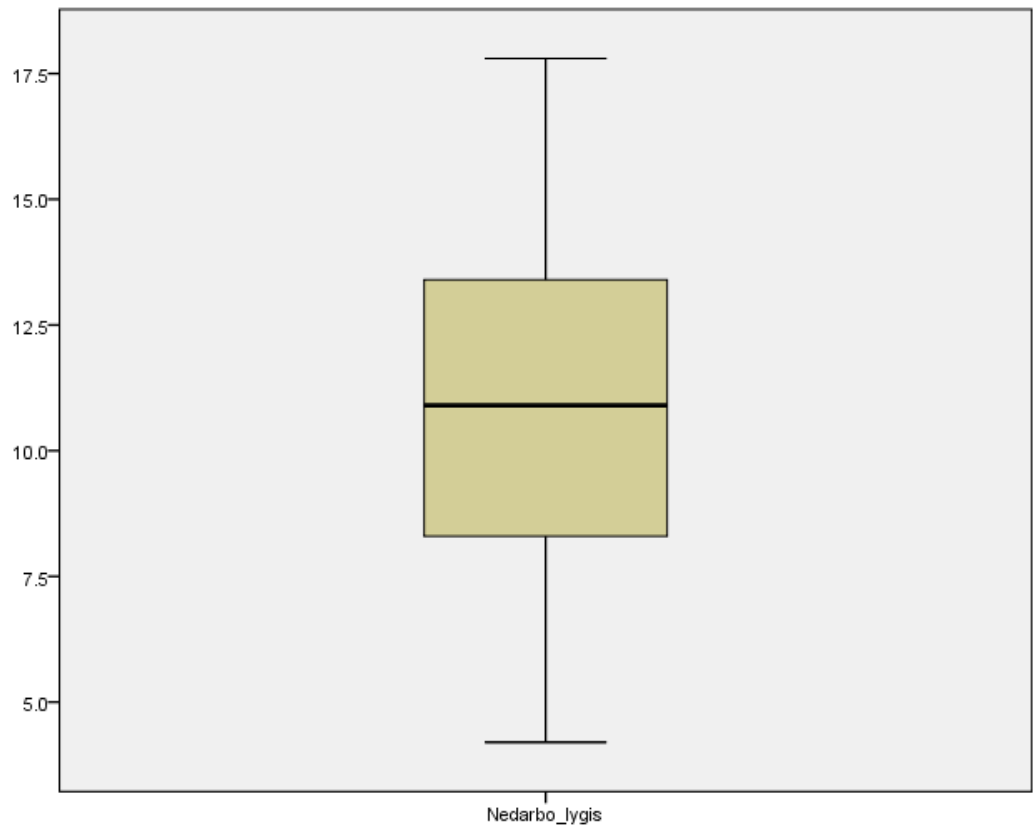
Metai	Importas, mln. EUR	Eksportas, mln. EUR	Nedarbo lygis, %	Infliacija, %	VDU bruto, EUR	TUI, mln. EUR	BVP, mln. EUR
2003	2348.6	4253.2	11.6	2.9	274	2522.45	9541.61
2004	3059.2	5414.4	11.7	6.2	300	3325.06	11038.12
2005	4109.6	6925	10	6.9	381	4158.98	13581.76
2006	4685.8	9075.9	7	6.6	430	5701.71	17073.07
2007	5748.8	11070	6.1	10.1	566	7466.36	22552.38
2008	6301.9	10710.7	7.7	15.3	682	8126.08	24314.35
2009	5125.5	6701.4	17.5	3.3	656	8072.45	18808.43
2010	6680.2	8411.9	19.5	-1.2	633	8183.75	17921.45
2011	8535.1	10983.3	16.2	4.2	660	9359.77	20244.38
2012	9871.1	12512.3	15	2.3	681	10257.91	21810.52
2013	10021.3	12635.1	11.9	0	716	11569.61	22762.89
2014	10248.6	12654.3	10.8	0.7	765	12080.96	23580.87
2015	10376.8	12520.2	9.9	0.2	818	13363.59	24377.71

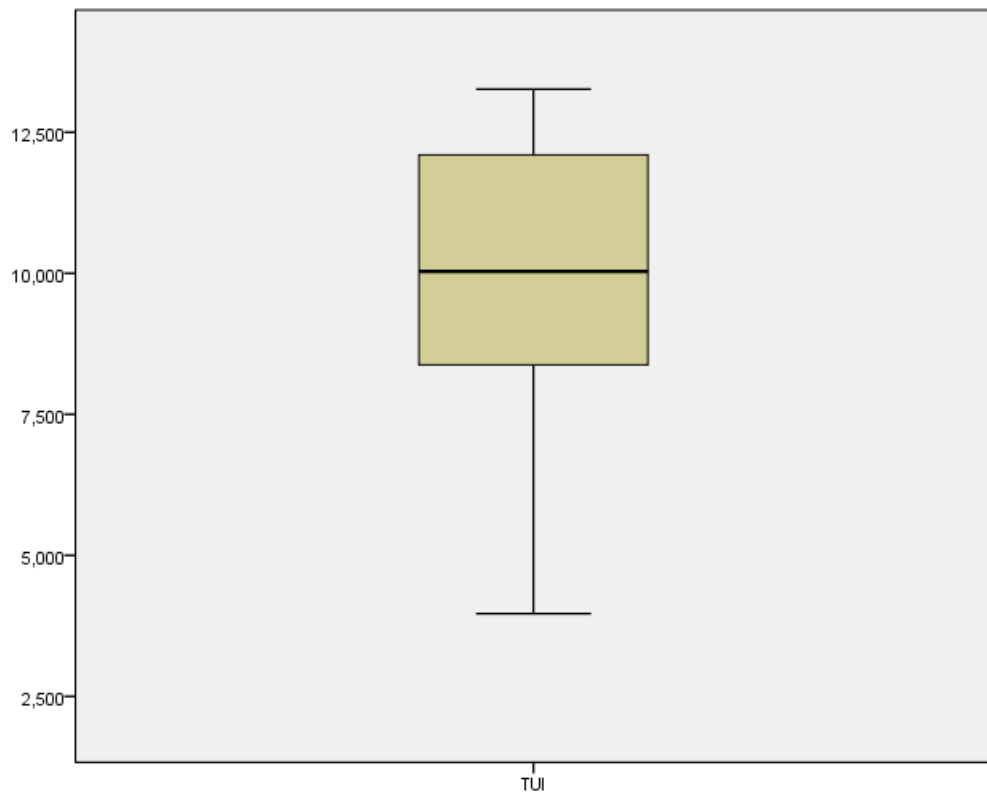
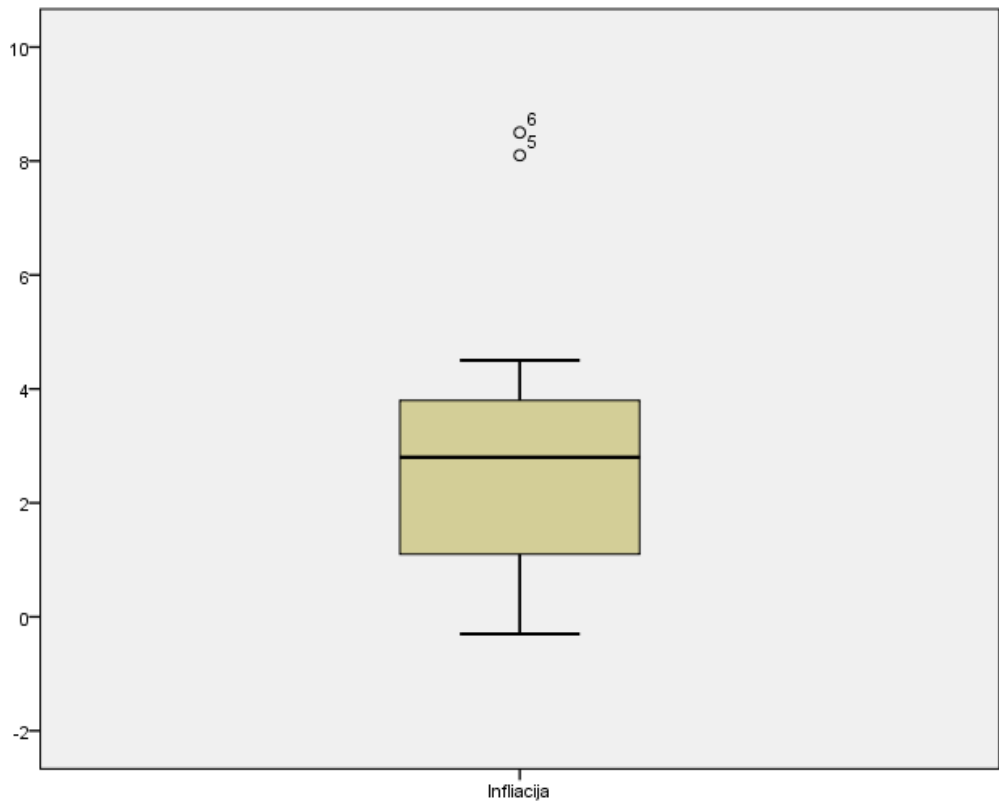
Estijos makroekonominiai rodikliai 2003 – 2015 m.

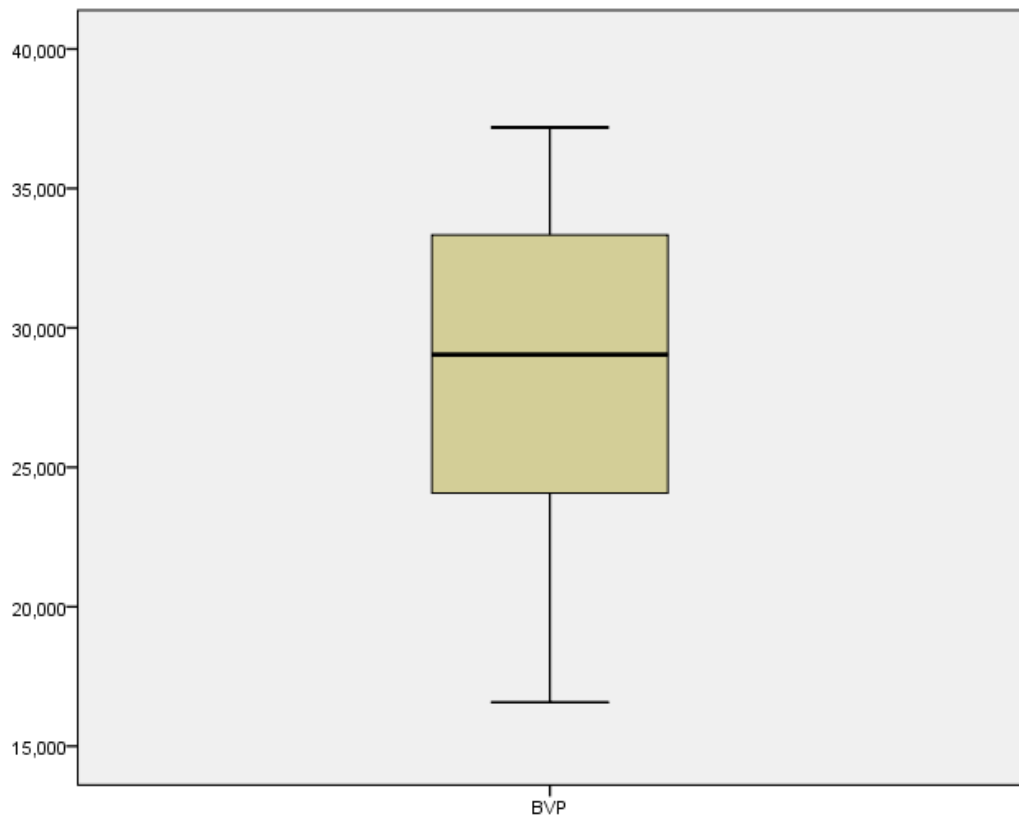
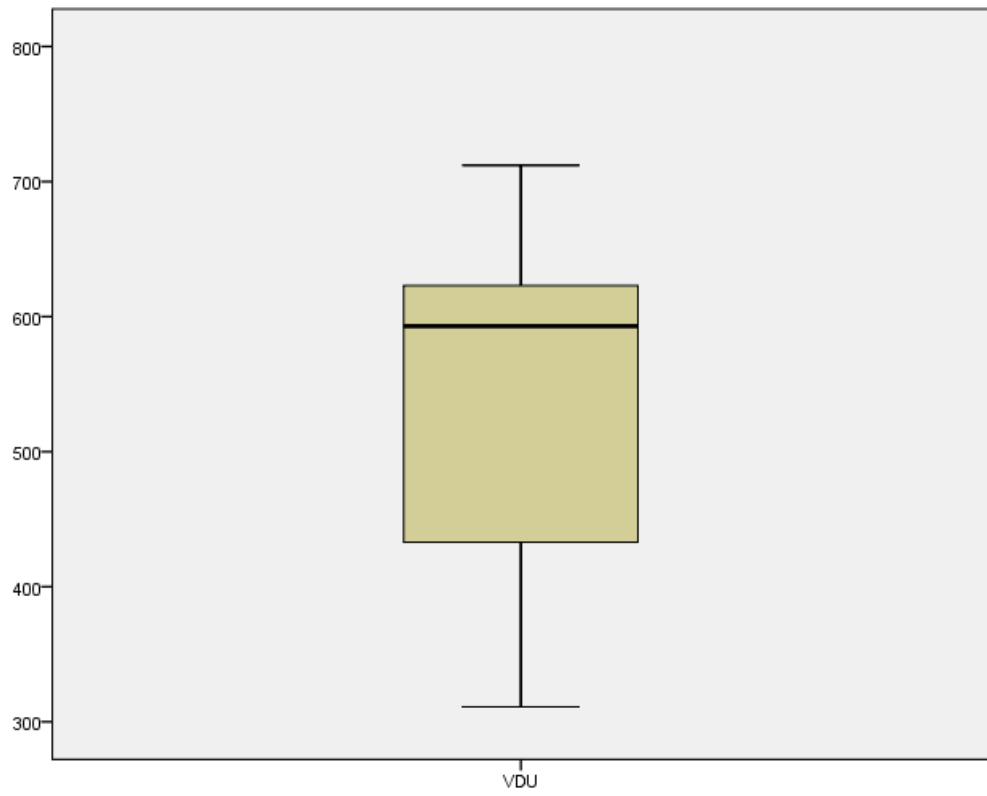
Metai	Importas, mln. EUR	Eksportas, mln. EUR	Nedarbo lygis, %	Infliacija, %	VDU bruto, EUR	TUI, mln. EUR	BVP, mln. EUR
2003	4964.13	7006.27	10.30	1.40	429.00	5553.20	8708.88
2004	4768.70	6703.20	10.10	3.00	462.00	7374.30	9707.66
2005	6201.90	8229.50	8.00	4.10	516.00	9487.10	11262.30
2006	7719.00	10711.40	5.90	4.40	601.00	9202.20	13521.71
2007	8033.50	11439.10	4.60	6.70	724.00	10645	16246.40
2008	8470.10	10896.40	5.50	10.60	825.00	11100.7	16517.27
2009	6486.90	7269.90	13.50	0.20	784.00	10995.8	14145.86
2010	8743.00	9268.30	16.70	2.70	792.00	11638.3	14718.47
2011	12003.40	12726.80	12.30	5.10	839.00	12635.9	16667.63
2012	12521.10	14096.50	10.00	4.20	887.00	14352.3	18006.03
2013	12288.20	13927.00	8.60	3.20	949.00	15373.8	19014.85
2014	12083.10	13776.50	7.40	0.50	1005.00	16235.80	19962.68
2015	11626.70	13084.30	6.20	0.10	1065.00	17372.70	20460.90

Lietuvos atvejis: kintamųjų išskirsčių nustatymo rezultatai

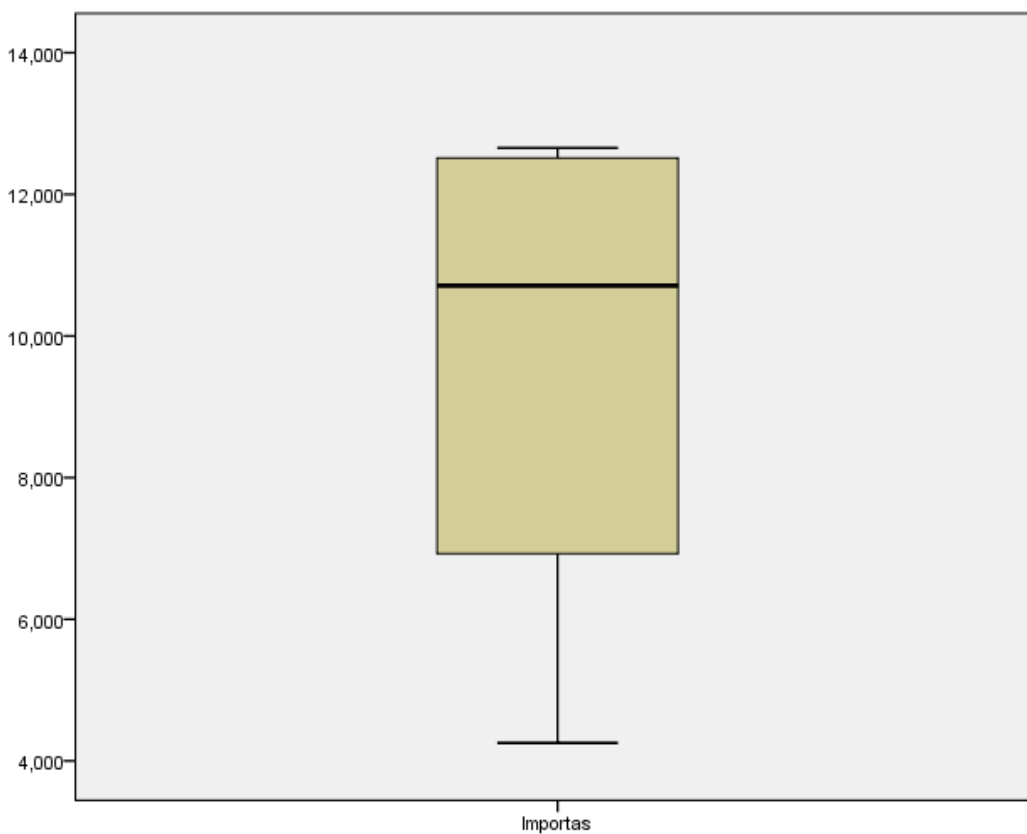
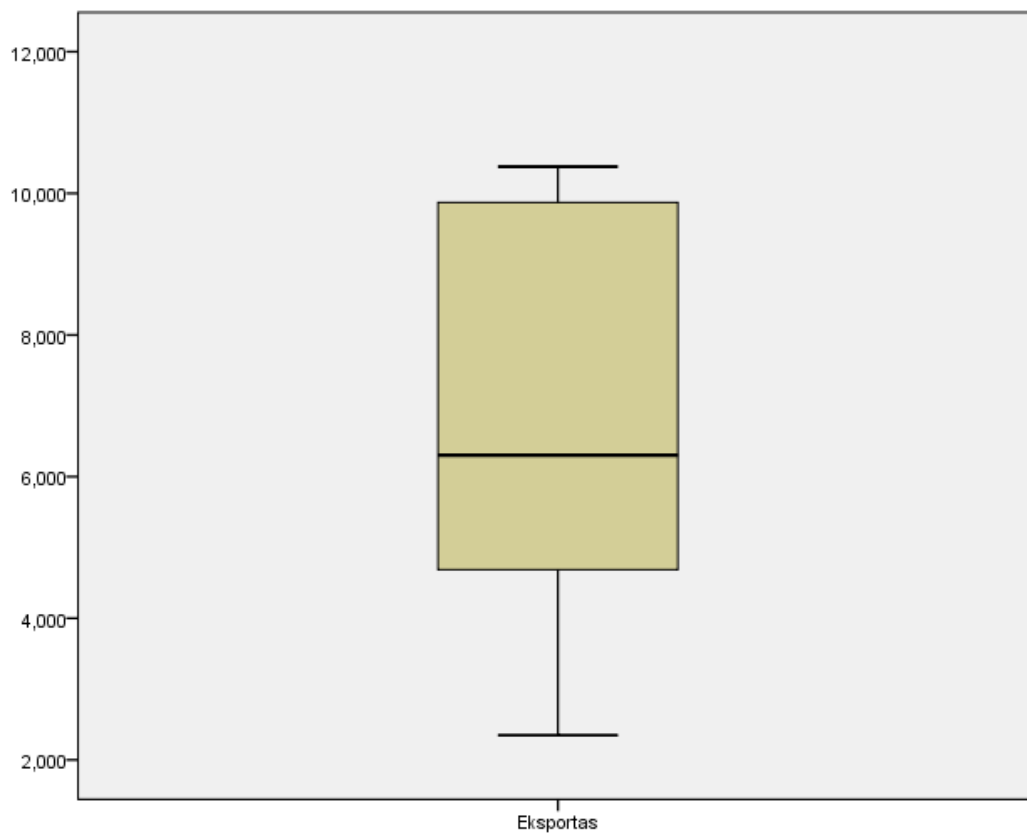
Lietuvos atvejis: netiesinių modelių, tarp nepriklausomo kintamojo eksportas ir priklausomo kintamojo nedarbo lygis, reikšmingumo įvertinimo rezultatai

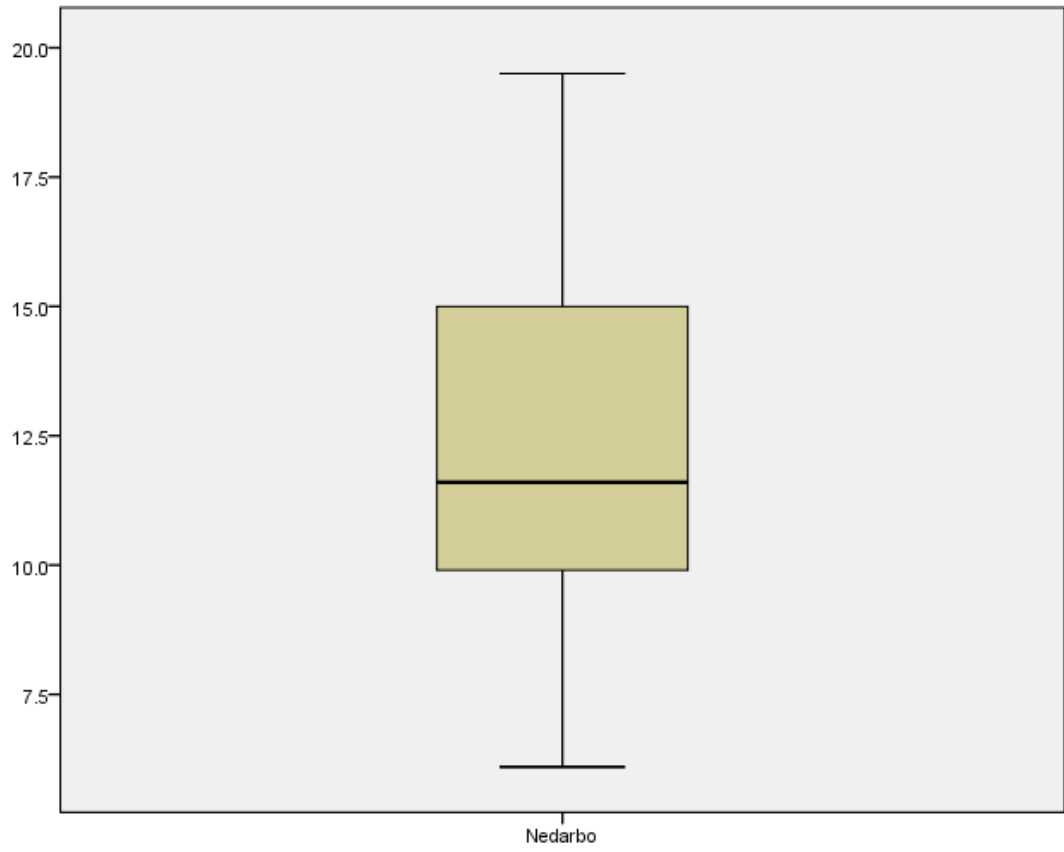
Modelis	R ²	F	p	b ₀	b ₁	b ₂	b ₃
Logaritminis	0.027	0.307	0.591	-2.895	1.422		
Hiperbolinis	0.011	0.12	0.736	11.559	-10877.2		
Antro laipsnio polinomas	0.051	0.267	0.771	11.528	0	1.27E-08	
Trečio laipsnio polinomas	0.214	0.817	0.516	41.059	-0.007	5.33E-07	-1.14E-11
Rodiklinis	0.05	0.576	0.464	7.913	1		
Laipsninis	0.026	0.291	0.6	2.414	0.148		
Signoidinė funkcija	0.006	0.065	0.804	2.362	-852.467		
Augimo	0.05	0.576	0.464	2.068	1.44E-05		
EkspONENTINIS	0.05	0.576	0.464	7.913	1.44E-05		

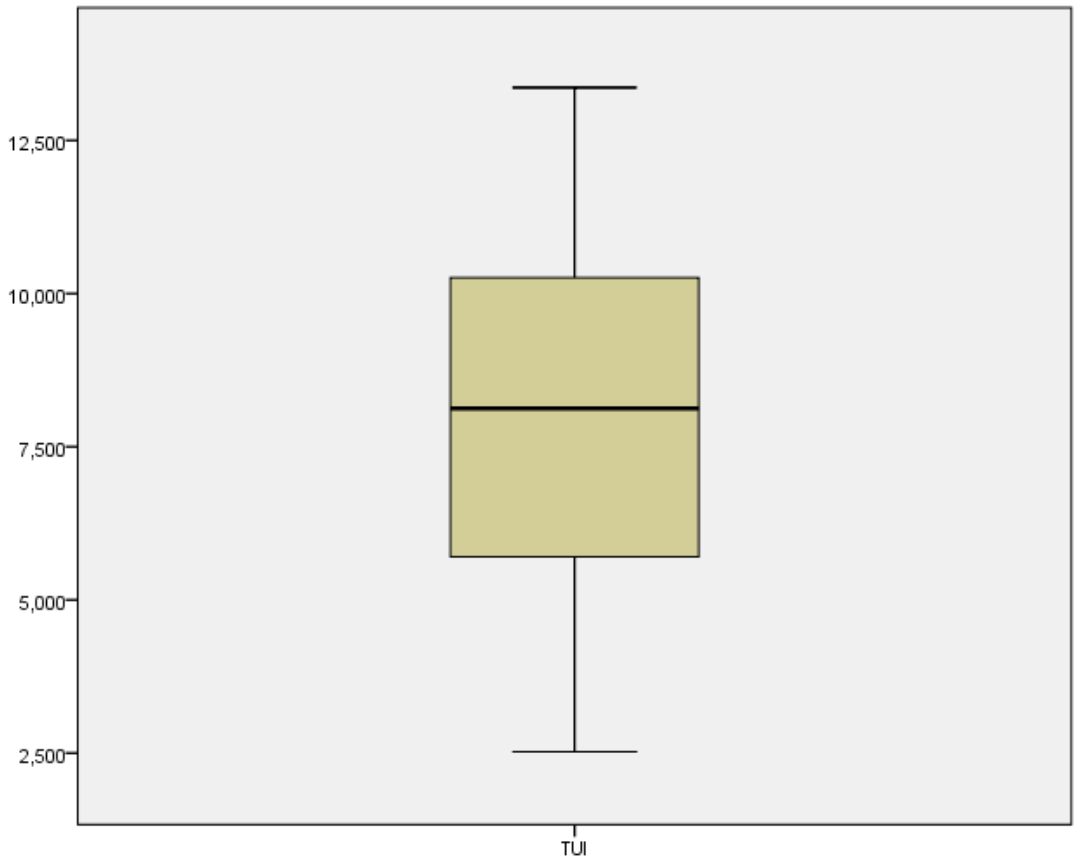
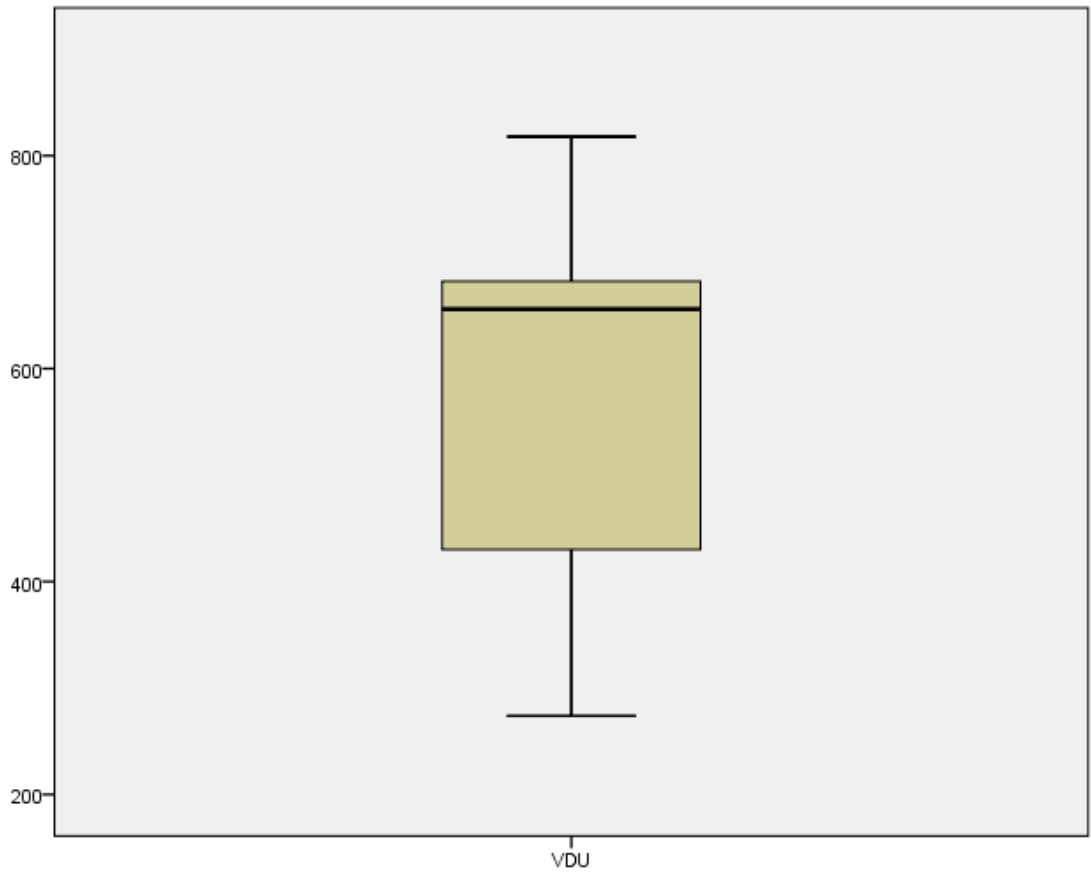
Lietuvos atvejis: trečio laipsnio polinomo modelio, tarp nepriklausomo kintamojo eksportas ir priklausomo kintamojo infliacija, parametru įvertinimo rezultatai

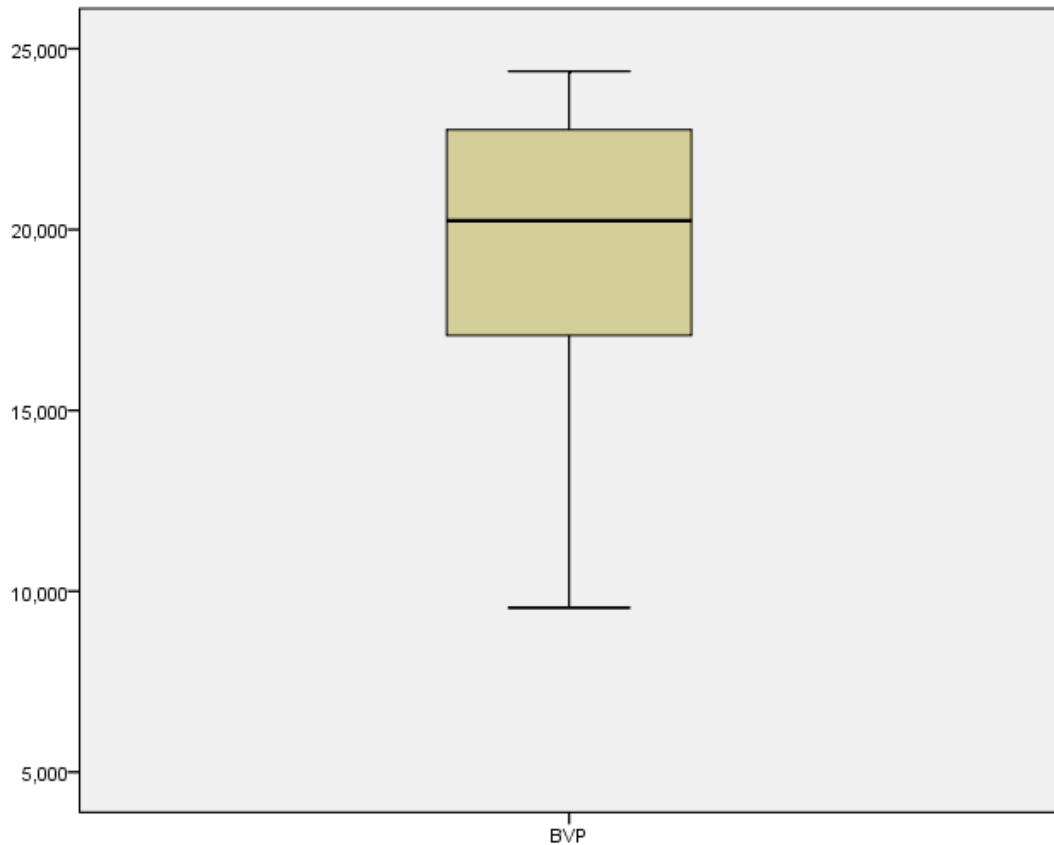
Parametras	Parametru įverčiai	Statistika	p
b ₁	0.001	0.408	0.693
b ₂	-2.284E-9	-0.012	0.991
b ₃	-1.388E-12	0.0	0.0
b ₀	-6.005	-0.506	0.625

Latvijas atvejis: kintamuju išskirsčių nustatymo rezultatai

Priedas Nr. 8

Latvijas atvejis: netiesinių modelių, tarp nepriklausomo kintamojo eksportas ir priklausomo kintamojo nedarbo lygis, reikšmingumo įvertinimo rezultatai

Modelis	R ²	F	p	b ₀	b ₁	b ₂	b ₃
Logaritminis	0.024	0.273	0.612	0.414	1.320		
Hiperbolinis	0.018	0.207	0.658	12.949	-5598.793		
Antro laipsnio polinomas	0.035	0.179	0.839	7.790	0.001	-6.953E-8	
Trečio laipsnio polinomas	0.220	0.846	0.502	36.131	-0.016	2.993E-6	-1.619E-10
Rodiklinis	0.032	0.367	0.557	9.702	1.000		
Laipsninis	0.023	0.262	0.619	4.262	0.112		
Signoidinė funkcija	0.011	0.123	0.732	2.491	-372.873		
Augimo	0.032	0.367	0.557	2.272	2.230E-5		
EkspONENTINIS	0.032	0.367	0.557	9.702	2.230E-5		

Latvijos atvejis: netiesinių modelių, tarp nepriklausomo kintamojo eksportas ir priklausomo kintamojo infliacija, reikšmingumo įvertinimo rezultatai

Modelis	R ²	F	p	b ₀	b ₁	b ₂	b ₃
Logaritminis	0.116	1.437	0.256	32.727	-3.249		
Hiperbolinis	0.047	0.547	0.475	2.561	10092.177		
Antro laipsnio polinomas	0.374	2.985	0.096	-2.966	0.004	-3.201E-7	
Trečio laipsnio polinomas	0.378	1.820	0.214	-7.480	0.006	-8.080E-7	2.579E-11

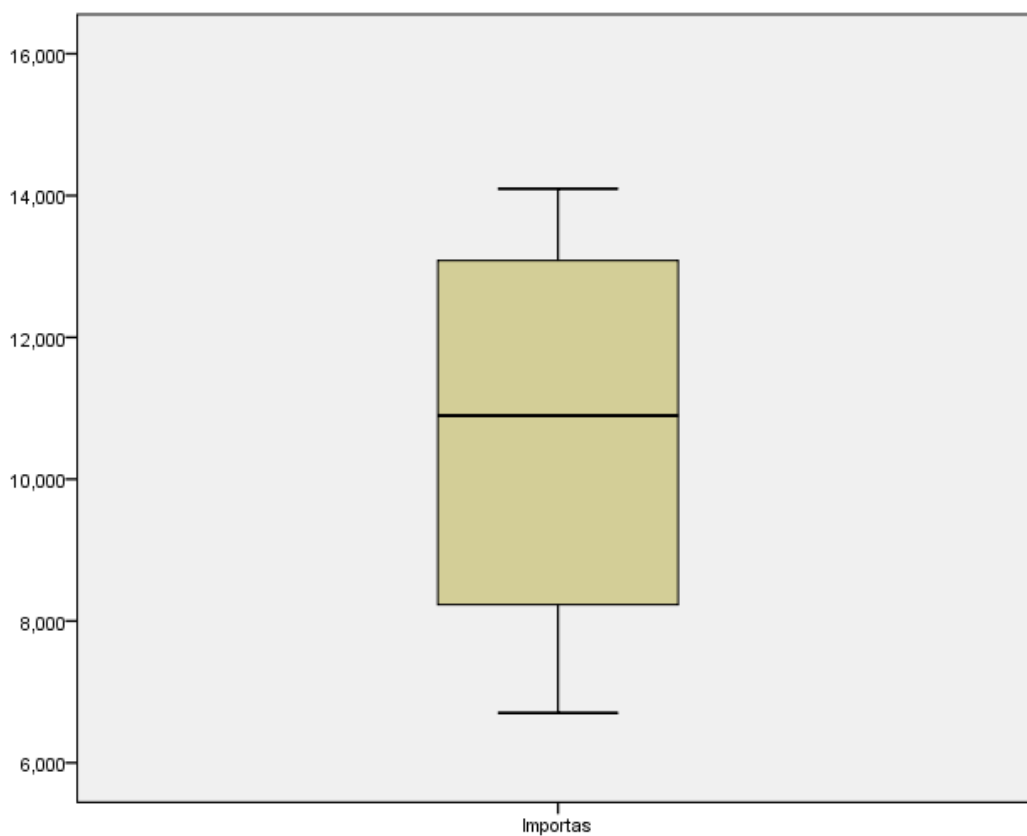
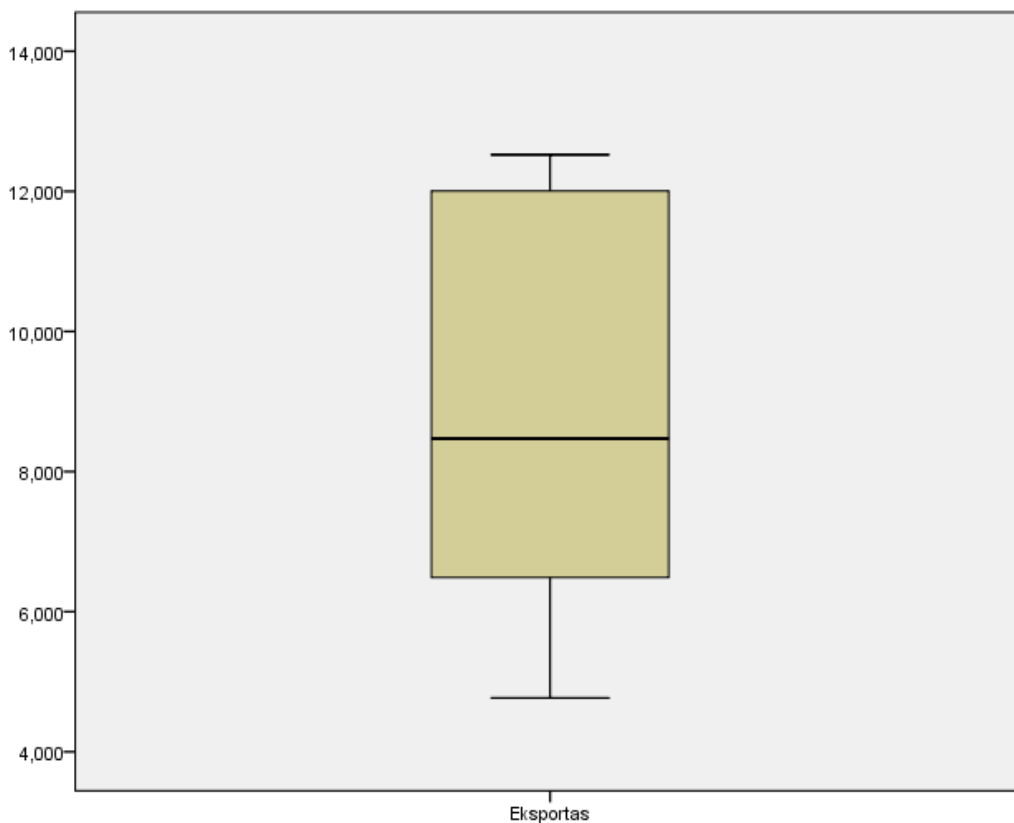
Latvijos atvejis: netiesinių modelių, tarp nepriklausomo kintamojo importas ir priklausomo kintamojo nedarbo lygis, reikšmingumo įvertinimo rezultatai

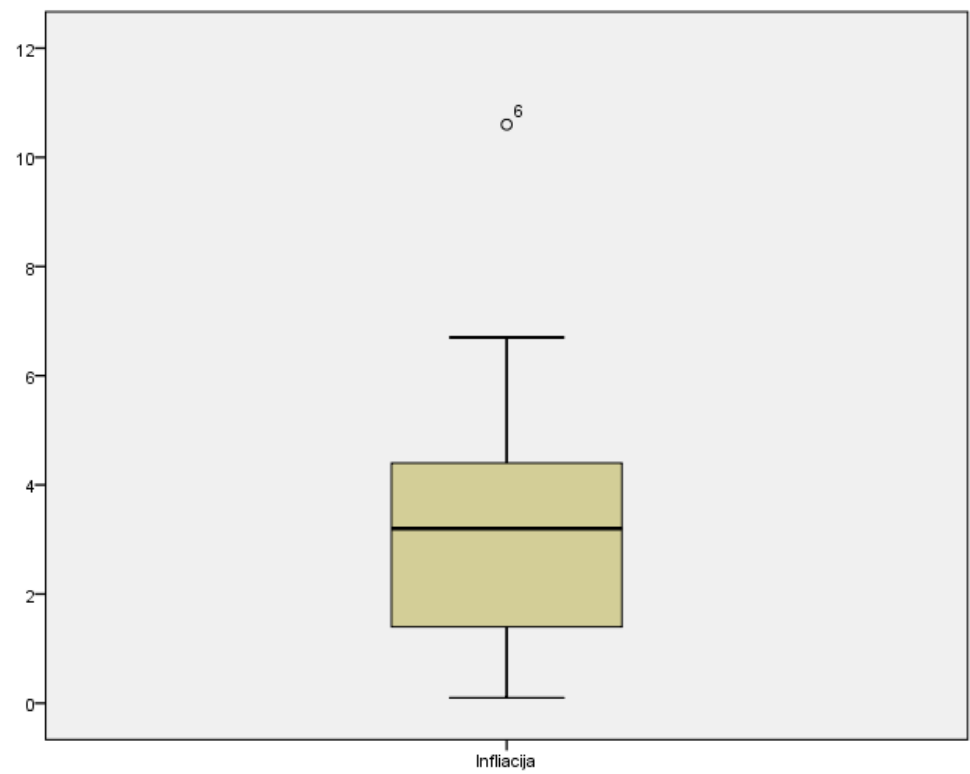
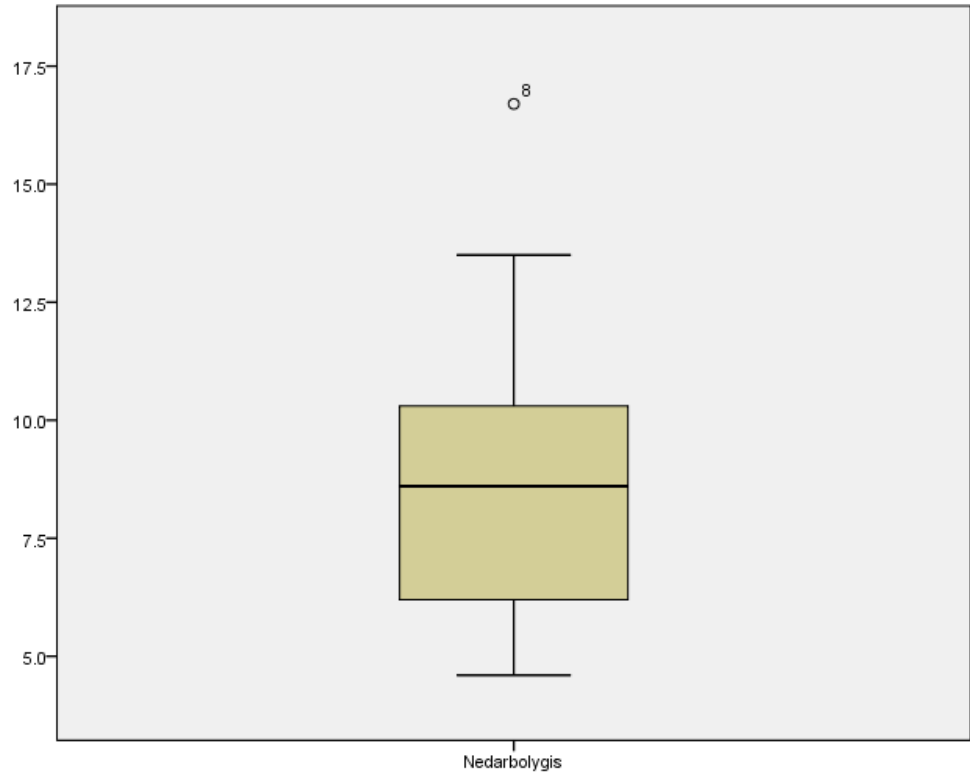
Modelis	R ²	F	p	b ₀	b ₁	b ₂	b ₃
Logaritminis	0.020	0.221	0.648	26.516	-1.603		
Hiperbolinis	0.013	0.145	0.711	10.773	9677.839		
Antro laipsnio polinomas	0.026	0.134	0.876	12.085	0.000	-2.695E-8	
Trečio laipsnio polinomas	0.122	0.415	0.746	-31.540	0.018	-2.176E-6	8.296E-11
Rodiklinis	0.026	0.291	0.600	13.532	1.000		
Laipsninis	0.026	0.296	0.597	48.154	-0.159		
Signoidinė funkcija	0.023	0.257	0.622	2.291	1104.725		
Augimo	0.026	0.291	0.600	2.605	-1.924E-5		
Eksponentinis	0.026	0.291	0.600	13.532	-1.924E-5		

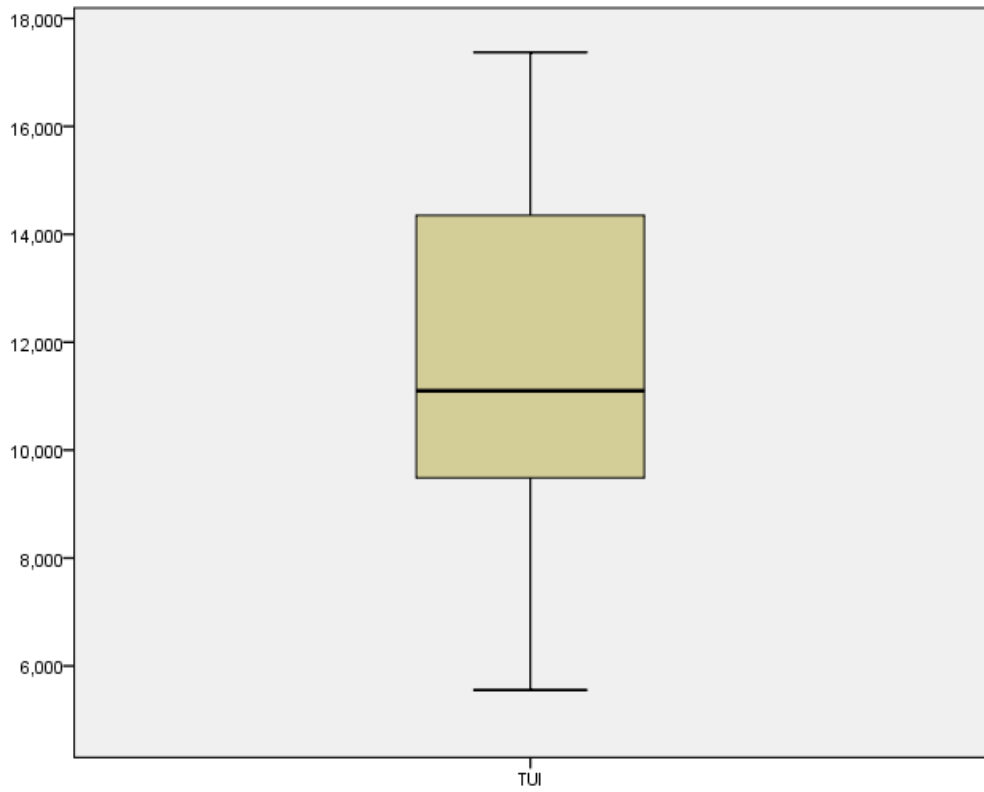
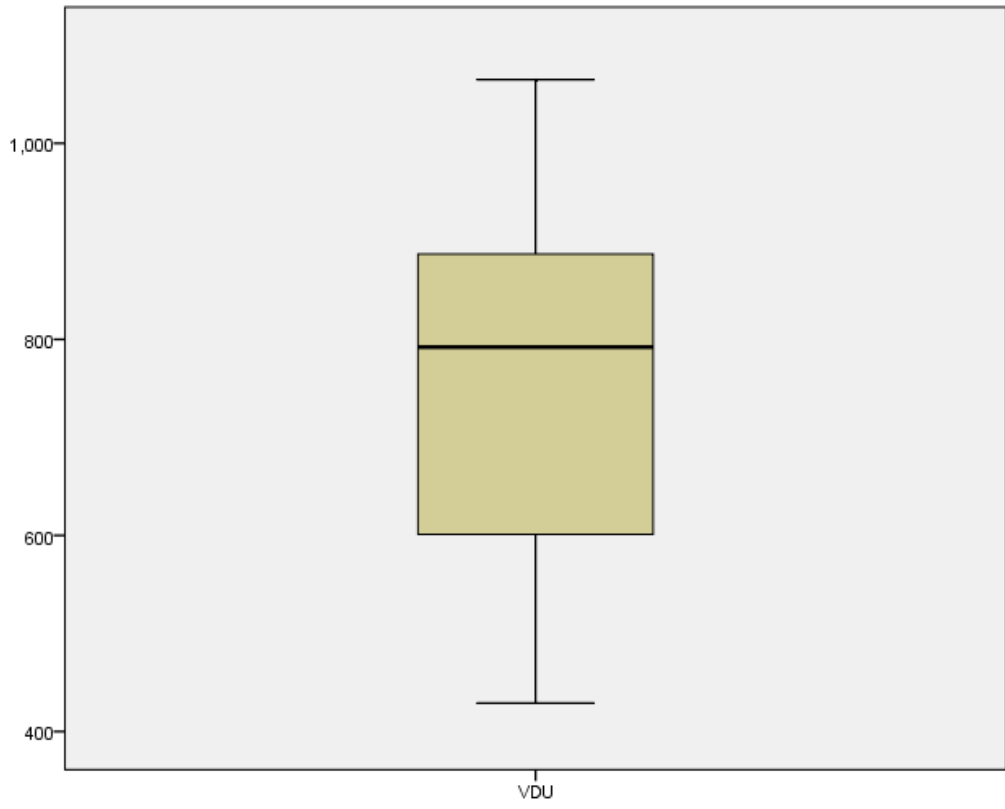
Latvijos atvejis: netiesinių modelių, tarp nepriklausomo kintamojo importas ir priklausomo kintamojo infliacija, reikšmingumo įvertinimo rezultatai

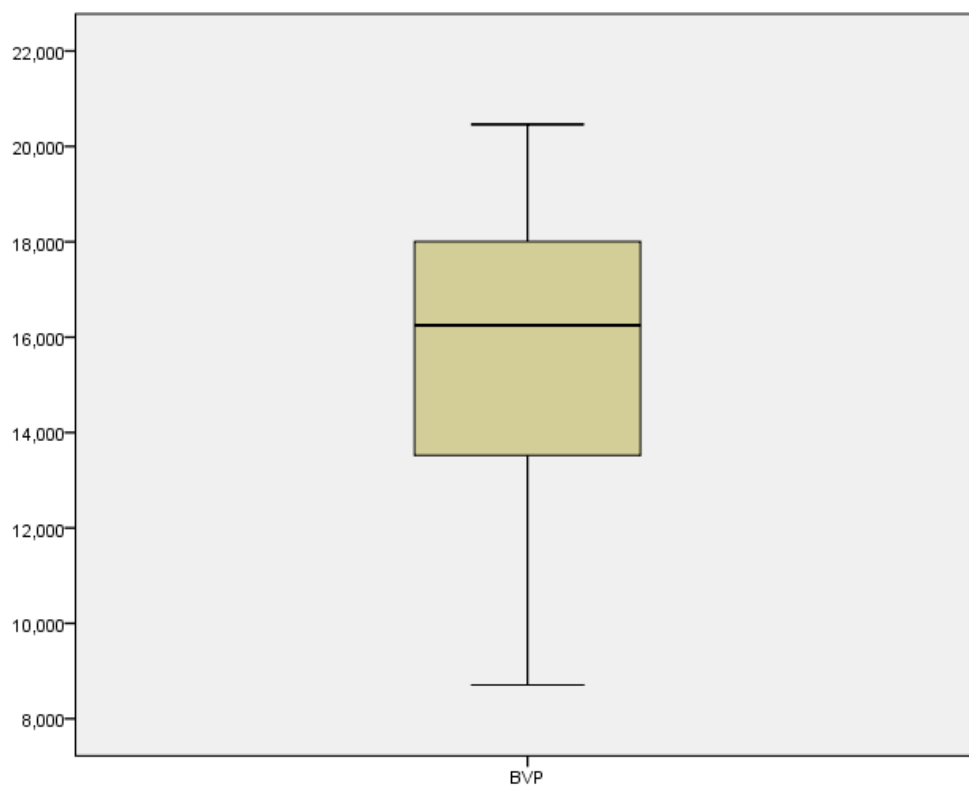
Modelis	R ²	F	p	b ₀	b ₁	b ₂	b ₃
Logaritminis	0.006	0.065	0.804	13.405	-0.986		
Hiperbolinis	0.001	0.012	0.915	4.050	3162.813		
Antro laipsnio polinomas	0.174	1.051	0.385	-13.319	0.005	-2.786E-7	
Trečio laipsnio polinomas	0.375	1.797	0.218	57.986	-0.024	3.234E-6	-1.356E-10

Estijos atvejis: kintamųjų išskirsčių nustatymo rezultatai

Priedas Nr. 13

Estijos atvejis: netiesinių modelių, tarp nepriklausomo kintamojo eksportas ir priklausomo kintamojo nedarbo lygis, reikšmingumo įvertinimo rezultatai

Modelis	R ²	F	p	b ₀	b ₁	b ₂	b ₃
Logaritminis	0.011	0.120	0.735	18.675	-1.052		
Hiperbolinis	0.015	0.165	0.693	7.982	9425.240		
Antro laipsnio polinomas	0.030	0.154	0.859	16.529	-0.002	9.016E-8	
Trečio laipsnio polinomas	0.030	0.154	0.859	16.529	-0.002	9.016E-8	0.000
Rodiklinis	0.005	0.053	0.823	9.299	1.000		
Laipsninis	0.012	0.131	0.724	25.139	-0.119		
Signoidinė funkcija	0.021	0.241	0.633	1.995	1231.444		
Augimo	0.005	0.053	0.823	2.230	-9.071E-6		
Eksponentinis	0.005	0.053	0.823	9.299	-9.071E-6		

Estijos atvejis: netiesinių modelių, tarp nepriklausomo kintamojo eksportas ir priklausomo kintamojo infliacija, reikšmingumo įvertinimo rezultatai

Modelis	R ²	F	p	b ₀	b ₁	b ₂	b ₃
Logaritminis	0.001	0.012	0.914	1.020	0.280		
Hiperbolinis	0.008	0.090	0.770	4.282	-5819.663		
Antro laipsnio polinomas	0.199	1.244	0.329	-12.120	0.004	-2.223E-7	
Trečio laipsnio polinomas	0.198	1.233	0.332	-7.640	0.002	0.000	-8.718E-12
Rodiklinis	0.010	0.108	0.748	3.116	1.000		
Laipsninis	0.005	0.060	0.811	30.369	-0.299		
Signoidinė funkcija	0.002	0.026	0.876	0.521	1498.574		
Augimo	0.010	0.108	0.748	1.137	-4.804E-5		
EkspONENTINIS	0.010	0.108	0.748	3.116	-4.804E-5		

Estijos atvejis: netiesinių modelių, tarp nepriklausomo kintamojo importas ir priklausomo kintamojo nedarbo lygis, reikšmingumo įvertinimo rezultatai

Modelis	R ²	F	p	b ₀	b ₁	b ₂	b ₃
Logaritminis	0.130	1.646	0.226	51.587	-4.589		
Hiperbolinis	0.136	1.733	0.215	4.653	45023.924		
Antro laipsnio polinomas	0.169	1.014	0.397	28.826	-0.004	1.472E-7	
Trečio laipsnio polinomas	0.176	1.071	0.379	24.725	-0.002	0.000	5.031E-12
Rodiklinis	0.112	1.381	0.265	14.009	1.000		
Laipsninis	0.132	1.671	0.223	874.045	-0.500		
Signoidinė funkcija	0.148	1.908	0.195	1.640	5080.445		
Augimo	0.112	1.381	0.265	2.640	-4.584E-5		
EkspONENTINIS	0.112	1.381	0.265	14.009	-4.584E-5		

Estijos atvejis: netiesinių modelių, tarp nepriklausomo kintamojo importas ir priklausomo kintamojo infliacija, reikšmingumo įvertinimo rezultatai

Modelis	R²	F	p	b₀	b₁	b₂	b₃
Logaritminis	0.030	0.344	0.569	-13.485	1.843		
Hiperbolinis	0.048	0.559	0.470	5.791	-22339.767		
Antro laipsnio polinomas	0.347	2.659	0.119	-30.174	0.007	-3.178E-7	
Trečio laipsnio polinomas	0.353	2.726	0.113	-19.843	0.004	0.000	-1.018E-11
Rodiklinis	0.001	0.007	0.936	1.775	1.000		
Laipsninis	0.004	0.039	0.847	0.122	.304		
Signoidinė funkcija	0.008	0.094	0.765	1.159	-4504.883		
Augimo	0.001	0.007	0.936	0.574	1.257E-5		
Eksponentinis	0.001	0.007	0.936	1.775	1.257E-5		